

๑๕. แหล่งกำเนิดแห่งธรรมทั้งปวง

The Origin of All Phenomena

ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

In Honor of the Blessed One of the Fully Enlightened One

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2016

ความสำคัญของบทความ

ขั้นตอนการแสวงหาความรู้ในพระพุทธศาสนานั้น เรียกว่า “ไตรสิกขา” [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] โดยต้องถือปฏิบัติตาม “อริยมรรคมีองค์ ๘” อันเป็นไปตามแนวทางสายกลางแห่งปัญญา คือ “มัชฌิมาปฏิปทา” เพื่อให้สามารถเข้าถึงความตรัสรู้สัมโพธิญาณแห่งอริยสังขาร [อริยสังข์ ๔] นั่นคือ “สังขภาวะแห่งนิพพาน” ซึ่งมีลำดับขั้นตอน ๑๔ ประการ ได้แก่ (๑) “วินัย” [ศีลวัตร] (๒) “สังวร” [ความสำรวม] (๓) “อวิปปฏิสาร” [ความไม่เดือดร้อน] (๔) “ปราโมทย์” [ความร่าเริงสดใส] (๕) “ปีติ” [ความอิ่มใจ] (๖) “ปีสัทธิ” [ความสงบ] (๗) “สุข” [ความสุขราบรื่น] (๘) “สมาธิ” [ความตั้งใจมั่น] (๙) “ยถาภูตญาณทัสสนะ” [ความรู้เห็นตามเป็นจริง] (๑๐) “นิพพิทา” [ความเบื่อหน่าย] (๑๑) “วิราคะ” [ความสำรอกกิเลส-มรรคญาณ] (๑๒) “วิมุตติ” [ความหลุดพ้น-ผลวิมุตติ] (๑๓) “วิมุตติญาณทัสสนะ” [ความรู้เห็นความหลุดพ้น-ผลญาณ-ปัจจุเวกขณญาณ] และ (๑๔) “อนุปาทาปรินิพพาน” [ความดับสนิทหาเชื่อกันได้-อาสาวิกขณญาณ] ฉะนั้น ในการบรรลุอริยมรรคได้นั้น ก็อาศัยแหล่งกำเนิดปัญญาทั้งหลายใน “ตัวตนแห่งตน” ซึ่งหมายถึง “นามรูปแห่งขันธ ๕” ซึ่งประกอบด้วยปัญญา ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) ปัญญาในสมาธิแห่งฌาน กับ (๒) ปัญญาในวิปัสสนาแห่งญาณ ในกระบวนการคิดทั้งหมดนี้ เป็นสังขารโดยปรมาตถ์ฝ่าย “จิตตนิยม” ซึ่งเป็นทฤษฎีพื้นฐานต้นแบบในศาสตร์สมัยใหม่ทุกสาขา ไม่ว่าศาสตร์นั้นจะเน้นการศึกษาวิจัยที่เป็นเชิงคุณภาพ [Qualitative Research] หรือเชิงปริมาณ [Quantitative Research] ก็ตาม อนึ่ง “ความไม่รู้จริงแห่งอวิชา” [สังสารวัฏฏ์] นั้น ย่อมเป็นอุปสรรคปิดกั้นปัญญาไม่ให้เข้าถึงคุณธรรมและปัญญาแห่งปรมาตถ์สักจะได้ เมื่อพรหมแดนแห่งความรู้ในศาสตร์ทั้ง ๓ มาบรรจบกัน [ศาสนา-ปรัชญา-วิทยาศาสตร์] ฉะนั้น ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่สุดนั้น ย่อมเกิดขึ้นในบุคคลผู้เจริญด้วยอริยอัฐฐังกิมรรคอย่างไม่น่าสงสัย ผู้ที่ถูกกิเลสครอบงำจิตใจจึงเป็นผู้ดับปัญญา ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรมก็ตาม เพราะพันธะในความเป็นมนุษย์คือการบรรลุถึง “อริยมรรคแห่งนิพพาน” ที่มวลมนุษยชาติไม่ควรละเลยภารกิจนี้ไปอย่างน่าเสียดาย.

บทความที่ ๑๕ ประจำปี ๒๕๕๕ – แหล่งกำเนิดแห่งธรรมทั้งปวง

ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงที่เป็นธรรมชาตินั้น เพราะเกิดจากระบบ ความเชื่อ ความเห็น ทศนคติ ที่สังคมขัดเกลาผ่านสื่อทาง ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ที่ผิดๆ จนไปถึงทางตัน ทางปัญญาด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ โดยพวกนักวิทยาศาสตร์รุ่นแรกในช่วงยุโรปยุคกลาง ที่ปฏิเสธแนวคิดแบบประกาศิต [Prescriptivism] ของฝ่ายศาสนจักร จนเข้าถึงยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม สังคมมนุษย์เริ่มเข้าสู่ความไร้ศีลธรรม เป็นการแสวงหา (๑) อำนาจอิทธิพล (๒) วิชาความรู้ และ (๓) เงินตรา ที่เรียกว่า “วัตถุนิยม” [Materialism] กับ “บริโภคนิยม” [Consumerism] ส่วนทางการเมืองนั้น ก็ปรับสู่การ ปลดปล่อยขึ้นอาณานิคมทั่วโลก เพื่อปล้นทรัพย์ากรธรรมชาติของคนชาติอื่นมาป้อนโรงงานอุตสาหกรรม และความต้องการแรงงานทาสจากทวีปแอฟริกา โดยระบอบเหมือนเชื้อโรคจากเกาะอังกฤษสู่สหรัฐอเมริกา [ปล้นดินแดนของชาวพื้นเมืองอินเดียแดง] ซึ่งจะเรียกว่า “จักรวรรดินิยม” ก็ไม่ผิด จนรุกรานเข้าสู่เกาะญี่ปุ่น จีน เกาหลี และ สิงคโปร์ ตามลำดับ จนมาถึงยุคปัจจุบัน ประเทศดังกล่าวนี้ เรียกว่า “ประเทศพัฒนาแล้ว” ที่คอยดักปล้นความอุดมสมบูรณ์ของชาติที่ด้อยพัฒนาว่า หากินกันแบบเป็นทีมีคณะ โดยจัดเป็นเขตเศรษฐกิจ รวมกลุ่มประเทศเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ภายในกลุ่มกับกลุ่มอื่น จิตของคนตั้งแต่ในยุคนั้นจนถึงยุคนี้ จึงประกอบด้วย “อภุศลมูล ๓: โลภะ-โทสะ-โมหะ” อย่างเต็มขั้น พอกพูนจากรุ่นลูกรุ่นหลานมาสู่รุ่นปัจจุบัน คือ **หลอกคนอื่นหากินกัน** พวกนี้ไว้ใจไม่ได้ เป็นพวกพอกพูนด้วย “อภุศลกรรมบถ ๑๐” [กายทุจริต ๓-วจีทุจริต ๔-มโนทุจริต ๓] เพราะฉะนั้น การค้าระหว่างประเทศจึงเป็นข้อโกงกดขี่กันระหว่างคู่ค้า ไม่มีมิตร และศัตรูถาวร มีแต่คำว่า “เหยื่อ” [Victims] อย่างเดียวเท่านั้น องค์ระหว่างประเทศสำคัญๆ จึงทำหน้าที่รวบรวมเหยื่อทั้งหลายมาให้พวกที่แข็งแรงกว่าดูดเลือด แกล้วทำเป็นทนไม่ได้กับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของประเทศที่ด้อยพัฒนาว่า สุดท้ายอยู่ใต้อำนาจกลุ่มค้าอาวุธสงครามอยู่ดี กับกลุ่มมีอิทธิพลทางการเมืองในประเทศนั้นๆ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นคนดีหรือคนไม่ดี มันเกี่ยวข้องกับ (๑) อำนาจ (๒) ความรู้ (๓) เงิน เท่านั้นเอง สภาพการณ์ดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นทั่วโลกอย่างพร้อมหน้ากัน ไม่ใช่ที่ใดที่หนึ่ง มันเหมือนคนบงการ อยู่เบื้องหลัง หรือมีพวก “**มาเฟียใหญ่-เจ้าพ่อ**” ตามแนวคิด ที่เรียกว่า “Conspiracy Theory” ในข้อประเด็นนี้ การแบ่งวรรณะตามลัทธิพราหมณ์ [กษัตริย์-พราหมณ์-แพศย์-ศูทร] จึงใช้ได้ดีกับกระแสโลกในปัจจุบัน แต่ทางพระพุทธศาสนานั้น ไม่เห็นด้วยกับการเบียดเบียนกันจนสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ที่ถือเป็นมิจฉาชีพ ระหว่างประเทศ ภาษาชาวบ้านก็เรียกว่า “**ปล้นกันกินระหว่างประเทศ**” ฉะนั้น สภาพสังคมในโลกปัจจุบัน จึงหนีไม่พ้นจากการเบียดเบียนกันอย่างแน่นอน ให้ผู้ปฏิบัติธรรมพิจารณาสภาพธรรมนี้จากสังคมาบบ้าน ที่ทำงาน แม้แต่ในวงศ์ตระกูลของตน ก็มีการแย่งมรดกกัน เพราะไม่มีใครยอมเสียโอกาสของตนไปให้ผู้อื่นอย่างง่ายๆ ด้วยความเห็นแก่ตัว ปัญหาสังคมดังกล่าวนี้ มีผลกระทบต่อการศึกษาปฏิบัติธรรมของผู้ใฝ่ความสงบสุข เพราะฉะนั้น จึงควรรีบเร่งให้บรรลุธรรมเร็วๆ เพราะความชั่วอุบาทว์มันกระจายตัวได้รวดเร็ว มันมากับอินเทอร์เน็ตเข้าถึงทุกซอกตรอกซอຍ ส่วนความดีนั้นกระจายกัน ได้ช้า กลับมีทำที่จะถอยหลังลงคลอง มากกว่า และการหาแหล่งสนับสนุนในการเจริญภาวนาจึงเป็นเรื่องยากตามมาด้วยเช่นกัน คือ มีชั่วมากกว่าดี

ฉะนั้น ผู้ที่โชคคืออยู่ในดินแดนมีอารยธรรมสูงแห่งพระพุทธศาสนานั้น จึงเป็นผู้มีวาสนาคดี มีโอกาสได้ฟัง พระธรรมคำสอนของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่จะไฝ่สูงลงมือปฏิบัติให้เห็นมรรคผลนิพพาน หรือไม่นั้น ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ถ้าไปเกิดตกอยู่ในดินแดนที่มีแต่การฆ่าฟันกันทุกวัน หากความสงบไม่ได้ แล้ว จะเอาเวลาไหน ไปปฏิบัติศาสนกิจที่จะทำให้บรรลุอุทิศธรรมได้ในเวลาอันสั้นๆ หรือมิฉะนั้น ก็ตายก่อน เวลาอันควร ที่จะได้บรรลุ “โลกุตตรธรรม” ผู้ทรงศีลทรงธรรมก็ย่อมเดือดร้อนรวมชะตากรรมกับสังคมด้วย เพราะอยู่ร่วมกับสังคม สังคมนิยมไฝ่ต่ำเห็นชั่วเป็นดี ผู้ปฏิบัติธรรมก็ต้องรับวิบากกรรมนี้ด้วย ไม่ว่าจะทางตรง หรือทางอ้อมก็ตาม หนีให้พ้นจากวงจรนี้ได้ยาก เพราะไม่มีอะไรแน่นอนว่า ชั่วโมงนี้ พรุ่งนี้ จะอยู่หรือจะไป ผู้ปฏิบัติธรรมจึงจำเป็นต้องเลือกดินแดนที่มีสันติสุข ที่เอื้ออำนวยให้ปฏิบัติธรรมได้สะดวก จะทำอะไรก็เป็น สุข ไม่ใช่เดือดร้อน เมื่อแสวงหาสิ่งทั้งหลายอันเป็นสัพปายะได้ดีพร้อมแล้ว ก็อย่าสร้างนิสัยในคุ่นเกียจคร้าน ทอดทิ้งกรรมฐาน หรือละเลยในการปฏิบัติศาสนกิจอย่างจริงจัง ทั้งที่มีโอกาสดีแล้ว ใช้โอกาสให้ดีที่สุด ถ้าผู้ ปฏิบัติเคยอยู่ในดินแดนที่รบฆ่ากันอย่างไรเหตุผล จะเข้าใจได้ดีกับคำบรรยายดังกล่าวข้างต้น ผู้บรรยายเคย ไปในดินแดนที่วุ่นวายแล้ว ทำให้เห็นคุณค่าเวลาของชีวิตที่ไม่ควรเสียไปอย่างไรค่าในแต่ละนาที่ชั่วโมงหรือ วันคืน จึงควรมุ่งมั่นประกอบกุศลกรรมให้กับตนเองให้มากที่สุด [ชาคริยานุโยค-กุสละธัมมานุโยค] ฉะนั้น อย่างว่าใจนิ่งนอนใจว่าเวลายังมีอีกยาวนาน ยิ่งถ้าป่วยมีโรคร้ายประจำตัว ก็ต้องยิ่งเร่งมือเร่งเท้าเร่งสมอง หมั่นในการเจริญภาวนาหรือมนสิการกรรมฐานให้หนักแน่นยิ่งขึ้น ไม่ใช่เรื่องมาทำเล่นแก้เหงาแก้เซ่งไป วันๆ หรือทำตามกระแสนิยมในสังคม ที่เป็นไฟไหม้ฟางเป็นพักๆ เพื่อเอาหน้าให้ใหญ่เป็นกระดิ่งฝังข้าว การปฏิบัติธรรมจึงไม่ใช่การใส่เสื้อผ้าสีขาว ดิดหรือยูกุล่าหาญกันผีปีศาจ แล้วมองคนอื่นด้วยสายตาดูถูกเหยียดหยามหรือลบหลู่คนอื่น [อวमानะ] ที่เขาไม่รู้เรื่องอะไรด้วย จะซุกสี่อะไรมันไม่สำคัญหรอก [กามู ปาทาน คือ ความยึดมั่นในกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่ น่าพอใจ] มันสำคัญอยู่ที่ใจว่า ได้ ชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์จริงหรือไม่ มิฉะนั้น พวกเขาแข่งก่อนนอนขาทั้งตัวก็คงบรรลุธรรมไปหมดแล้ว ก็ให้พิจารณาธรรมตามให้ทันการก็แล้วกัน อย่าไปยึดมั่นถือมั่นจนกลายเป็นทุกข์เปล่าๆ หรือ กลายเป็น “อุปาทาน ๔: กามอุปาทาน-ทิฏฐูปาทาน-สิลัพพอุปาทาน-อิตถวาหูปาทาน” ไปเสียอย่างนั้น

อีกนัยหนึ่ง ผู้ปฏิบัติธรรมกำลังอยู่ในสังคมโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอด เป็นสังคมที่ก้าวไปสู่ความทันสมัยด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ที่เรียกว่า “สังคมนุษย์หุ่นยนต์” [The Ages of Bionic Man] นั่นคือ ในอนาคตอันใกล้นี้ โรงงานอุตสาหกรรมต้องใช้ระบบการผลิตด้วยหุ่นยนต์มาทำงานแทนมนุษย์อย่าง หลีกเลียงไม่ได้ โดยเฉพาะการแทนที่กลุ่มคนงานไร้ฝีมือกับระดับผู้บริหารชั้นสูงในองค์กร เพื่อให้ได้เปรียบ คู่ค้าฝ่ายตรงข้าม แล้วมนุษย์ในตอนนั้น จะทำมาหากินอะไร เพราะมีมากจนถึงขั้นรกรากโลก ในที่สุดก็กลายเป็น ปัญหาพลเมืองล้นโลก ที่แต่ละประเทศหาทางแก้ไขได้ยาก แต่คงไม่กลับไปใช้ระบบวรรณะชนชั้นตามคติ พราหมณ์สมัยอินเดียบราณอย่างแน่นอน ตัวอย่างนี้ ให้ดูกรณีศึกษาในสังคมจีนที่มีพลเมืองนับพันๆ ล้าน คน กับสังคมญี่ปุ่นและเยอรมันที่มีพลเมืองน้อยระดับร้อยล้านคน แต่มีปัญหาคนแก่ชราเพิ่มมากขึ้นถึงอัตรา ร้อยละ ๕๐ ขึ้นไป หรือในสังคมสิงคโปร์ที่ขาดแคลนคนรุ่นใหม่ เพราะสังคมมีการแข่งขันสูง และเริ่มมี

ปัญหาคนรุ่นใหม่ในญี่ปุ่น โดยเฉพาะในช่วงวัยรุ่น มีแนวโน้มฆ่าตัวตายมากขึ้น ตกเฉลี่ยปีละ ๓๐,๐๐๐ คน เป็นต้น [ข้อสังเกต: ไม่มีข้อมูลรายงานว่า หมาหรือแมวฆ่าตัวตาย ผูกคอตาย กระโดดตึกตาย อื่นๆ ตามเว็บไซต์สอนฆ่าตัวตายแนะนำ ไม่ว่าจะราคาสินค้า ค่าครองชีพจะสูงแค่ไหน] ภายในอีก ๕-๑๐ ปีข้างหน้าประเทศไทยก็กำลังเริ่มต้นอย่างเข้าสู่สังคมคนแก่ชราที่มีจำนวนมากขึ้น บ้านพักคนชราเอาไม่อยู่หรอก ถ้าไม่มีเส้นสายใหญ่จริงๆ อย่าฝันหวานว่าจะหนีไปอยู่บ้านพักคนแก่ ฉะนั้น ทุกคนที่เข้าในวัย ๔๐-๕๕ ปี ต้องวางแผนการดำเนินชีวิตอย่างรอบคอบ ยิ่งพวกแบบครอบครัวเดี่ยว ๓ คน [พ่อ-แม่-ลูก] แล้วยังไม่พูดคุยกับพวกมนุษย์ด้วยกัน เป็นพวก “ปัจเจกบุคคลนิยม” [Individualism] มากไปหน่อย ทำตัวเหมือนพวกประเทศที่พัฒนาแล้วเห็นแก่ตัว ไม่มีประเทศชาติ สังคม ไม่มีประวัติเผ่าพันธุ์ ที่ไปที่มาแต่อย่างใด ให้สังเกตพวกคนกรุงเทพฯ เป็นตัวอย่าง ให้สังเกตกรณีมีคนตายข้างถนน ทุกคนถือว่าไม่ใช่ธุระอะไรต้องไปสนใจ เป็นเรื่องของพวกตำรวจหรือมูลนิธิเก็บศพ ตามความเป็นจริงสังคมแบบนี้ ต้องเป็นสังคมรัฐสวัสดิการ ไม่สังคมแบบไทย เพราะมีเงินช่วยคนแก่แค่ ๕๐๐-๖๐๐ บาท ต่อเดือน [ข้าวสารถุงละ ๕ กิโลกรัม อย่างต่ำถุงละ ๒๐๐ บาท บะหมี่ชามละ ๔๐ บาท ถ้ากินวันละชามไม่รวมน้ำเปล่า อยู่ได้แค่ประมาณ ๑๕ วัน แล้วจะหารายได้เสริมอย่างไรสำหรับพวกไม่มีบำนาญกิน เพราะญาติก็ไม่มี ยิ่งเป็นคนอีสาน ญาติพี่น้องยิ่งประณามซ้ำเติมอีก กลัวญาติตัวเองได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พวกเป็นสังคมครู ได้ดีแล้วลืมหำพิศตัวเอง ที่เรียกว่า “ลืมหำพิศ”] ถ้าลืมหำพิศ ยิ่งถือว่าช่วยมาก ถ้าไม่มีระบบรักษา ๓๐ บาท ผู้เขียนบรรยายเมื่อปีที่แล้ว ไปนอนรักษาตัวที่โรงพยาบาล ก็เจอคนไข้บางคนนอนเตียงโรงพยาบาลเป็นเวลาเกือบ ๒ เดือนมาแล้ว กลับบ้านไม่ได้ ไม่มีญาติมาดูแล ช่วยตัวเองไม่ได้ เริ่มเป็นอัมพาต มีแผลเน่า พยาบาลโทรตามลูกให้มารับพ่อกลับบ้าน กินข้าวอาบน้ำมีพยาบาลดูแลให้ตลอด ๓ เวลา นำส่งสารพยาบาลมาก เพราะทำงานหนักมาก ในความคิดของผู้บรรยายนั้น คิดไปอยู่คงตายเร็วขึ้น เพราะมีแค่ลูกชายอายุประมาณ ๒๐ กว่าปี และต้องทำงานต่างจังหวัดด้วย เวลาท่านไปโรงพยาบาลอย่าไปทะเลาะกับพยาบาลอะไรให้มากเลย ยิ่งพวกประสาทพาญาติไปรักษาแล้วเรื่องมาก ได้รับความบริการไม่ถึงใจ เวลาไปโรงพยาบาลให้เข้าใจอย่างหนึ่ง ไม่มีคำว่าเกิน มีแต่คำว่าขาด ที่ท่านทั้งหลายควรจะหาสิ่งที่ขาดไปให้ได้บุญกุศลมากกว่าทำบุญสร้างวัดสร้างศาลา ยกตัวอย่าง เสาลื้อน้ำเกลือที่โรงพยาบาลดังกล่าวนี้ [โรงพยาบาลลำลูกกา-คลอง ๑๒ ปทุมธานี] แก่ราดเดินไม่ได้ ยกเดินอย่างเดียว และห้องน้ำชำระดู แลแล้วมีใครบ้างใจกุศลจะช่วยบริจาค ช่วยทำบุญให้สาธารณกุศลนี้ได้ อยากทำบุญวันเกิดให้ไปทำบุญที่โรงพยาบาลนี้ ทุกวันอังคารมีเลี้ยงพระ เวะไปทำบุญได้ ถ้ายังไม่หัก ตายังไม่บอด เจ้าหน้าที่ พยาบาล คุณหมอ มีเมตตาจิตใจดีกันทุกคน อย่าไปทะเลาะกับคนเหล่านี้เลย งานเก็บขี้เยี่ยวอ้วก มีแต่สิ่งไม่สวยงาม มีแต่เชื้อโรค ถ้าเป็นลูกหลานญาติเราทำงานที่แห่งนี้ เราจะคิดอย่างไร ไม่เชื่อลองไปนอนดูก็ได้ นี่คือชีวิตจริงๆ เพราะมีทั้ง ชาติ-ชรา-พยาธิ-มรณะ-โสกะ-ปริทวะ-ทุกข์-โทมนัส-และ-อุปายาส เป็นธรรมดา ครอบบริบูรณ์ อยากได้ธรรมสังเวชไปดูที่โรงพยาบาลได้ทุกแห่ง แต่ที่น่าสังเวชมากๆ ตอนมีคนไข้หนักเข้ามา ตายกับอยู่ต่ออยู่ในเวลาเดียวกัน มีแต่หมอบพยาบาลหญิงทั้งหมดลุกกัน ร้อนก็ร้อน ช่วยคนไข้สมองติดเชื้อซาวพม่า ฟังมาประเทศไทยวันแรก ช่วยตั้งแต่ทุ่มกว่าจนถึงประมาณ ๕ ทุ่ม อยู่ข้างเตียงผู้เขียน ก็แตกด้วย ขางตายออกเป็ยกหมด ต้องเอาเชือกมัดติดกับเตียง เพราะกระตุกตลอดเวลา

ผู้เขียนลากสายน้ำเกลือออกไปนั่งระเบียบข้างนอก ช่วยเอาพัดลมเป่าลมเย็นข้างนอกไปช่วย [همینجی] คนไข้ คนไหนลุกไม่ได้ก็ดมขี้ไต้ไปก่อน จะได้เกิด “ธรรมสังเวช” ได้บ้าง โดยเฉพาะพวกเรื่องมากจริงๆ ชอบไว้วาย ผู้บรรยายนอนรักษาตัวประมาณ ๕ วัน [๒๖ พฤศจิกายน-๕ ธันวาคม ๒๕๕๗] ผู้ปฏิบัติธรรมคนไหนอยากได้บุญกุศลคุ้มจริงๆ ไปทำบุญที่โรงพยาบาลได้ทุกแห่ง เครื่องมืออุปกรณ์การแพทย์ยังขาดแคลนกันมาก คนป่วยมีแต่เพิ่มขึ้น เติงคนไข้ ไม่ใช่วัวหรือไก่ ที่จะออกลูกหลานเพิ่มจำนวนเพียงได้เอง ถ้าท่านทั้งหลาย ทำบุญได้ แปลว่า “ท่านเป็นมนุษย์ผู้มีธรรมในหัวใจ” ที่เรียกว่า “มนุษย์ธรรม” [เมตตาและกรุณา] ถ้าใครมี โอกาสเข้ารักษาในโรงพยาบาล จะเห็นได้ว่า “สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ๑ สังขารทั้งเป็นทุกข์ ๑ ธรรมทั้งหลาย เป็นอนัตตา ๑” [ธรรมนิยาม ๑] บางคนกรรมหนัก เข้าๆ ออกๆ ไม่เกิน ๑ วัน ก็มี ๓ วัน ก็มี มีโรครักษาหลาย อย่างมาประชุมที่ร่างของตน [ให้พิจารณาถึงความต่างแห่งกรรม = กัมมัสสกตา] แต่ผู้บรรยายมีอาการ เบาหวานขึ้นประมาณ ๕๐๐ กว่าๆ ตรวจร่างกายไม่มีโรคอื่นๆ แทรกซ้อน [คนเป็นเบาหวานส่วนใหญ่มีโรค ข้างเคียงอื่นๆ เพิ่มเติมเสมอ เพราะดูแลสุขภาพไม่ดี เช่น โรคไต-โรคหัวใจ-โรคความดันสูง-โรคกล้ามเนื้อ อ่อนแรง เป็นต้น] ยังคิดว่าไม่รอดแน่ตอนนั้น ถ้าตายตอนนั้นจะอย่างไร เพราะยังไม่บรรลุธรรมเป็นเรื่อง เป็นราว [ตอนนี้ก็พยายามอย่างมากก็คงไม่ต่างจากผู้ปฏิบัติทั้งหลายนั่นแหละ] แล้วกับคนที่ไม่รู้อะไรเลย มัน จะต่างกันอย่างไร เพราะสังขารนี้เราไม่ใช่เจ้าของอย่างแท้จริง สิ่งบัญชาการอะไรมันไม่ได้เลย แล้วผู้ปฏิบัติ ธรรมท่านอื่น จะยังพิสมัยสังขารนี้อยู่อีกหรือ คำสอนของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าครั้งสุดท้าย ตรัสว่า: “อย่าประมาท” คือ ไม่ควรประมาทชีวิตเลย เวลามันสั้น มันไม่แน่นอน ตายตอนไหนก็ไม่รู้ แล้วถ้า ตายแล้วไม่รู้อะไรเลย มันคุ้มที่ไหนที่ได้เกิดมาเป็นคน ให้มาเฝ้าสังขารร่างกายจิตใจนี้แค่ชั่วคราว ใครคิดทัน ก็ได้ไปพึ่งพระอรหันต์ไม่ผิดหวังในพระธรรมคำสอนในพระธรรมวินัยนี้อย่างแน่นอน แล้วอยู่เสียดังหาวิมาน อะไรบนโลกนี้ สังขารของเราแท้ๆ เรายังไม่ใช่เจ้าของอย่างแท้จริง ดังความถือผิดว่า “ตัวกู-ของกู” [อิตตา- อัตตนิยะ] พวกที่รวยล้นฟ้า มันก็เอาอะไรไปด้วยไม่ได้ ตอนมันเกิดก็ไม่ได้เอาอะไรติดมือมาด้วย ตอนตายก็ เอาอะไรติดไปด้วยไม่ได้ จะเผาบ้านรถยนต์คนใช้กระดาดส่งไปให้ใช้ในเมืองผี มันก็เป็นไปไม่ได้หรอก ให้ เชื้อเรื่องกรรม “กฎแห่งกรรม” ตามคำสอนของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จะดีกว่า โดยใช้เหตุ และผลที่ประกอบด้วยปัญญาด้วย เพื่อหยั่งรู้ด้วยความว่างเปล่า แล้วเดิมจิตใจด้วยความว่างเปล่า บุคคลผู้นั้น ย่อมมีปัญญาเห็นธรรมทั้งหลายตามที่เป็นจริงได้เสมอ ฉะนั้น ให้ใช้ปัญญาฟังตนเองให้ถึงภาวะแห่งพุทธะ และความกรุณาที่มีต่อผู้อื่นเป็นการสร้างบารมีของตน ด้วยเหตุนี้ “ปัญญา-กรุณา” ถือเป็น โพธิสมภารอัน คุณสมบัติจะเกื้อหนุนความตรัสรู้สัมโพธิญาณได้ นั่นคือ “พระบรมธรรม” [พระนิพพาน] ในพระธรรมวินัย นี้ จะบอกให้

ถ้าผู้ปฏิบัติธรรมพิจารณาคุณสังขารร่างกายและจิตใจตนเองอย่างสม่ำเสมอเป็นนิตย์ ให้ดำเนินตามพุทธโอวาททั้ง ๓ ประการ (๑) **ไม่ทำชั่ว** (๒) **ทำความดี** (๓) **มีจิตใจเบิกบาน** เมื่อจิตเป็นสมาธิอย่างแน่วแน่ [อัปปนาสมาธิ] ย่อมเกิดความรู้ชัดยิ่งยวด [อภิญาญา ๖: อธิวิริยา-ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ ๑ ทิพพโสด-ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ ๑ เจโตปริยญาณ-ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้ ๑ ปุพเพนิวาสานุสสติ-ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ ๑ ทิพพจักขุ-ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ ๑ อาสวักขยญาณ-ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป] จินฺนในสมาธินั้น [จุดตถณาน: อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งสมาธิ] แต่ที่เน้นมากๆ คือ **“วิชา ๓”** หมายถึง ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ ได้แก่

- (๑) **“ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ”** หมายถึง ญาณเป็นเหตุระลึกขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อนได้-ระลึกชาติได้
- (๒) **“จุตูปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ”** หมายถึง ญาณกำหนดรู้จิตและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม-เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย
- (๓) **“อาสวักขยญาณ”** หมายถึง ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย-ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ-ญาณเป็นเครื่องกำหนดรู้สังขะ-ความตรัสรู้ [สัมโพธิะ]

เมื่อเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานควบคู่กันใน **“ญาณ ๑๖”** [โสฬสญาณ] นั้น คือ ญาณก่อนวิปัสสนาญาณ ๘ ได้แก่

- (๑) **“นามรูปปริจเจตญาณ”** (ข้อ ๑ ในญาณ ๑๖) หมายถึง ญาณกำหนดจำแนกรู้นามและรูป คือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม นั่นคือ **“วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ”** คือ ธรรมที่เป็นภูมิของวิปัสสนา คือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นพื้นฐานที่จะมองดูเข้าใจ ให้เกิดปัญญาเห็นแจ้งตามเป็นจริง ได้แก่ **ขันธ์ ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-อินทริย์ ๒๒-อริยสังข ๔-ปฏิจัสสมุปบาท ๑๒** [อนุโลมปฏิจัสสมุปบาท-ปฏิโลมปฏิจัสสมุปบาท]-และ-**ปฏิจัสสมุปบันนธรรม ๖** [อัทธา ๓-สังเขป ๔-สนธิ ๓-วิภูฏะ ๓-อาการ ๒๐-มุล ๒] ทั้งหมด
- (๒) **“ปัจจยปริคคหญาณ”** (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖) หมายถึง ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป คือ รู้ว่ารูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนว (๑) **ปฏิจัสสมุปบาท ๑๒** ได้แก่ อวิชชา-สังขาร-วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-คันหา-อุปาทาน-ภพ-ชาติ-ชรามรณะ [โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข-โทมนัส-อุปายาส] (๒) **ปฏิจัสสมุปบันนธรรม ๖** ได้แก่ อัทธา ๓-สังเขป ๔-สนธิ ๓-วิภูฏะ ๓-อาการ ๒๐-มุล ๒ (๓) **กฎแห่งกรรม ๖** [กัมมัตสกตา] ได้แก่ (๑) **สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน** (๒) **สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม** (๓) **สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นกำเนิด** (๔) **สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์** (๕) **สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นที่พึง** (๖) **กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายโดยให้เลวและประณีต**

(๓) “**สัมมสนญาณ**” (ข้อ ๓ ในญาณ ๑๖) หมายถึง ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดยไตรลักษณ์ คือ ขรุขระธรรมและนามธรรมทั้งหลาย ขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน ซึ่งเรียกว่า “**สามัญญลักษณะ ๓: อนิจจตา-ทุกข์ตา-อนัตตตา**” หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง การพิจารณาโดยกลาป นั่นคือ พิจารณาธรรมอย่างรวมๆ โดยรวมเป็นหมวด หรือรวมทั้งกลุ่ม เช่นว่า รูปธรรมทั้งปวง ไม่เที่ยง ฉานธรรมเหล่านี้ ไม่มีแล้วก็มีขึ้น มีแล้ว ก็ไม่มี เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า **กลาปวิปัสสนา ๑ กลาปสัมมสนะ ๑ นยวิปัสสนา ๑ สมุทนายมนสิการ ๑** ฉะนั้น การพิจารณาโดยกลาป [กลาปะ] จะเกิดขึ้นระหว่าง “**สัมมสนญาณ**” กับ “**อุท্থัพพยานุปัสสนาญาณ**” (ข้อ ๔ ในญาณ ๑๖) [ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ คือ พิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นครั้งแล้วก็ต้องดับไป ล้วนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทั้งหมด]

ในคำว่า “**สภาวะธรรม**” [ธรรม] นั้น หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับร่างกายกับจิตใจของตนเอง การปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้เน้นสภาวะธรรมที่เป็นธรรมชาติภายนอก อันเป็นเรื่อง “**รูปธรรม-สสารวัตถุ**” จนรวมทั้งดินฟ้าอากาศ รวมทั้งจักรวาล คำว่า “**ความรู้**” [Knowledge] หมายถึง จิตวิญญาณที่รู้แจ้งในอารมณ์ที่กระทบผ่านระบบประสาททั้ง ๕ กับธรรมารมณ์ คือ เขตแดนความรู้ระหว่าง “**อารมณ์ ๖: รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์**” กับ “**อินทรีย์ ๖: ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ**” โดยแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ (๑) “**รูปขันธ์**” ได้แก่ “**รูป ๒๘**” คือ “**มหาภูตรูป ๔**” [ปฐวีธาตุ-อาโปธาตุ-เตโชธาตุ-วาโยธาตุ] และ “**อุปาทายรูป ๒๔**” กับ (๒) “**นามขันธ์ ๔**” ได้แก่ “**เจตสิก ๕๒**” คือ “**เวทนา ๖-สัญญา ๖-สังขาร ๓** [กายสังขาร (ลมอัสสาสะ-ลมปัสสาสะ)-วจีสังขาร (วิตก-วิจารณ์)-จิตตสังขาร (สัญญา-เวทนา) หรือ อภิสังขาร ๓: ปุณฺณยาสังขาร-อปุณฺณยาสังขาร-อาเนญยาสังขาร = **บุญ-บาป-ฉานสมบัติ**” และ “**จิต ๘๘**” คือ “**วิญญาณ ๖**” เพราะฉะนั้น ในการรับรู้หมายจำในความรู้ที่เกิดขึ้นใน คือ “**ตัณหา**” ที่เป็นสภาวะธรรมอันเกิดและดับสลับกันไปหมุนเวียนกันไปไม่สิ้นสุดในจิตใจ คือ เป็นไปตามวัฏฏะ [กิเลส-กรรม-วิบาก] ความเข้าใจในเรื่องนี้ คือ ความสามารถในการหยั่งรู้จำแนกแจกธรรมได้ด้วยความว่างเปล่า และเดิมจิตด้วยความว่างเปล่า [คำว่า “**ความว่างเปล่า**” [ความเป็นของว่าง = **สุญญตา**] คือ จิตตสมาธิสหคตด้วยอุเบกขาและปราศจากนิर्वรณ = **จิตประภัสสร**] อย่างประมาทว่ารู้แล้วเข้าใจแล้ว ลองคิดตามด้วยจิตเป็นสมาธิและวิปัสสนาด้วยญาณ ฉะนั้น ในการเกิดและดับของ “**ตัณหา**” ที่มีสมุฏฐานจาก “**อวิชชา**” เรียกว่า “**ปิยรูป-สาดรูป ๑๐**” ดังนี้

หมวดอินทรีย์ ๖

- (๑) “อายตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สพายตนะ” = จักขุ-โสตตะ-ฆานะ-ชีวหา-กาย-ใจ: จักขายตนะ-โสตตยตนะ-ฆานายตนะ-ชีวหายตนะ-กายายตนะ-มนายตนะ
- (๒) “วิญญาณ ๖” = จักขุวิญญาณ-โสตวิญญาณ-ฆานวิญญาณ-ชีวหาวิญญาณ-กายวิญญาณ-มโนวิญญาณ
- (๓) “ผัสสะ ๖” = จักขุสัมผัส-โสตสัมผัส-ฆานสัมผัส-ชีวหาสัมผัส-กายสัมผัส-มโนสัมผัส
- (๔) “เวทนา ๖” = จักขุสัมผัสสชาเวทนา-โสตสัมผัสสชาเวทนา-ฆานสัมผัสสชาเวทนา-ชีวหาสัมผัสสชาเวทนา-กายสัมผัสสชาเวทนา-มโนสัมผัสสชาเวทนา

หมวดอารมณ ๖

- (๕) “อายตนะภายนอก ๖-อารมณ ๖” = รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ: รูปายตนะ-สัททายตนะ-คันธายตนะ-รสายตนะ-โผฏฐัพพายตนะ-ธรรมายตนะ
- (๖) “สัญญา ๖” = รูปสัญญา-สัททสัญญา-คันธสัญญา-รสสัญญา-โผฏฐัพพสัญญา-ธรรมสัญญา
- (๗) “เจตนา ๖” = รูปสัญญาเจตนา-สัททสัญญาเจตนา-คันธสัญญาเจตนา-รสสัญญาเจตนา-โผฏฐัพพสัญญาเจตนา-ธรรมสัญญาเจตนา
- (๘) “ตัณหา ๖” = รูปตัณหา-สัททตัณหา-คันธตัณหา-รสตัณหา-โผฏฐัพพตัณหา-ธรรมตัณหา
- (๙) “วิตก ๖” = รูปวิตก-สัททวิตก-คันธวิตก-รสวิตก-โผฏฐัพพวิตก-ธรรมวิตก
- (๑๐) “วิจารณ์ ๖” = รูปวิจารณ์-สัททวิจารณ์-คันธวิจารณ์-รสวิจารณ์-โผฏฐัพพวิจารณ์-ธรรมวิจารณ์

เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวถึง คำว่า “ขันธ ๕-เบญจขันธ” นั้น ให้คำนึงถึง “อายตนะ ๑๒-ปิยรูป-สาตรูป ๑๐” รวมถึง “ธาตุ ๑๘-อินทรีย์ ๒๒” อันหมายถึง “สังขตะ-สังขตธรรม” [วิภูฏะ] คือ สภาพที่ “ถูกปรุง-ถูกคิด-ถูกตรึก-ถูกตรอง-ถูกรวบรวมไว้-ถูกให้เกิด-อันผู้เข้าถึง-พึงเข้าถึง” ซึ่งจะตรงกันข้ามกับ คำว่า “นิพพาน” [อมตธาตุ] อันหมายถึง “อสังขตะ-อสังขตธรรม” [วิภูฏะ] คือ สภาพที่ “ไม่ถูกปรุง-ไม่ถูกคิด-ไม่ถูกตรึก-ไม่ถูกตรอง-ไม่ถูกรวบรวมไว้-ไม่ถูกให้เกิด-อันผู้เข้าไม่ถึง-พึงเข้าไม่ถึง” ดังนั้น บุคคลผู้เข้าถึงด้วย “ปฏิเวชญาณ” คือ ปัญญาหยั่งรู้แจ้งแทงตลอดในอาณาจักรธรรมทั้งปวง จึงรู้เห็นประจักษ์แจ้งใน “นามรูปแห่งขันธ ๕-เบญจขันธ” อันแสดงนัยถึง “ความเป็นแหล่งกำเนิดแห่งธรรมทั้งปวง” โดยต้องเข้าใจถึงความเป็นจริงแห่งสังขธรรมด้วยปัญญาว่า: “สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมมา สิ่งนั้นทั้งปวงย่อมดับไปเป็นธรรมมา” และบุคคลผู้จะเข้าใจด้วยการใช้เหตุผล [โยนิโสมนสิการ ตาม หลักอทิปปัจจยตา-ปฏิจจสมุปปาท] ชื่อว่า “ขัมมัญญิตติญาณ” ประกอบด้วยปัญญา [วิชา ๓-ยถาญาณทัสสนะ] ที่เกิดจากการได้จตุตถฌาน ไม่ใช่สมาธิพื้นฐานทั่วไปที่อยู่นอกจิตตกาวนา ในกรณีฟังหรืออ่านศึกษาค้นคว้าอย่างเข้าใจจนเกิดปัญญา ชื่อว่า “สุตมยปัญญา” จนถึง “สุตมยญาณ” ได้เช่นกัน] ให้พิจารณามิตีความสัมพันธ์เชิงองค์รวมระหว่าง “ขันธ ๕-เบญจขันธ” กับ “กฏธรรมชาติ” ดังนี้

ขั้น ๕-เบญจขั้น					กฎธรรมชาติ		
โพธิปักขิยธรรม ๓๗-อภิญาเทสิตธรรม							
ร่างกาย	สติ-ระลึกจำได้				สัมปชัญญะ-รู้ตัวทั่วพร้อม		
โลกียะ					โลกุตระ	โลกียะ	
ศีลขั้น	สมาธิขั้น				ปัญญาขั้น	วิมุตติขั้น	วิมุตติญาณทัสสนขั้น
รูป	เวทนา	สัญญา	สังขาร	วิญญาณ	ปัญญา	วิมุตติ	วิมุตติญาณทัสสนะ
ศีลวินัย	ฉานสมาบัติ				มรรคญาณ	ผลวิมุตติ	ผลญาณ-ปัจจเวกขณญาณ
โลกีย์ภูมิ: กามาวจรภูมิ-รูปาวจรภูมิ-อรุปาวจรภูมิ					โลกุตระภูมิ-อปริยาปนินภูมิ-โพธิปักขิยธรรม ๓๗		
รูป	เจตสิก			จิต	จักขุ-วิชชา	นิพพาน	อัสวักขญาณ
สัมมัตตะ ๑๐-ภาวะที่ถูกต้อง							
อริยมรรคมีองค์ ๘: อริศีลสิกขา-อริจิตตสิกขา-อริปัญญาสิกขา					สัมมาวิมุตติ	สัมมาญาณ	

นิยามเฉพาะ

- (๑) *สังขตะ* [ถูกปรุง-ถูกคิด-ถูกตรึก-ถูกตรอง-ถูกรวบรวมไว้-ถูกให้เกิด-อันผู้เข้าถึง-พึงเข้าถึง]
- (๒) *อสังขตะ* [ไม่ถูกปรุง-นิพพาน-อมตธาตุ]
- (๓) *โลกียะ* [แบบโลกๆ]
- (๔) *โลกุตระ* [อยู่นเหนือโลก-ข้ามขึ้นจากโลก-โพธิปักขิยธรรม ๓๗-โลกุตระธรรม ๘-อัสวักขญาณ]
- (๕) *อัสวักขญาณ* [ญาณเป็นเครื่องกำหนดรู้สัจจะ ญาณนี้เป็นโลกุตระ]

[วินัยเป็นข้อปฏิบัติให้บรรลุความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นที่สุด]

(พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 171–172 FILE 01)

ก็อีกประการหนึ่ง “กุศลธรรม” เหล่าใด ซึ่งมี “สังวร” เป็นมูล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว บุคคลผู้ทรง “วินัย” นั้นแล ชื่อว่า “เป็นทายาทแห่งกุศลธรรม” เหล่านั้น เพราะธรรมเหล่านั้น มี “วินัย” เป็นมูล [ข้อ ๔–ข้อ ๘ เรียกว่า “ธรรมสมาธิ ๕”] สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า:

- (๑) “วินัย” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “สังวร” [ความสำรวม]
- (๒) “สังวร” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “อวิปปฏิสาร” [ความไม่เดือดร้อน]
- (๓) “อวิปปฏิสาร” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “ปราโมทย์” [ความปราโมทย์]
- (๔) “ปราโมทย์” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “ปีติ” [ความอิ่มใจ]
- (๕) “ปีติ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “ปัสสัทธา” [ความสงบ]
- (๖) “ปัสสัทธา” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “สุข” [ความสุข]
- (๗) “สุข” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “สมาธิ” [ความตั้งใจมั่น]
- (๘) “สมาธิ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “ยถาภูตญาณทัสสนะ” [ความรู้เห็นตามเป็นจริง]
- (๙) “ยถาภูตญาณทัสสนะ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “นิพพิทา” [ความเบื่อหน่าย]
- (๑๐) “นิพพิทา” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “วิราคะ” [ความสำรอกกิเลส–มรรคญาณ]
- (๑๑) “วิราคะ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “วิมุตติ” [ความหลุดพ้น–ผลวิมุตติ]
- (๑๒) “วิมุตติ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “วิมุตติญาณทัสสนะ” [ความรู้เห็นความหลุดพ้น–ผลญาณ–ปัจเจกขณญาณ]
- (๑๓) “วิมุตติญาณทัสสนะ” ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ “อนุปาทาปรีนิพพาน” [ความดับสนิทหาเชื่อมิได้–อาสวักขณญาณ]

ฉะนั้น การกล่าว การปรึษา กิริยานั่งใกล้ความเจีย โสถลงสดับ แต่ละอย่างๆ มี “อนุปาทาปรีนิพพาน” คือ ความพ้นพิเศษแห่งจิต ไม่ถือนั้น นั้นเป็นผลวิมุตติ [“วิมุตติญาณทัสสนะ” ย่อมชื่อว่า “อนุตตรियะ ๓”] ได้แก่

- (๑) ทัสสนาอนุตตรियะ–การเห็นอันเยี่ยม–อรหัตตมรรค–การเห็นนิพพานของพระชินาสพ–สัมมาทิฎฐิ (๒) ปฏิปทาอนุตตรियะ–การปฏิบัติอันเยี่ยม–องค์มรรค ๘ (๓) วิมุตตนาอนุตตรियะ–การพ้นอันเยี่ยม–มรรคผล และ “นิพพาน” พึงทราบที่ชื่อว่า “วิมุตติ” (มรรคผล = ปหาน–วิราคะ–วิโมกข์–วิสุทธิ–สันติ–นิโรธ–นิพพาน) เพราะพ้นแล้วจากสังขตธรรมทั้งปวง] เพราะฉะนั้น ควรทำความพยายามโดยเอื้อเพื่อการเล่าเรียนพระวินัย ดังนี้แล

อนึ่ง เพื่อให้เข้าใจอย่างละเอียดลึกซึ้งในเรื่องแหล่งกำเนิดแห่งธรรมทั้งปวงดียิ่งขึ้น ให้พิจารณาถึงแนวทางในการศึกษาค้นคว้าวิจัยธรรมทั้งหลายในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “ไตรสิกขา-สิกขา ๓” [ศีล-สมาธิ-ปัญญา: อธิศีลสิกขา-อธิจิตตสิกขา-อธิปัญญาสิกขา] ที่สัมปยุตต์ด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” [อริยอัฏฐังคิกมรรค] ดังนี้

[A] อธิศีลสิกขา-ปัญญาในศีล: สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ

- (๑) “วินัย” คือ พุทธบัญญัติกำหนดระเบียบความเป็นอยู่ และกำกับความประพฤติ
- (๒) “สังวร” คือ ความสำรวม การระวังปิดกั้นบาปอกุศล
- (๓) “อวิปปฏิสาร” คือ ความไม่เก้อเขิน ความไม่ร้อนใจ ย่อมไม่มีแก่ผู้ทุศีล มีแก่ผู้มีศีลสมบูรณ์
* ให้พิจารณาสมาทานประพฤติได้ด้วย ศีล ๕-เบญจศีล = เบญจธรรม [เมตตาและกรุณา- สัมมาอาชีวะ-กามสังวร-สังจะ-สติสัมปชัญญะ]

[B] อธิจิตตสิกขา-ปัญญาในสมาธิ: สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ

[สมาธิภาวนา ๔: ทิฐฐัมมสุขวิหาร-สติสัมปชัญญะ-ญาณทัสสนะ-อาสวักขยญาณ]

- (๔) “ปราโมทย์” คือ ความชื่นบานใจ ไร้เรงสโต
- (๕) “ปีติ” คือ ความอิ่มใจ ความปลื้มใจ
- (๖) “ปัสสัทธิ” คือ ความสงบผ่อนคลายรื่นสบาย
- (๗) “สุข” คือ ความรื่นใจไร้ความข้องขัด
- (๘) “สมาธิ” คือ ความสงบตั้งมั่นสนิทของจิตใจ
- (๙) “ยถาภูตญาณทัสสนะ” คือ ความรู้ความเห็นตามเป็นจริง = วิปัสสนาอย่างอ่อน-ตรุณวิปัสสนา
[ญาณ ๔: สังขารปริจเฉทญาณ-กิงขาวิตรณญาณ-สัมมสนญาณ-มัคคามัคคญาณ]
* ให้พิจารณาทำสมาธิให้ถึงจุดตถฌาน [ญาณในธรรมอุปการะแก่สมาธิ ๘-รูปฌาน ๔ (จิตปราศจากนิวรณ์)-อรูปรฌาน ๔] ปฏิสังยุตด้วย วิชชา ๓-อภิญา ๖ = สมธรรมชาติ

[C] อธิปัญญาสิกขา-ปัญญาในวิปัสสนา: สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ

- (๑๐) “นิพพิทา” คือ ความหน่ายที่เกิดขึ้นจากปัญญาพิจารณาเห็นความจริง = วิปัสสนามีกำลัง-พลวิปัสสนา [ญาณ ๔: ภยคุปป์ฐฐานญาณ-อาทีนวญาณ-มฺยจิตฺกัมยตาญาณ-สังขารูปกขาญาณ]
- (๑๑) “วิราคะ” คือ ความเข้าไปตัดเสียซึ่งวัฏฏะ [วัฏฏุปัจเจท] = มรรค
- (๑๒) “วิมุตติ” คือ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ = อรหัตตผล [อรหัตตผลวิมุตติ]
- (๑๓) “วิมุตติญาณทัสสนะ” คือ ความรู้เห็นว่าจิตหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย = ปัจจเวกขณญาณ
[ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฏ์ ๓ มีอาการ ๑๒ มีคุณ ๑๕ ประการ-อาสวักขยญาณมีอาการ ๖๔]
- (๑๔) “อนุปาทาปรินิพพาน” คือ การดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือ [อนุปาติเสสนิพพาน]
* ให้พิจารณาสภาวะธรรมในมนสิการกรรมฐานด้วย มหาวิปัสสนา ๑๘-อริยมรรค ๘ = สมธรรมชาติ

นอกจากนี้ ให้พิจารณา “เจตนาสูตร” ประกอบด้วย ดังนี้

๒. เจตนาสูตร

ว่าด้วย ผู้มีศีลสมบูรณ์ไม่ต้องตั้งเจตนาให้เกิดอวิปปฏิสาร

(พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ทสก-เอกาทสกนิกาย เล่ม ๕ - หน้าที่ 4-6 FILE 38)

[๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า:

- (๑) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล [วินัย] ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอ อวิปปฏิสาร จงเกิดขึ้นแก่เรา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ อวิปปฏิสาร เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลเป็นธรรมดา
- (๒) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่มีวิปปฏิสาร [ความเดือดร้อน] ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอ ปราโมทย์ จงเกิดขึ้นแก่เรา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ ปราโมทย์ เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่มีวิปปฏิสารนี้ เป็นธรรมดา
- (๓) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ปราโมทย์ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอ ปิติ จงเกิดแก่เรา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ปิติเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ปราโมทย์นี้ เป็นธรรมดา
- (๔) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีใจปิติไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอกายของเราจง สงบ [ปัสสัทธิ] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กายของบุคคลผู้มีใจมีปิตินี้ เป็นธรรมดา
- (๕) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีกายสงบไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงเสวย ความสุข [สุข] ข้อที่บุคคลผู้มีกายสงบเสวยสุขนี้ เป็นธรรมดา
- (๖) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความสุขไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอจิตของเราจง ตั้งมั่น [สมาธิ] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่จิตของบุคคลผู้มีความสุขตั้งมั่นนี้ เป็นธรรมดา
- (๗) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงรู้จริง เห็นตามความเป็นจริง [ยถาภูตญาณทัสสนะ] คู่ก่อน ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น [อวิกเขปะ-ไม่หวั่นไหว ฟุ้งซ่าน] รู้เห็นตามความเป็นจริงนี้ เป็นธรรมดา
- (๘) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้รู้เห็นตามความเป็นจริงไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจง เบื่อหน่าย [นิพพิทา] จง คลายกำหนด [วิราคะ] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้รู้เห็นตามความเป็นจริงเบื่อหน่ายคลายกำหนดนี้ เป็นธรรมดา
- (๙) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เบื่อหน่ายคลายกำหนด [นิพพิทาวีระ] ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงทำให้แจ้งซึ่ง วิมุตติญาณทัสสนะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้เบื่อหน่ายคลายกำหนดทำให้แจ้งซึ่ง วิมุตติญาณทัสสนะ นี้เป็นธรรมดา
- (๑๐) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นิพพิทาวีระะ มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็น “ผล” [สิ่งที่เกิดจากเหตุ = วิบากผล] มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็น “อานิสงส์” [ผลดีที่งอกเงยแห่งบุญกุศล = อานิสงสผล]

- (๑๑) ยถาภูตญาณทัสสนะ มีนิพพิทาวีระคะเป็นผล มีนิพพิทาวีระคะเป็นอนานิสงส์
- (๑๒) สมภาสิ มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นอนานิสงส์
- (๑๓) สุข มีสมภาสิเป็นผล มีสมภาสิเป็นอนานิสงส์
- (๑๔) ปัสสัทธาสิ มีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอนานิสงส์
- (๑๕) ปีติ มีปัสสัทธาสิเป็นผล มีปัสสัทธาสิเป็นอนานิสงส์
- (๑๖) ปราโมทย์ มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นอนานิสงส์
- (๑๗) อวิปปฏิสาร มีปราโมทย์เป็นผล มีปราโมทย์เป็นอนานิสงส์
- (๑๘) สีล [วินัย] ที่เป็นกุศลมีวิปปฏิสารเป็นผล มีวิปปฏิสารเป็นอนานิสงส์ ด้วยประการดังนี้

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายย่อมหลั่งไหลไปสู่ธรรมทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายย่อมยังธรรมทั้งหลายให้บริบูรณ์ เพื่อจาก **เตภูมิกวัญ** ผู้ยินดีดีสักกายะ = **สักกายทิฏฐิ: ความเห็นว่าเป็นตัวของตน** (ข้อ ๑ ในสังโยชน์ ๑๐) ในวาทะว่า: “**ย่อมข้ามฝั่งแห่งเตภูมิกวัญ**” กล่าวคือ “**ชาติและมรณะเสียได้**” คือถึง “**พระอมตมหา นิพพาน**” ได้ อันมิใช่ฝั่ง ไปถึงฝั่งคือ **นิพพาน** ด้วยประการดังนี้แล

จบ เจตนาสูตที่ ๒ -----

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เข้าใจอย่างลึกซึ้งและกว้างไกลออกไปอีก “**ไตรสิกขา**” [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] เป็นเกณฑ์หลักสำคัญในการศึกษาวิจัยธรรม ความเข้าใจที่ถูกต้อง คิดอย่างถูกวิธี [โยนิโสมนสิการ] นั้น เป็นเรื่องสำคัญยิ่ง คือ พิจารณาถึงข้อตกหล่นที่ขาดหายไป ให้เห็นภาพรวมที่สมมาตร [Symmetry] ครบสมบูรณ์ทั้งระบบ โครงสร้างได้ เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมต้องไตร่ตรองพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็นธรรมทั้งปวงให้ได้ อันมีรากฐานมาจากไตรสิกขาเป็นพื้นฐานในบรรดาธรรม ๓ อย่าง ได้แก่ (๑) **วินัยเป็นข้อปฏิบัติให้บรรลุความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นที่สุด (๒) ไตรสิกขา (๓) เจตนาสูต** ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น จะสัมปยุตต์กับ (๑) **สมุทธรรม** [ธรรมแห่งความสงบ-ธรรม ๓๗ ประการ] (๒) **วิสุทธิ ๗ (๓) ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ (๔) อริยสัจ ๔ (๕) โลกุตตรธรรม ๘** และ (๖) **โพธิปักขิยธรรม ๓๗** [อภิญาเทสิตธรรม] ได้อย่างไร กระบวนการคิดในขั้นนี้ เรียกว่า “**ธรรมสามัคคี**” หรือ “**ญาณสัมปยุตต์**” [Wisdom Synergy = Omniscience คือ พหุสูต] ในครั้งใหญ่เพื่อความตรัสรู้สัมโพธิญาณให้ได้ ความเข้าใจขั้นตอนของการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง [สัมมาทิฏฐิ-โลกียสัมมาทิฏฐิ-โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ] นั้น จึงเป็นประเด็นที่จะมองข้ามไปไม่ได้อย่างเด็ดขาด เพราะจะเป็นเหตุทำให้รู้สึกว่ ศึกษาวิจัยค้นคว้าไม่จบไม่สิ้นสักที อย่างน้อยก็ให้เกิดความรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมบ้างสักครั้งหนึ่ง [นั่นคือ เกิดอริยมกษัตริยาในปฏิเวชญาณแห่งโศคาบันปัตติมรรค = **อนุศาสนิปาฏิหาริย์** หมายถึง ปาฏิหาริย์คืออนุศาสนี, คำสอนเป็นจริง สอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริง เป็นอัศจรรย์] ก่อนจะก้าวขึ้นไปสู่ภูมิแห่งวิปัสสนาที่สูงขึ้นไปอีก ดังรายละเอียดเพิ่มเติมต่อไปนี้

[๗๒๕] คำว่า “สมณธรรม” [ธรรมสงบ-ธรรม ๓๗ ประการ] ความว่า:
(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๒ - หน้าที่ 802 FILE 69)

[A] ฝ่ายสมณฑล [ปัญญาในสมาธิ-อารัมมณูปนิชฌาน]

[๑] ในอันดับ ข้อ ๑-๗ คือ **ญาณในธรรมอุปการะแก่สมาธิ ๘** [ปริตตะ-กามาวจร]

- (๑) เพราะท่านละ “**กามฉันทะ**” ได้แล้ว “**เนกขัมมะ**” จึงเป็น “**สมณธรรม**” [Monastic Observances]
- (๒) เพราะท่านละ “**พยาบาท**” ได้แล้ว “**อัพยาบาท**” จึงเป็นสมณธรรม
- (๓) เมื่อท่านละ “**ถีนมิทตะ**” ได้แล้ว “**อาโลกสัญญา**” จึงเป็นสมณธรรม
- (๔) เพราะท่านละ “**อุทธัจจะ**” ได้แล้ว “**อวิกเขปะ**” จึงเป็นสมณธรรม
- (๕) เพราะท่านละ “**วิจิกิจฉา**” ได้แล้ว “**ธรรมวัตถาน**” จึงเป็นสมณธรรม
- (๖) เพราะท่านละ “**อวิชชา**” ได้แล้ว “**ญาณ**” [ฌาน] จึงเป็นสมณธรรม
- (๗) เพราะท่านละ “**อรติ**” ได้แล้ว “**ปราโมทย์**” จึงเป็นสมณธรรม

หมายเหตุ: นับจากขั้นนี้ไป เรียกว่า “**กุศลธรรมทั้งปวง**” = (๑) **มหัคคตะ** [ขั้นระหว่าง กามาวจร กับ โลกุตตระ] และ (๒) **อปัปมาณะ**

[๒] ในอันดับ ข้อ ๘-๑๑ คือ **รูปฌาน ๔** [มหัคคตะ-รूपาวจร]

- (๘) เพราะท่านละ “**นิวรณ์**” ได้แล้ว “**ปฐมฌาน**” [วิตก-วิจารณ์-ปีติ-สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมณธรรม
- (๙) เพราะท่านละ “**วิตก-วิจารณ์**” ได้แล้ว “**ทุติยฌาน**” [ปีติ-สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมณธรรม
- (๑๐) เพราะท่านละ “**ปีติ**” ได้แล้ว “**ตติยฌาน**” [สุข-เอกัคคตา] จึงเป็นสมณธรรม
- (๑๑) เพราะท่านละ “**สุข**” ได้แล้ว “**จตุตถฌาน**” [อุเบกขา-เอกัคคตา = จิตประภัสสร] จึงเป็นสมณธรรม

[๓] ในอันดับ ข้อ ๑๒-๑๕ คือ **อรุปฌาน ๔** [มหัคคตะ-อรุปาวจร]

- (๑๒) เพราะท่านละ “**รูปสัญญา-ปฏิมสัญญา-นानัตตสัญญา**” ได้แล้ว “**อากาสนัญญาตนสมาบัติ**” จึงเป็นสมณธรรม
- (๑๓) เพราะท่านละ “**อากาสนัญญาตนสัญญา**” ได้แล้ว “**วิญญาณัญญาตนสมาบัติ**” จึงเป็นสมณธรรม
- (๑๔) เพราะท่านละ “**วิญญาณัญญาตนสัญญา**” ได้แล้ว “**อากิญจัญญาตนสมาบัติ**” จึงเป็นสมณธรรม
- (๑๕) เพราะท่านละ “**อากิญจัญญาตนสัญญา**” ได้แล้ว “**เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ**” จึงเป็นสมณธรรม

[B] ฝ่ายวิปัสสนาพละ [ปัญญาในวิปัสสนา-ลักษณะปนิชฌาน]

[๔] ในอันดับ ข้อ ๑๖-๓๓ คือ มหาวิปัสสนา ๑๘ [คั่นระหว่าง มหัคคตะ-อัปมาณะ]

- (๑๖) เพราะท่านละ “นิจสัญญา” ได้แล้ว “อนิจจานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๑๗) เพราะท่านละ “สุขสัญญา” ได้แล้ว “ทุกขานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๑๘) เพราะท่านละ “อิตตสัญญา” ได้แล้ว “อนัตตานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๑๙) เพราะท่านละ “นันทสัญญา” [ความเพติดเพติน] ได้แล้ว “นิพพิทานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๐) เพราะท่านละ “ราคสัญญา” ได้แล้ว “วิราคานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๑) เพราะท่านละ “สมุทตสัญญา” ได้แล้ว “นิโรธานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๒) เพราะท่านละ “อาทานสัญญา” [ความสำคัญโดยความถ่อมมัน] ได้แล้ว “ปฏินิสัคคานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๓) เพราะท่านละ “ฉนสัญญา” [สำคัญว่าเป็นก่อน] ได้แล้ว “ขยานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๔) เพราะท่านละ “อายุหนา” [การประมวลมา] ได้แล้ว “วยานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๕) เพราะท่านละ “ฐวสัญญา” [สำคัญว่ายั่งยืน] ได้แล้ว “วิปริณามานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๖) เพราะท่านละ “นิमितตสัญญา” ได้แล้ว “อนิมิตตานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๗) เพราะท่านละ “ปณิธิสัญญา” [การตั้งมั่นแห่งกิเลส] ได้แล้ว “อัปณิหิตานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๘) เพราะท่านละ “อภินิเวส” [ยึดมั่น-อิตตภินิเวส] ได้แล้ว “สุญญตานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๒๙) เพราะท่านละ “สाराทานาภินิเวส” [ยึดมั่นด้วยยึดถือว่าเป็นสาระ] ได้แล้ว “อริปัญญาธรรมวิปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม [การเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง]
- (๓๐) เพราะท่านละ “สัมโมหาภินิเวส” [ยึดมั่นด้วยความลุ่มหลง] ได้แล้ว “ยถาภูตญาณทัสนะ” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๑) เพราะท่านละ “อาลยาภินิเวส” [ยึดมั่นในอาลัย] ได้แล้ว “อาทีนวานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๒) เพราะท่านละ “อัปปฏิสังขา” [ไม่พิจารณา] ได้แล้ว “ปฏิสังขานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๓) เพราะท่านละ “สังโยคาภินิเวส” [ยึดมั่นในการประกอบกิเลส] ได้แล้ว “วิวิฏฐานุปัสสนา” จึงเป็นสมชรรรม

[๕] ในอันดับ ข้อ ๓๔-๓๗ คือ อริยมรรค ๔ [โมณะ = ญาณในอริยมรรค ๔ หรือ อัปมาณะ-โลกุตตระ]

- (๓๔) เพราะท่านละ “กิเลสอันตั้งอยู่ในฐานเดียวกับทวิฐฐิ” ได้แล้ว “โสดาปัตติมรรค” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๕) เพราะท่านละ “กิเลสอย่างหยาบ” ได้แล้ว “สกทาคามิมรรค” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๖) เพราะท่านละ “กิเลสอย่างละเอียด” ได้แล้ว “อนาคามิมรรค” จึงเป็นสมชรรรม
- (๓๗) เพราะท่านละ “กิเลสทั้งปวง” ได้เด็ดขาดแล้ว “อรหัตตมรรค” จึงเป็นสมชรรรม

ในอันดับต่อไปนี้เป็นกรรวมหลักธรรมสำคัญ ๔ ประการ ที่เรียกว่า “สัมปยุตตธรรม” ได้แก่ (๑) “สิกขา ๓-ไตรสิกขา” หมายถึง **ข้อที่จะต้องศึกษา-ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา** นั่นคือ ฝึกหัดอบรม กาย-วาจา-จิตใจ-และ-ปัญญา ให้อย่างขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด ชื่อว่า “พระนิพพาน” (๒) “ญาณ ๑๖-โศภสญาณ” หมายถึง **ความหยั่งรู้-ญาณที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับ ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด** นั่นคือ “การตรัสรู้สัจจธรรมแห่งสามโพธิญาณ” (๓) “อริยสัจ ๔” หมายถึง **ความจริงอันประเสริฐ-ความจริงของพระอริยะ-ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ** และ (๔) “วิสุทธิ ๗” หมายถึง **ความหมดจด-ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ-ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ยิ่ง ไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมาย** นั่นคือ “นิพพาน” ดังนี้

[๑] ฝ่ายอริสยสิกขา (ธรรมวินัยปิฎกทั้งปวง = สุตมยญาณ)

(๑) **ศีลวิสุทธิ** -ปาริสุทธิศีล ๔ [ปาฏิโมกขสังวรศีล-อินทริยสังวรศีล-อาชีวะปาริสุทธิศีล-ปัจฉัยสันนิสิตศีล (ปัจฉัยปัจเจกขณ-พิจารณาปัจฉัย ๔)] -ศีล ๕ [สมาทานศีล] อีกนัยหนึ่ง “**ศีลวิสุทธิ**” คือ **ความหมดจดแห่งศีล** นั่นคือ รักษาศีลตามภูมิขั้นของตนให้บริสุทธิ์ และให้เป็นไปเพื่อสมาธิ วิสุทธิมีคํ่าว่า ได้แก่ ปาริสุทธิศีล ๔

[๒] ฝ่ายอริจิตตสิกขา (สุตตันตปิฎกทั้งปวง = สุตมยญาณ) โดยรวมเป็น “**ภาวนามยปัญญา**”

(๒) **จิตตวิสุทธิ** -รูปฌาน ๔-อรุฌาน ๔ [สมาบัติ ๘-ฌานสมาบัติ] -สัญญาเวทิตนโรธ [นิโรธสมาบัติ] -วิชา ๓-วิชา ๘-อภิญา ๖-ญาณ ๓ [อดีตตั้งสญาณ-อนาคตั้งสญาณ-ปัจจุปปันนังสญาณ ในอัทธา ๓ หรือกาลทั้ง ๓ อย่าง] อีกนัยหนึ่ง “**จิตตวิสุทธิ**” คือ **ความหมดจดแห่งจิต** นั่นคือ ฝึกอบรมจิตจนบังเกิดสมาธิพอเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา วิสุทธิมีคํ่าว่า ได้แก่ สมาบัติ ๘ พร้อมทั้งอุปจาร

[๓] ฝ่ายอริปัญญาสิกขา (อภิธรรมปิฎกทั้งปวง = สุตมยญาณ) โดยรวมเป็น “**ภาวนามยปัญญา**”

(๓) **ทัญญูวิสุทธิ** -ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ-นามรูปปริจเฉทญาณ [ทุกขญาณ] อีกนัยหนึ่ง “**ทัญญูวิสุทธิ**” คือ **ความหมดจดแห่งทัญญู** นั่นคือ ความรู้เข้าใจมองเห็นนามรูปตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นเหตุข่มความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด **ข้อนี้จัดเป็นขั้นกำหนดทุกขสัจจ** [อุปาทานจันธ ๕ เป็นทุกข]

(๔) **กัณฑาวิตรณวิสุทธิ** -จุตูปปาตญาณ [ทิพพจักขุญาณ] -ปัจฉัยปริคคหญาณ-ธรรมฐิติญาณ-ยถาภูตญาณ [สมุทญาณ-ทุกขสมุทญาณ] อีกนัยหนึ่ง “**กัณฑาวิตรณวิสุทธิ**” คือ **ความหมดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้** นั่นคือ กำหนดรู้ปัจฉัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ [ปฏิจจสมุปปาต ๑๒] ข้อนี้ตรงกับ “**ธรรมฐิติญาณ-ยถาภูตญาณ-สัมมาทัสสนะ**” และ จัดเป็นขั้นกำหนดสมุททัยสัจจ

- (๕) **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** – สัมมาทัสสนะ–อุทฺทปัพพญาณ อีกนัยหนึ่ง **“มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ”** คือ ความหมจดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง นั่นคือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณากลาป จนมองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย [ไตรลักษณ์–สามัญญลักษณะ] ได้แก่ “อนิจจัง–ทุกขัง–อนัตตา” อันเรียกว่า “อุทฺทปัพพานุปัสสนา” เป็นตรุณวิปัสสนา คือวิปัสสนาญาณอ่อนๆ แล้วมี “วิปัสสนูปกิเลส” เกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั่นแลเป็นทางถูกต้อง เตรียมที่จะประคองจิตไว้ในวิถีสื่อ “วิปัสสนาญาณ” นั้นต่อไป **ข้อนี้จัดเป็นขั้นกำหนดมัคคสังข**
- (๖) **ปฏิบัติทาญาณทัสสนวิสุทธิ** – วิปัสสนาญาณ ๘: อุทฺทปัพพญาณ–ภังคญาณ–ภยญาณ–อาทีนวญาณ–นิพพิทาญาณ–มูญฺจิตุกัมมตาญาณ–ปฏิสังขาญาณ–สังขารูปกขาญาณ–อนุโลมญาณ พร้อมสัมปยุตต์ด้วย โคตรกฺขญาณ อีกนัยหนึ่ง **“ปฏิบัติทาญาณทัสสนวิสุทธิ”** คือ ความหมจดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน นั่นคือ ประกอบความเพียร ในวิปัสสนาญาณทั้งหลายเริ่มแต่ “อุทฺทปัพพานุปัสสนาญาณ” ที่พ้นจากอุปกิเลสดำเนินเข้าสู่วิถีสื่อแล้วนั้น เป็นต้นไป จนถึง “สังขานุโลมิกญาณ” หรือ “อนุโลมญาณ” อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นี้ก็จะเกิด “โคตรกฺขญาณ” คันระหว่างวิสุทธิข้อนี้กับข้อสุดท้าย เป็นหัวต่อแห่ง “ความเป็นปุถุชน” กับ “ความเป็นอริยมุคค” โดยสรุป วิสุทธิข้อนี้ ก็คือ “วิปัสสนาญาณ ๘” [กระบวนการทบทวนขั้น ๕]
- (๗) **ญาณทัสสนวิสุทธิ** – มัคคญาณ [ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติทาญาณ] พร้อมสัมปยุตต์ด้วย ผลญาณ [นิโรธญาณ]–ปัจจเวกขณญาณ–อาสวักขขญาณ [อนันตริกสมาธิญาณ]–นิพพาน [ทุกขนิโรธญาณ] หลังจากนั้น ย่อมเกิด “จตุปฏิสัมภิทาญาณ–ปฏิสัมภิทา ๔” [ปฏิสัมภิตปิตตะ (ข้อ ๑ ในอรหัตต์ ๕)] ได้แก่ อรรถปฏิสัมภิทาญาณ–ธรรมปฏิสัมภิทาญาณ–นิรุตติปฏิสัมภิทาญาณ–ปฏิภาณปฏิสัมภิทาญาณ ฉะนั้น “สังขภาวะแห่งความเป็นปุถุชน” [จตุสังขภาวะ–พระอรหัตตจินาสพ] ย่อมถึงความไพบูลย์ด้วยโลกุตตรธรรมทั้งหลาย อีกนัยหนึ่ง **“ญาณทัสสนวิสุทธิ”** คือ ความหมจดจดแห่งญาณทัสสนะ นั่นคือ ความรู้ใน “อริยมรรค ๘–มรรคญาณ” [ปัญญาอริยะ–โลกุตตรปัญญา] อันเกิดถัดจาก “โคตรกฺขญาณ” เป็นต้นไป เมื่อมรรคเกิดแล้วผลจิตแต่ละอย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจาก “มรรคญาณ” นั้นๆ “ความเป็นอริยมุคค” ย่อมเกิดขึ้น โดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือไตรสิกขา หรือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ในประเด็นที่สำคัญอย่างยิ่ง อันเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติธรรมนั้น คือ การพิจารณาอารมณ์แห่งกรรมฐานที่เกิดขึ้นภายในตนเองเป็นหลัก ที่จำแนกออกเป็น ๕ ฝ่าย [ธรรมชั้น ๕] โดยกำหนดรู้ในไตรสิกขาด้วย ได้แก่ (๑) “รูปธรรม” [ศีล] คือ ร่างกาย [มหาภูตรูป ๔-อุปาทายรูป ๒๔] กับ (๒) “นามธรรม” [สมาธิ] คือ เจตสิก-จิต [เวทนา-สัญญา-สังขาร กับ วิญญาณ] (๓) “ปัญญา” คือ ความรู้ที่เกิดขึ้น [ปัญญาในสมาธิ คือ ฌาน-วิชา-อภิญญา = ญาณทัสสนะ-ยถาภูตญาณทัสสนะ กับปัญญาในวิปัสสนา คือ อนุปัสสนา ๙-มหาวิปัสสนา ๑๘-ญาณในวิปัสสนา-ญาณ ๑๖ = จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง] (๔) “วิมุตติ” คือ อรหัตตผลวิมุตติ [มรรคผลนิพพาน-อาสวัภขญาณ] และ (๕) “วิมุตติญาณทัสสนะ” คือ ปัจเจกขณญาณ ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นนั้น เรียกว่า “ธรรมกาย” คือ กองธรรมทั้งปวงที่ประชุมกันอยู่ที่ตนเอง (๑) “ตัวกู-ของกู” [อัตตา-อัตตนิยะ] โดยให้พิจารณาถึงความเกิดแห่งสภาวะธรรม [อุปฺยยะ (ความก่อตัวหรือเติบโต)-อุปฺปาทะ (ความเกิดขึ้น)] กับ (๒) “ความไม่ใช่ตัวตน-ความเป็นของว่าง” [อนัตตา-สุญญตา] โดยให้พิจารณาถึงความดับแห่งสภาวะธรรม [ชฺรตา (ความทรุดโทรม)-อนิจฺจตา (ความปรวนแปรแตกสลายไป = วิปริณาม)-ภังคะ (ความดับสลาย)] โดยรวมหมายถึง (๑) “กลาปวิปัสสนา-กลาปสัมมสนญาณ” (ข้อ ๓ ใน ญาณ ๑๖) คือ การพิจารณาโดยกลาป ญาณในการพิจารณาสังขารธรรมโดยกลาป ปัญญาหยั่งรู้นามรูปโดยไตรลักษณ์ กับ (๒) “อุทฺทปฺพยานุปัสสนา-อุทฺทปฺพยานุปัสสนาญาณ” (ข้อ ๔ ใน ญาณ ๑๖ ข้อ ๑ ในวิปัสสนา ญาณ ๙) คือ การพิจารณาเห็นความเกิดและความดับ ญาณในการเห็นอยู่เนืองๆ ซึ่งการเกิดขึ้นและดับไปของสังขารธรรม เพราะในระหว่างนี้ “ความเป็นอธิบดี” [คุณชาติอันเยี่ยม] ย่อมมีแก่พระโยคีบุคคลผู้แทงตลอดสามัญลักษณะได้ อนึ่ง ในขั้นตอนนี้ ผู้ปฏิบัติบางท่านอาจจะสับสนพันเพื่อนได้ ก็ให้พยายามจำแนกแจกธรรมให้เป็นหมวดหมู่ให้ได้ นั่นคือ การพิจารณามิติความสัมพันธ์โดยองค์รวมทั้งระบบโครงสร้างในธรรมทั้งหมด [ธรรมจักร-ธรรมทั้งปวง (ชั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อัพยาตธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรูปาจรธรรม-โลกุตตรธรรม)-ภูมิ ๔-เอกุตตรธรรม ๑๐-อภิญญะธรรม ๒๒] นอกจากนี้ ยังต้องทำความเข้าใจถึง (๑) “เอกุตตรธรรม” หมวดธรรมที่ควรทำให้แจ้งทั้งหมด ๑๐ ข้อ และ (๒) “อภิญญะธรรม” หมวดธรรมที่ควรรู้อย่างแจ้งทั้งหมด ๒๒ ข้อ ดังนี้

สังฆิกัตัพพนิทเทส

(พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑ - หน้าที่ 391-395 FILE 68)

[๗๗] ปัญญาเครื่องทรงจำธรรมที่ได้สดับมาแล้ว คือ เครื่องรู้ชัดซึ่งธรรมที่ได้สดับมาแล้วนั้นว่า **ธรรมเหล่านี้ควรทำให้แจ้ง** ซึ่ง “**สังฆิกรณะ-สังฆิกิริยา**” หมายถึง การทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน นั่นคือ **บรรลุนิพพาน** ชื่อว่า “**สุตมยญาณ**” อย่างไร ในอันดับต่อไปนี้ พระสารีบุตรกล่าววิชันนา “**เอกุตตรธรรม**” มี ๑๐ ข้อ ด้วยการทำให้แจ้งถึงการได้เฉพาะ ดังนี้

- (๑) “**ธรรม ๑**” ควรทำให้แจ้ง คือ **เจโตวิมุตติ ๑** อันไม่กำเริบ คือ ความพ้นแห่งใจ ได้แก่ อรหัตผลวิมุตติ นอกจากนี้ ยังหมายถึง เมตตาคาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโตวิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ
- (๒) “**ธรรม ๒**” ควรทำให้แจ้ง คือ **วิชา ๑** คือ วิชา ๓ ได้แก่ บุพเพนิวาสานุสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขยญาณ **วิมุตติ ๑** คือ พ้นจากปัจจนิกกรรมทั้งหลาย [นิวรรณ์ ๕ วิตก ๖ วิจาร ๖ เป็นต้น] และน้อมไปในอารมณฺ์ ได้แก่ วิมุตติ ๒ คือ การน้อมจิตไป - **จิตตสฺส จ อธิมุตติ ๑** และ นิพพาน ๑
- (๓) “**ธรรม ๓**” ควรทำให้แจ้ง คือ **วิชา ๓** คือ ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ ได้แก่ บุพเพนิวาสานุสติญาณ ๑ จุตูปปาตญาณ ๑ อาสวักขยญาณ ๑
- (๔) “**ธรรม ๔**” ควรทำให้แจ้ง คือ **สามัญญผล ๔** คือ ความเป็นสมณะ ได้แก่ โสคาปัตติผล ๑ สกทาคามิผล ๑ อนาคามิผล ๑ อรหัตผล ๑
- (๕) “**ธรรม ๕**” ควรทำให้แจ้ง คือ **ธรรมขั้น ๕** ได้แก่ สติขั้น ๑ สมาธิขั้น ๑ ปัญญาขั้น ๑ วิมุตติขั้น ๑ วิมุตติญาณทัสนขั้น ๑
- (๖) “**ธรรม ๖**” ควรทำให้แจ้ง คือ **อภิญา ๖** คือ ญาณอันยิ่ง ได้แก่ อธิวิธญาณ ๑ ทิพโสตราจฺญาณ ๑ บุพเพนิวาสานุสติญาณ ๑ เจโตปริยญาณ ๑ ทิพจักขุญาณ ๑ อาสวักขยญาณ ๑
- (๗) “**ธรรม ๗**” ควรทำให้แจ้ง คือ **กำลังของพระขีณาสพ ๗** ได้แก่ ปัญญาเห็นสังขารไม่เที่ยง ๑ ปัญญาเห็นความเป็นหลุมถ่านเพลิง ๑ เนกขัมมะ วิเวก ๓ สติปฏิฐาน ๔ อินทรีย์ ๕ โพชฃงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘
- (๘) “**ธรรม ๘**” ควรทำให้แจ้ง คือ **วิโมกข์ ๘** ได้แก่ ภิกขุมีรูปย่อมนเห็นรูป นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๑ ภิกขุมีความสำคัญในรูปภายใน ย่อมเห็นรูปภายนอก นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๒ ภิกขุน้อมใจไปว่า นี่งาม เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๓ ภิกขุเข้าถึง **อากาสนัญญาตนะ** ว่า **อนนฺโต อากาโส** - อากาศไม่มีที่สุดอยู่ เพราะล่องรูปสัญญาโดยประการทั้งปวงดับปฏิขันธ์สัญญา ไม่ใส่ใจถึงนानัตตสัญญา นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๔ ภิกขุเข้าถึง **วิญญาณัญญาตนะ** ว่า **อนนฺตํ วิญญาณํ** - วิญญาณไม่มีที่สุดอยู่ เพราะล่อง **อากาสนัญญาตนะ** โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๕ ภิกขุเข้าถึง **อากิญจัญญาตนะ** ว่า **นตฺถิ ภิกฺขจฺ** - อะไรๆ ไม่มีอยู่ เพราะล่อง **วิญญาณัญญาตนะ** โดยประการทั้งปวง เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๖ ภิกขุเข้าถึง **เนวสัญญาณา สัญญาตนะ** อยู่ เพราะล่อง **อากิญจัญญาตนะ** โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๗ ภิกขุเข้าถึง **สัญญาเนวทิตฺติโรธ** อยู่ เพราะล่อง **เนวสัญญาณา สัญญาตนะ** โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิโมกข์ข้อที่ ๘

(๙) “**กรรม ๙**” ควรทำให้แจ้ง คือ **อนุปปพนิโรธ ๙** หรือ นิโรธ ๙ ได้แก่ กามสัญญาของผู้เข้าปฐมฌาน ย่อมดับไป ๑ วิตกวิจารณ์ของผู้เข้าถึงทุติยฌาน ย่อมดับไป ๑ ปีติของผู้เข้าถึงตติยฌาน ย่อมดับไป ๑ ลม อัสสาสะปีตสาสะของผู้เข้าถึงจตุตถฌาน ย่อมดับไป ๑ รูปสัญญาของผู้เข้าถึงอากาสนัญจายตนะ ย่อมดับไป ๑ อากาสนัญจายตนะสัญญาของผู้เข้าถึงวิญญาณัญจายตนะ ย่อมดับไป ๑ วิญญาณัญจายตนะสัญญาของผู้เข้าถึงอากิญจัญญายตนะ ย่อมดับไป ๑ อากิญจัญญายตนะสัญญาของผู้เข้าถึงเนวสัญญานา สัญญาตนะ ย่อมดับไป ๑ สัญญาและเวทนาของผู้เข้าถึงสัญญาเวทยิตินิโรธ ย่อมดับไป ๑

(๑๐) “**กรรม ๑๐**” ควรทำให้แจ้ง คือ **อเสกขกรรม ๑๐** [สัมมัตตะ ๑๐: ภาวะที่ถูก = **อเสกขปฏิทา** **จรณะ ๑๕**: ข้อประพฤติ = **เสกขปฏิทา**] ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑ สัมมาญาณะ ๑ สัมมาวิมุตติ ๑

[๑๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงควรทำให้แจ้ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลายก็สิ่งทั้งปวงควรทำให้แจ้ง คือ อะไร

(๑) จักขุ รูป จักขุวิญญาณ **จักขุสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะ **จักขุสัมผัส** เป็นปัจจัย **ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง**

(๒) หู เสียง โสตวิญญาณ **โสตสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะ **โสตสัมผัส** เป็นปัจจัย **ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง**

(๓) จมูก กลิ่น ฆานวิญญาณ **ฆานสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะ **ฆานสัมผัส** เป็นปัจจัย **ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง**

(๔) ลิ้น รส ชิวหาวิญญาณ **ชิวหาสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้น เพราะ **ชิวหาสัมผัส** เป็นปัจจัย **ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง**

(๕) กาย โภกฐัพพะ กายวิญญาณ **กายสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ **กายสัมผัส** เป็นปัจจัย **ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง**

(๖) ใจ ธรรมารมณัม มโนวิญญาณ **มโนสัมผัส** สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรือเมื่อทุกขมสุขเวทนาที่ เกิดขึ้นเพราะ **มโนสัมผัส** เป็นปัจจัย **ควรทำให้แจ้งทุกอย่าง**

พระโยคาวจรเมื่อพิจารณาเห็น **รูป** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์ [สมณะกับวิปัสสนา คือ นับตั้งแต่ข้อนี้เป็นต้นไป คือ ความหมายเกี่ยวกับ “**ทุกข์**” [ทุกขานุปัสสนา] แต่การถือมั่นยึดมั่นในธรรมก็ย่อมเป็นทุกข์เช่นกัน เพราะธรรมทั้งหลายไม่มีตัวตน = **อุปาทานจันท์ ๕ เป็นทุกข์**] โดยมีลำดับต่อไปนี้

“**จันท์ ๕**” [กำหนดครุฑ์ด้วยสติสัมปชัญญะในอานาปานสติสมาธิ]

เมื่อพิจารณาเห็น **รูป** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

เมื่อพิจารณาเห็น **เวทนา** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

เมื่อพิจารณาเห็น **สัญญา** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

เมื่อพิจารณาเห็น **สังขาร** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

เมื่อพิจารณาเห็น **วิญญาณ** ย่อมทำให้แจ้งโดยทำให้เป็นอารมณ์

“อภิญาญธรรม” [ธรรมอันเกี่ยวข้องกับการเกิดดับแห่งขั้น ๕ โดยตรง]

(๑) “ขั้น ๕” = รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ

(๒) “อายตนะภายใน ๖-อินทรีย์ ๖-สพายตนะ” = จักขุ-โสตตะ-ฆานะ-ชีวหา-กาย-ใจ

(๓) “อายตนะภายนอก ๖-อารมณ ๖” = รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ

(๔) “วิญญาณ ๖” = จักขุวิญญาณ-โสตวิญญาณ-ฆานวิญญาณ-ชีวหาวิญญาณ-กายวิญญาณ-มโนวิญญาณ

(๕) “ผัสสะ ๖” = จักขุสัมผัส-โสตสัมผัส-ฆานสัมผัส-ชีวหาสัมผัส-กายสัมผัส-มโนสัมผัส

(๖) “เวทนา ๖” = จักขุสัมผัสสชาเวทนา-โสตสัมผัสสชาเวทนา-ฆานสัมผัสสชาเวทนา-ชีวหาสัมผัสสชาเวทนา-กายสัมผัสสชาเวทนา-มโนสัมผัสสชาเวทนา

(๗) “สัญญา ๖” = รูปสัญญา-สัพพัญญูสัญญา-คันธสัญญา-รสสัญญา-โผฏฐัพพสัญญา-ธรรมสัญญา

(๘) “เจตนา ๖” = รูปเจตนา-สัพพัญญูเจตนา-คันธเจตนา-รสเจตนา-โผฏฐัพพเจตนา-ธรรมเจตนา

(๙) “ตัณหา ๖” = รูปตัณหา-สัพพัญญูตัณหา-คันธตัณหา-รสตัณหา-โผฏฐัพพตัณหา-ธรรมตัณหา

(๑๐) “วิตก ๖” = รูปวิตก-สัพพัญญูวิตก-คันธวิตก-รสวิตก-โผฏฐัพพวิตก-ธรรมวิตก

(๑๑) “วิจารณ์ ๖” = รูปวิจารณ์-สัพพัญญูวิจารณ์-คันธวิจารณ์-รสวิจารณ์-โผฏฐัพพวิจารณ์-ธรรมวิจารณ์

(๑๒) “ธาตุกัมมัฏฐาน ๑๖” = ปฐมธาตุ-อาโปธาตุ-เตโชธาตุ-วาโยธาตุ-อากาศธาตุ-วิญญาณธาตุ-ปฐมวิ
กสิน-อาโปกสิน-เตโชกสิน-วาโยกสิน-นิลกสิน-ปิตกสิน-โลหิตกสิน-โอทาทกสิน-อากาศกสิน-
วิญญาณกสิน

(๑๓) “อาการ ๓๒-ทวัตติงสาการ” = ผม-ขน-เล็บ-ฟัน-หนัง-เนื้อ-เอ็น-กระดูก-เยื่อในกระดูก [อัญญิมิญชะ] -
ม้าม-หัวใจ-ตับ-พังผืด-ไต-ปอด-ไส้ใหญ่-ไส้เล็ก-อาหารใหม่-อาหารเก่า-ดี-เสลด-หนอง-เลือด-เหงื่อ-
มันข้น-น้ำตา-เปลวมัน-น้ำลาย-น้ำมูก-ไขข้อ-มูตร-สมองสิริชะ [มันสมอง-มัตถลุงค์] = ธาตุดิน-ธาตุน้ำ

(๑๔) “อายตนะ ๑๒” = จักขวายตนะ-รูปลายตนะ-โสดายตนะ-สัพพัญญูอายตนะ-ฆานายตนะ-คันธายตนะ-
ชีวหาอายตนะ-รสายตนะ-กายายตนะ-โผฏฐัพพายตนะ-มนายตนะ-ธัมมายตนะ

(๑๕) “ธาตุ ๑๘” = จักขุธาตุ-รูปธาตุ-จักขุวิญญาณธาตุ-โสตธาตุ-สัพพัญญูธาตุ-โสตวิญญาณธาตุ-ฆานธาตุ-
คันธธาตุ-ฆานวิญญาณธาตุ-ชีวหาธาตุ-รสธาตุ-ชีวหาวิญญาณธาตุ-กายธาตุ-โผฏฐัพพธาตุ-กาย
วิญญาณธาตุ-มโนธาตุ-ธรรมธาตุ-มโนวิญญาณธาตุ

(๑๖) “อินทรีย์ ๒๒” = จักขุนทรีย์-โสดินทรีย์-ฆานินทรีย์-ชีวหินทรีย์-กายินทรีย์-มโนินทรีย์-ชีวิตินทรีย์-อิตติ
นทรีย์-ปริสินทรีย์-สุชินทรีย์-ทุกชินทรีย์-โสมนัสสินทรีย์-โทมณัสสินทรีย์-อุเบกชินทรีย์-สัทชินทรีย์-วี
ริยินทรีย์-สตินทรีย์-สมาชินทรีย์-ปัญญาอินทรีย์-อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย์ [อินทรีย์ของผู้ปฏิบัติด้วย
มโนมยิการว่า เราจักรู้ธรรมที่ยังไม่รู้ อินทรีย์นี้เป็นชื่อของโสดาปัตติมรรคญาณ] -อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ของ
ผู้รู้จุดสังขารด้วยมรรคนั้น อินทรีย์นี้เป็นชื่อของญาณในฐานะ ๖ คือ โสดาปัตติผลถึงอรหัตมรรคญาณ] -
อัญญาตาวินทรีย์ [อินทรีย์ของพระเจ้าณาสผู้รู้จบแล้ว อินทรีย์นี้เป็นชื่อของอรหัตผลญาณ]

(๑๓) “ธาตุ ๓” = กามธาตุ-รูปธาตุ-อรูปธาตุ

(๑๔) “ภพ ๕” = กามภพ-รูปภพ-อรูปภพ-สัญญาภพ-อสัญญาภพ-เนวสัญญานาสัญญาภพ-เอกโวการภพ-
จตุโวการภพ-ปัญจโวการภพ

(๑๕) “ฌาน ๔” = ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน

(๑๖) “อัปมัถฺยา ๔” = เมตตาเจโตวิมุตติ-กรุณาเจโตวิมุตติ-มุทิตาเจโตวิมุตติ-อุเบกขาเจโตวิมุตติ

(๑๗) “อรุปสมابัตติ ๔” = อากาसानัญญาตณสมابัตติ-วิญญาณัญญาตณสมابัตติ-อากิญจัญญาตณสมابัตติ-
เนวสัญญานาสัญญาตณสมابัตติ

(๑๘) “ปฏิจสุมุบาท ๑๒” [อิทัปปัจจยตา-ปัจจยการ-ตถตา] = อวิชา-สังขาร-วิญญาณ-นามรูป-
สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ-ชาติ-ชรามรณะ

จบ สัจฉิกาดัชนีบทเทศ -----

ขั้นตอนการตรัสรู้หรือริยสังขธรรมในพระพุทธศาสนา

ทุกขอริยสังข์

(๑) “ทุกข์-ทุกข์-สังข์-ทุกขอริยสังข์” หมายถึง การกำหนดรู้ การทำความเข้าใจโดยครบถ้วน สืบสวนวินิจฉัย [Diagnosis] ในทุกข์สังข์แห่งขั้น ๕ [อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข์] อย่างครอบคลุมประเด็นปัญหา โดยการตั้งสมมุติฐาน [ข้อสมมติฐาน: Hypotheses] เกี่ยวกับเพื่อพิจารณาหาทางในดับระงับเหตุปัจจัย ที่ทำให้เกิดสภาพแห่งทุกข์ในปัญหานั้นๆ ที่เรียกว่า “ปริญญา ๓” [Full Knowledge: วินิจฉัย ๓: รู้จัก-พิจารณา-ระงับ] (ข้อ ๑ ในกิจในอริยสังข์ ๔) หมายถึง การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ตามหลักว่า “ทุกข์ อริยสัจจ์ ปริญญุยฺ” ทุกข์ควรกำหนดรู้ คือ ควรศึกษาให้รู้จักให้เข้าใจชัดเจนตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหา ดังนี้

“ปริญญา ๓” หมายถึง การกำหนดรู้-การทำความเข้าใจ-การทำความเข้าใจโดยครบถ้วน ได้แก่

(๑) “ญาณปริญญา” [Full Knowledge as Knowledge] คือ กำหนดรู้ด้วยให้เป็นที่อันรู้แล้ว กำหนดรู้ขั้นรู้จัก [ขั้น ๕ และสัมปยุตตธรรม เช่น ปิยรูป-สาตรูป ๑๐ (สมมุติฐานเกิดดับแห่งตัณหา: อายตนะภายใน ๖-อายตนะภายนอก ๖-วิญญาณ ๖-สัมผัส ๖-เวทนา ๖-สัญญา ๖-] สัญญาตนา ๖-ตัณหา ๖-วิตถ ๖-วิจาร์ ๖) ใน ปฏิจสุมุบาท ๑๒ (อวิชา-สังขาร-วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ-ชาติ-ชรามรณะ) และ ปฏิจสุมุปปินนธรรมทั้งหลาย = ขั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๔-อินทริย์ ๒๒-อริยสังข์ ๔-ปฏิจสุมุบาท-ปัจจยธรรมทั้งหลาย (อัทธา-๓-สังเขป ๔-สนธิ ๓-วิภูษะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒ และ กณแห่งกรรม: กัมมผลสัทธา-กัมมัสสกตทาปัญญา: กัมมัสสกตทาสัทธา) ที่เรียกว่า “วิปัสสนาภูมิ-ปัญญาภูมิ” หมายถึง ธรรมที่เป็นภูมิของวิปัสสนา คือ ธรรมทั้งหลายอันเป็นพื้นฐานที่จะมองดูรู้เข้าใจ ให้เกิด

ปัญญาเห็นแจ้งตามเป็นจริง ที่เรียกว่า “ยถาภูตญาณ-ปัญญาจักขุ” หรือ “จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-แสงสว่าง” ที่เกิดใน “ยถาภูตญาณทัสสนะ” คือ (๑) ปัญญาในสมาธิ-ญาณทัสสนะ (สติสัมปชัญญะแห่งการรู้เห็น) กับ (๒) ปัญญาในวิปัสสนา-ญาณ (ปัญญารู้รอบแห่งการหยั่งรู้) หรือกำหนดรู้ตาม “สภาวะลักษณะ” คือ ทำความรู้จักจำเพาะตัวของสิ่งนั้น โดยตรง พอให้ชื่อว่าได้เป็นอันรู้จักสิ่งนั้นแล้ว เช่นรู้ว่า นี่คือ เวทนา: “เวทนานี้คือสิ่งที่มีลักษณะเสวยอารมณ์” ดังนี้ เป็นต้น [เปรียบเทียบกับ: ปุพเพนิวาสานุสติญาณ-จุตูปปาตญาณ หรือ ทิพพจักขุญาณ (ข้อ ๑-๒ ในวิชา ๓) กับ นามรูปปริจเฉทญาณ-ปัจจุยปริคคญาณ (ข้อ ๑-๒ ในญาณ ๑๖) พร้อมด้วย ทิฏฐิวิสุทธิ-กัณฺหาวิตรณวิสุทธิ (ข้อ ๓-๔ ในวิสุทธิ ๗)]

(๒) “**ตีรณปริปัญญา**” [Full Knowledge as Investigating] กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา, กำหนดรู้ขึ้นพิจารณา, กำหนดรู้โดย “**สามัญญลักษณะ**” [อนิจจตา-ทุกขตา-อนัตตตา] คือ ทำความรู้จักสิ่งนั้นพิจารณาเห็นโดยความเป็นของหรือสภาวะที่ (๑) ไม่เที่ยง (๒) เป็นทุกข์ (๓) เป็นอนัตตา ที่เรียกว่า “**กลาปวิปัสสนา-กลาปสัมมสนะ**” คือ การพิจารณาจัดข้อธรรมย่อยให้เป็นกลุ่มธรรมตามอาการลักษณะโดยไตรลักษณ์ เช่นว่า เวทนา: “เวทนานี้ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน” ดังนี้ เป็นต้น [เปรียบเทียบกับ: อาสวักขยญาณ (ข้อ ๓ ในวิชา ๓: สัมโพธิญาณ-ปัญญาดับกิเลสอาสวะทั้งหลายหรือธรรมเครื่องที่เป็นสาสวะทั้งหลาย จนถึง **ปัญญาตรัสรู้** = **โลกุตตรธรรม ๘: มรรค ๔-ผล ๔-นิพพาน ๑**) กับ **สัมมสนญาณ-อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ** (ข้อ ๓-๔ ในญาณ ๑๖) รวมถึง **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** (ข้อ ๕ ในวิสุทธิ ๗)]

(๓) “**ปหานปริปัญญา**” [Full Knowledge as Abandoning] กำหนดรู้ด้วยการละ, กำหนดรู้ถึงขั้นละได้, กำหนดรู้โดย “**การตัดทาง**” [หลีกออกจาก-ละระงับสัญญาอันเป็นเหตุ = **ปหาน ๕: (๑) วิกขัมภนปหานะ-ละด้วยข่มไว้โดยฉาน (๒) ตทังคปหานะ-ละด้วยองค์นั้นๆ โดยธรรมตรงข้าม (๓) สมุจเฉทปหานะ-ละด้วยตัดขาดโดยมรรค ๔ (๔) ปฏิปัสสัทธิปหานะ-ละด้วยสงบระงับโดยผล ๔ (๕) นิสสรณปหานะ-ละด้วยสลัดออกได้อาสวักขยญาณ ๖๔] มิให้ฉันทราคะเกิดมีในสิ่งนั้น คือรู้ว่าสิ่งนั้นเป็น อนิจจัง-ทุกขัง-อนัตตา แล้ว ก็ให้ ละนิจจสัญญา-ละสุขสัญญา-ละอิตตสัญญา ตามลำดับ ในสิ่งนั้นเสียได้ ดังนี้ [เปรียบเทียบกับ: “**วิปัสสนาญาณ ๘**” ตั้งแต่ ข้อ ๒-๘ ได้แก่ (อุทยัพพญาณ) -กัณฺหาญาณ-ภยญาณ-อาทีนวญาณ-นิพพิทาญาณ-มฺหัจจุกัมมตาญาณ-ปฏิบัติสังขญาณ-สังขารุเปกขญาณ-อนุโลมญาณ รวมถึง ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ (ข้อ ๕ ในวิสุทธิ ๗) หนึ่ง “**ปหานปริปัญญา**” ก็อยู่ในขั้นของ **อาสวักขยญาณ** เช่นกัน อันเป็นปัญญาทำลายกิเลสทั้งหลาย หรือธรรมปฏิบัติขุดด้วยสาสวะทั้งหลาย จนกว่าจะถึง **โลกุตตรธรรม ๘: มรรค ๔-ผล ๔-นิพพาน ๑**]**

นอกจากนี้ ในส่วนที่เป็น “**ทุกขอริยสังขัจ**” นี้ ก็เปรียบเสมือนผู้ปฏิบัติธรรมได้บรรลุปัญญาแตกฉานในหัว

ข้อ “อรรถปฏิสัมพันธ์” (ข้อ ๑ ในปฏิสัมพันธ์ ๔) คือ ปัญหาแตกฉานในอรรถ ปรัชญาแจ้งในความหมาย เห็น ข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิด แยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จนล่วงรู้ถึงผล

ทุกขสมุทัยอริยสังข์

(๒) “**สมุทัย-สมุทัยสังข์-ทุกขสมุทัยอริยสังข์**” หมายถึง การกำหนดรู้ในการพิจารณาถึง เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือ สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ “**ตัณหา ๓: กามตัณหา-ภวตัณหา-วิภวตัณหา**” อนึ่ง ในอริยสังข์ธรรมข้อนี้ เป็นประเด็นการใช้เหตุและผลในการพิจารณาถึง “**ปัจจัยธรรม**” ทั้งหลาย อันเป็นสมุฏฐานใน “**อุปาทาน ชั้น ๕ เป็นทุกข์**” ซึ่งจะเกี่ยวข้องโดยตรงกับ “**หลักปฏิจกสมุปปาท-อิทัปปัจจยตา-ปัจจยการ-ตถตา**” [ปฏิจกสมุปปาท ๑๒: **อวิชา-สังขาร-วิญญาน-นามรูป-สพยตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ-ชาติ-ชราวมณะ ปฏิจกสมุปปินนธรรม ๖: อิทธิ-๓-สังขป ๔-สนธิ ๓-วิญญะ ๓-อาการ ๒๐-มุล ๒ และ ปัจจัยธรรม ๒: กฎแห่งกรรม-กัมมัสสกตา**] ข้อพึงระวัง: คือ เมื่อรู้เข้าใจได้ดีแล้ว แต่ยังไม่ลงมือใน ภาคปฏิบัติ เพื่อยืนยันผลลัพธ์ที่เป็นสังข์ธรรมตามพระสัจธรรมคำสอนของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัม พุทธเจ้า แล้วจะมีจิตฟื้นฟูเพื่อน สืบสานในธรรมทั้งปวง [ชั้น ๕-อายตนะ ๑๒-ธาตุ ๑๘-กุศลธรรม-อกุศล ธรรม-อภัยกตธรรม-กามาวจรธรรม-รูปาวจรธรรม-อรูปาจรธรรม-โลกุตตรธรรม] นั่นคือ มีอาการ สืบสานอลหม่านคุณกรันกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ หรือคราวฝ่ายสัมพันธมิตรเอาระเบิดถล่มสถานีรถไฟ บางกอกน้อยในสงครามมหาบูรพาหรือสงครามโลกครั้งที่ ๒ แต่คนที่เข้าใจนัยของคำว่า “**อลหม่าน**” ได้ดี ที่สุด คือ คนละแวกแถวๆ ราชประสงค์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร มักโดน (ไม่ใช่ Drones คือ อากาศยานไร้ คนขับ) ของดีกันบ่อย [ให้พิจารณาตามกฎแห่งกรรมเข้าใจ คือ ไม่รอดแก่สระเบ็ด ก็เผาเมืองยามกลียุค ถ้ากูเวร หมายถึงทำเวสสุวรรณประจำทิศอุดร ไม่ใช่ขอนแก่นหรือหนองบัวลำภู หรือ มิฉะนั้น ก็โดนวางระเบิด อันมา จาก **พยาบาท-อโรติ-โทสะ** ที่สุดๆ คือ โมหะแห่งอวิชา อาจจะดูหนังยุทธจักรมากไปหน่อย ที่มีสำนวนยุทธ จักรว่า “**แค่นี้ ๑๐ ปี ก็ไม่สายเกินไป**” เป็นหนังสือสอนให้เด็กคุ้นเคยกับการฆ่าศัตรูโดยไม่ต้องมีเมตตาธรรม มาคำจุนจิตใจ แปลกคนก็ชอบดูกัน เหตุการณ์เหล่านี้ ก็ให้พิจารณาด้วยหลักปฏิจกสมุปปาทเช่นกัน ก็อย่าทำ เป็นเก่งกันมากนัก ปวดหัวเปล่าๆ สรุปคนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจ คำว่า “**เมตตาธรรม**” เพียงแต่เคยไม่ได้ยิน ไม่เคยนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง **สุญชาตสุญเปล่า** เท่านั้นเอง] อนึ่ง เมื่อกล่าวถึง คำว่า “**ปฏิจกสมุปปาท**” [Dependent Genesis] นั้น ก็ให้ถือปฏิบัติถึง ธรรม ๒ ได้แก่ (๑) “**อนุโลมปฏิจกสมุปปาท**” หรือ “**การใช้ เหตุผลเชิงนิรนัย**” [Deductive Reasoning] คือ การคิดในเชิงวิเคราะห์สืบสาวจากเหตุไปหาผล แล้วหา ข้อสรุปจัดเป็นหมวดหมู่ให้เห็น “**กฎย่อย: Distinctive Law**” [ปัจจัดตลักษณะ-ลักษณะเฉพาะตน: Uniqueness] กับ (๒) “**ปฏิโลมปฏิจกสมุปปาท**” หรือ “**การใช้เหตุผลเชิงอุปนัย**” [Inductive Reasoning] คือ การคิดในเชิงสังเคราะห์จากข้อสรุปย่อยหรือกฎย่อยหลายๆ กฎมารวมกันเป็น “**กฎหลัก**” หรือ “**กฎทั่วไป: General Law**” [สหชาตธรรม-ลักษณะสามัญ-ลักษณะความเป็นสากล: Universality] ในขั้นตอนการคิดนั้น

ต้องประกอบด้วยทักษะการคิดอย่างน้อย ๕ ประการ ได้แก่ (๑) การเปรียบเทียบ: Comparison (๒) การเทียบเคียง: Analogy (๓) การสมมาตร: Symmetry (๔) การพยากรณ์: Predictability และ (๕) การตรวจสอบตนเองได้: Self-Falsification มิฉะนั้น จะให้เกิดความประณีตละเอียดยิ่งขึ้น เรียกว่า “**ทักษะการคิดขั้นสูง**” [โยนิโสมนสิการในภูมิแห่งวิปัสสนกรรมฐาน] (ทีศนา แจมมณี และคณะ. ๒๕๔๕) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ทักษะการคิดขั้นสูง [วิธีทางวิทยาศาสตร์]

[A] **ทักษะการคิดซับซ้อน** [วิชา ๓-ปริญญา ๓-ระเบียบวิธีวิจัย = หลักปฏิบัติสมบูรณ์]

(๑) ทำความกระจ่าง	(๒) สรุปลงความเห็น	(๓) ให้คำจำกัดความ
(๔) วิเคราะห์	(๕) สังเคราะห์	(๖) ประยุกต์ใช้ความรู้
(๗) จัดระเบียบ	(๘) สร้างความรู้	(๙) จัดโครงสร้าง
(๑๐) ปรับโครงสร้าง	(๑๑) หาแบบแผน	(๑๒) พยากรณ์
(๑๓) หาความเชื่อพื้นฐาน	(๑๔) ตั้งสมมติฐาน	(๑๕) พิสูจน์ความจริง
(๑๖) ทดสอบสมมติฐาน	(๑๗) ตั้งเกณฑ์	(๑๘) ประเมิน

[B] **ทักษะลักษณะการคิด** [อนุปัสสนา ๓-มหาวิปัสสนา ๑๘-วิปัสสนาญาณ ๕ = วุฏฐานคามินีปฏิปทา]

(๑) คิดคล่อง	(๒) คิดหลากหลาย	(๓) คิดละเอียด
(๔) คิดชัดเจน	(๕) คิดอย่างมีเหตุผล	(๖) คิดถูกทาง
(๗) คิดกว้าง	(๘) คิดไกล	(๙) คิดลึกซึ้ง

[C] **ทักษะกระบวนการคิด** [อริยสัจ ๔-กิจในอริยสัจ ๔ = อริยมรรค ๔-อริยผล ๔]

(๑) คิดวิจารณ์ญาณ	(๒) คิดตัดสินใจ	(๓) คิดแก้ปัญหา
(๔) คิดวิจัย	(๕) คิดริเริ่ม	(๖) คิดสร้างสรรค์

[D] **ทักษะควบคุมและประเมินการคิดของตนเอง** [ปัจเจกขณะญาณ]

(๑) ตรวจสอบระบบโครงสร้าง	(๒) ค้นหาทางเลือกที่ดีที่สุด	(๓) ปรับปรุงขั้นตอนใหม่

ข้อสังเกต: ใน “**การหาข้อสรุปทั่วไป**” [Generalizations] นั้น ถ้ากระบวนการคิดนั้น บกพร่องมีความคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงหรือ “**สังขธรรมที่ประเสริฐ**” [อริยสังขธรรม-กฏธรรมชาติ] ข้อสรุปเชิงทฤษฎีเหล่านั้น ย่อมเป็นสิ่งที่ผิดหรือภาวะที่ผิด เป็น “**ทฤษฎี-มิจนาทฤษฎี**” [วิปลาส ๔ -อคติ ๔] = “**อวิชา**” ความไม่รู้แจ้ง [Ignorance] ความไม่รู้จริง [Nescience] ฉะนั้น ปัญหาความรอบเหล่านั้น ยังวิวัฒน์ไม่ถ้อยสุดรอบหรือสุดขอบเขตแดนความรู้ ที่เรียกว่า “**พรหมแดนโพยลย์แห่งปัญญา**” [ธรรมสามัคคีใน ๓ ศาสตร์: ศาสนา-ปรัชญา-วิทยาศาสตร์] อนึ่ง พระพุทธศาสตร์เป็นต้นแบบแห่งปัญญาที่ครอบงำองค์ความรู้ทั้งหมดของมวลมนุษยชาติได้ เพียงศาสนาเดียวในโลก ซึ่งประเด็นนี้ไม่ใช่เรื่องที่จะมาคิดกัน ในระดับ ดำหนักร่าง

ทรง สำนักปฏิบัติธรรม วัด หมู่บ้าน ตำบล หรือ อำเภอ แต่เป็นเรื่องระดับโลกหรือสากลจักรวาล

แต่อย่างไรก็ตาม การที่ผู้ปฏิบัติธรรมจะก้าวมาถึงขั้นนี้ได้ นั้น ต้องสามารถระงับนิเวศน์ให้ได้ด้วยรูปฌานก่อน คือ จิตสะอาดปราศจากนิเวศน์ [จิตประภัสสร = จตุตถฌาน: อุเบกขา-เอกัคคตาแห่งสมาธิ] สมาธิที่บริสุทธิ์ ย่อมทำให้สติบริสุทธิ์และสัมปชัญญะแก่กล้าเป็นความรู้คมชัดยิ่งยวดแห่งอภิญา [วิชา ๓: ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษ] ในประเด็นนี้ เป็นเรื่อง “ความต่างแห่งกรรมในบุคคล” [กัมมัสสกตา: บุญทำ-กรรมแต่ง = วาสนา] ในบางคนแค่ทำจิตให้เป็นสมาธิจ่อจ่อเพ่งพินิจในเรื่องงานอย่างใดอย่างหนึ่งก็ยังสามารถทำได้ยาก ซึ่งอาจใช้เวลาหลายสิบปีจนถึงหลายภพหลายชาติก็ได้ นั่นคือ สามารถแสวงหา “สัปายะ ๗” ได้ ดังนี้

“สัปายะ ๗” [Beneficial Conditions] หมายถึง *สิ่งที่เหมือนกัน อันเกื้อหนุนในการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย* ได้แก่

- (๑) “**อวาสสัปายะ-เสนาสนสัปายะ**” คือ ที่อยู่อันเหมาะสม เช่น ปลอดภัย ไม่พลุกพล่านจอแจ
- (๒) “**โคจรสัปายะ**” คือ แหล่งอาหารอันวย ที่เกี่ยวพันขนาดที่เหมาะสมดี เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ใกล้ไม่ไกลเกินไป
- (๓) “**ภัสสสัปายะ-สัมมัสสวนสัปายะ**” คือ การพูดคุยที่เหมาะสมกัน เช่น พูดคุยเล่าขานกันแต่ในถ้ำ วัดถ ๑๐ และพูดแต่พอประมาณ ข่าวสารและสื่อสารที่เอื้อปัญญา
- (๔) “**บุคคลสัปายะ**” คือ บุคคลที่ถูกกันเหมาะสมกัน เช่น ไม่มีคนร้าย แต่มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาเหมาะสมใจ
- (๕) “**โภชนสัปายะ-อาหารสัปายะ**” คือ อาหารที่เหมาะสมกัน เช่น ถูกกับร่างกาย เกื้อกูลต่อสุขภาพ ฉะนั้นไม่ยาก
- (๖) “**อุตุสัปายะ**” คือ ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ไม่ใช่หนาวหรือร้อนอย่างสุดโต่งที่ขั้วโลกหรือทะเลทราย เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น
- (๗) “**อิริยาบถสัปายะ**” คือ อิริยาบถที่เหมาะสมกัน เช่น บางคนถูกกับจงกรม บางคนถูกกับนั่ง ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี มีอิริยาบถสมดุล

ดังนั้น ในการบรรยายธรรมจึงหมายถึงบุคคลผู้ได้ฌานสมาบัติแล้ว [อาเนญชาแห่งจตุตถฌาน] จนถึงความเป็นอริยบุคคลหรือพระอรหันต์แล้ว จะได้ไม่เข้าใจผิด เพราะฉะนั้น ในข้อ (๒) “**สมุทัย-สมุทัยสังจ-ทุกขสมุทัยอริยสังจ**” นี้ ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมเป็นผู้ได้ “วิชา ๓” [เตวิชโช] และกำลังมณฑิการกรรมฐาน โดยโสฬสญาณ [ญาณ ๑๖] อยู่ จึงเกิดปัญญา ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) **ปัญญาในสมาธิ** เรียกว่า “**จตุปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ**” (ข้อ ๒ ในวิชา ๓) และ (๒) **ปัญญาในวิปัสสนา** เรียกว่า “**ปัจจยปริคคหญาณ**” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖) แต่กระบวนการชำระไตรสิกขาให้บริสุทธิ์นั้น เรียกว่า “**กัณหาวิตรณวิสุทธิ**” (ข้อ ๔ ในวิสุทธิ ๓) หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนด

รู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ [อัทธา ๓: อตีตัทธา-อนาคตัทธา-ปัจจุปันนัทธา หรือ ญาณ ๓: อตีตังสญาณ-อนาคตังสญาณ-ปัจจุปันนังสญาณ] อีกนัยหนึ่ง ข้อนี้อาจตรงกับ “**ธรรมฐิติญาณ-ยถากุตญาณ-สัมมาทัสสนะ**” ซึ่งจัดเป็นขั้นกำหนดสมุทัยสังข จักคือ “**ปหานะ**” (ข้อ ๒ ในกิจในอริยสังข ๔) หมายถึง การละ เป็นกิจในสมุทัย ตามหลักว่า “**ทุกขสมุทโย อริยสัจจํ ปหาตพพํ**” สมุทัยควรละ คือ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่ การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา แต่อย่างไรก็ตาม ในข้อนี้ จะเกี่ยวข้องกับ “**หลักปฏิจาสมุปบาท**” และบรรดา “**ปัจจัยธรรม-ปฏิจาสมุปบันนธรรม**” ทั้งหมด ดังนี้

“**ปฏิจาสมุปบาท ๑๒**” หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน-ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม-การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น ดังนี้

“**อนุโลมปฏิจาสมุปบาท**” = ฝ่ายสมุทัย [วิธีการนิรนัย-อนุมาน: Deductive Method คือ หาข้อสรุปย่อย ในเชิงวิเคราะห์ในกลุ่มสภาวะธรรมให้เป็นกลุ่มย่อยรายข้อ = อนุปทธรรมวิปัสสนา-อังคโตสัมมสนะ]

(๑) เพราะ **อวิชา** เป็นเหตุปัจจัย **ปัจจัยธรรม** จึงมี

(๒) เพราะ **อวิชา** เป็นปัจจัย **สังขาร** จึงมี

(๓) เพราะ **สังขาร** เป็นปัจจัย **วิญญาน** จึงมี

(๔) เพราะ **วิญญาน** เป็นปัจจัย **นามรูป** จึงมี

(๕) เพราะ **นามรูป** เป็นปัจจัย **สภาพตนะ** จึงมี

(๖) เพราะ **สภาพตนะ** เป็นปัจจัย **ผัสสะ** จึงมี

(๗) เพราะ **ผัสสะ** เป็นปัจจัย **เวทนา** จึงมี

(๘) เพราะ **เวทนา** เป็นปัจจัย **ตัณหา** จึงมี

(๙) เพราะ **ตัณหา** เป็นปัจจัย **อุปาทาน** จึงมี

(๑๐) เพราะ **อุปาทาน** เป็นปัจจัย **ภพ** จึงมี

(๑๑) เพราะ **ภพ** เป็นปัจจัย **ชาติ** จึงมี

(๑๒) เพราะ **ชาติ** เป็นปัจจัย **ชรามรณะ** จึงมี

ความโสภ-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ ก็มีพร้อม

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีด้วยประการฉะนี้

ข้อสรุป: “**อวิชา**” เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์ ได้แก่ ชาติ-พยาธิ-ชรามรณะ และสังกิเลสทั้งหลาย ที่เรียกว่า “**สังสารทุกข์-ทูลติ**” อันเนื่องมาจาก “**อกิสังขาร: บุญ-บาป-อาเนญชา**” คือ เจตนาที่ปรุงแต่งกรรมทั้งหลาย เมื่อพิจารณาตามโดยลำดับจึงเกิด “**ปัญญาเห็นธรรม**” [ธรรมจักขุ-สัมมัญญฐิติญาณ] อันลึกซึ้งถึง “**ธรรมจักร**” ได้ ในทางตรงกันข้าม เมื่อได้ “**ดวงตาเห็นธรรม**” แล้ว ย่อมรู้วิธีดับสาเหตุแห่งทุกข์ดังกล่าวนี้ได้ นั่นคือ ถัดดับ “**อวิชา**” ย่อมดับ ชาติ-พยาธิ-ชรามรณะ และสังกิเลสทั้งหลาย ที่เรียกว่า “**สังสารทุกข์-ทูลติ**” ได้เช่นกัน

“**ปฏิโลมปฏิจตมุปบาท**” = ฝ่ายนิโรธ [วิธีการอุปนัย-อุปมาน: Inductive Method คือ หาข้อสรุปทั่วไปในเชิงสังเคราะห์จากกลุ่มย่อยทั้งหลายมารวมกันโดยรวบทั้งกลุ่ม = กลาปสัมมสนะ]

- (๑) เพราะ **อวิชา** สำรอกดับไปไม่เหลือ
- (๒) เพราะ อวิชา ดับ **สังขาร** จึงดับ
- (๓) เพราะ สังขาร ดับ **วิญญาณ** จึงดับ
- (๔) เพราะ วิญญาณ ดับ **นามรูป** จึงดับ
- (๕) เพราะ นามรูป ดับ **สพายตนะ** จึงดับ
- (๖) เพราะ สพายตนะ ดับ **ผัสสะ** จึงดับ
- (๗) เพราะ ผัสสะ ดับ **เวทนา** จึงดับ
- (๘) เพราะ เวทนา ดับ **ตัณหา** จึงดับ
- (๙) เพราะ ตัณหา ดับ **อุปาทาน** จึงดับ
- (๑๐) เพราะ อุปาทาน ดับ **ภพ** จึงดับ
- (๑๑) เพราะ ภพ ดับ **ชาติ** จึงดับ
- (๑๒) เพราะ ชาติ ดับ **ชรามรณะ** จึงดับ

ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ ก็ดับ
ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้

สำหรับ “**ปฏิจตมุปบันนธรรม**” ถือเป็นฝ่ายสมุทัย คือ “**อนุโลมปฏิจตมุปบาท**” เพียงแต่นำองค์ประกอบปัจจัยทั้ง ๑๒ อย่าง มาจำแนกแจกตามหลักธรรมย่อย “**ปัจจัยธรรม**” ส่วนเรื่อง “**กฎแห่งกรรม**” และ “**กฎกรรมของสัตว์**” นั้น อยู่ใน “**วิญญะ ๓-ไตรวิญญ์**” ดังนี้

[A] “**อัทธา ๓**” หมายถึง **กาลเวลาทั้ง ๓ ช่วง** ได้แก่

- (๑) “**อดีต**” = อวิชา-สังขาร
- (๒) “**ปัจจุบัน**” = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๓) “**อนาคต**” = ชาติ-ชรา มรณะ [โศก-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส]

[B] “**สังเขป ๔**” [สังคหะ ๔] หมายถึง **ช่วงองค์ประกอบปัจจัยสืบเนื่องกันด้วยเหตุและผลเป็นระยะ ๔ หมวด** หรือแยกเป็น ๔ กลุ่ม ได้แก่

- (๑) “**อดีตเหตุ**” = อวิชา-สังขาร
- (๒) “**ปัจจุบันผล**” = วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา
- (๓) “**ปัจจุบันเหตุ**” = ตัณหา-อุปาทาน-ภพ
- (๔) “**อนาคตผล**” = ชาติ-ชรามรณะ [โศก-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส]

[C] “สนธิ ๓” หมายถึง **ข้อต่อ ระหว่างสังเขป หรือช่วงทั้ง ๔** ได้แก่

- (๑) ระหว่าง “**อดีตเหตุ**” กับ “**ปัจจุบันผล**”
- (๒) ระหว่าง “**ปัจจุบันผล**” กับ “**ปัจจุบันเหตุ**”
- (๓) ระหว่าง “**ปัจจุบันเหตุ**” กับ “**อนาคตผล**”

[D] “**วิญญู ๓**” [ไตรวิญญู] หมายถึง **การวน วงเวียน องค์ประกอบปัจจัยใหญ่ที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของ “ภวจักร” หรือ “สังสารจักร” ดังนี้**

- (๑) “**กิลตวิญญู**” คือ วงจรกิลต ได้แก่ อวิชา-ตัณหา-และ-อุปาทาน
- (๒) “**กรรมวิญญู**” คือ วงจรกรรม ได้แก่ สังขาร-และ-กรรมภพ (อภิสังขาร ๓ หรือ เจตนา)
- (๓) “**วิปากวิญญู**” คือ วงจรวิปาก ได้แก่ วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า “**อุปปีตติภพ**” คือ ภพที่อุปบัติขึ้น ชาติ-ชรามรณะ-ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ

[E] “**อาการ ๒๐**” หมายถึง **องค์ประกอบแต่ละอย่าง อันเป็นคู่ของลือ จำแนกตามส่วนเหตุ [Causes] และ ส่วนผล [Effects] ได้แก่**

- (๑) “**อดีตเหตุ ๕**” = **อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ**
- (๒) “**ปัจจุบันผล ๕**” = **วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา**
- (๓) “**ปัจจุบันเหตุ ๕**” = **อวิชา-สังขาร-ตัณหา-อุปาทาน-ภพ**
- (๔) “**อนาคตผล ๕**” = **วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา**

หมายเหตุ: “**อาการ ๒๐**” คือ หัวข้อที่กระจายให้เต็มในทุกช่วงของ “**สังเขป ๔**”

[F] “**มูล ๒**” หมายถึง **กิลตที่เป็นตัวมูลเหตุ ซึ่งกำหนดเป็นจุดเริ่มต้นในวงจรแต่ละช่วง** ได้แก่

- (๑) “**อวิชา**” เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงอดีต ส่งผลถึงเวทนาในช่วงปัจจุบัน
- (๒) “**ตัณหา**” เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบัน ส่งผลถึงชรามรณะในช่วงอนาคต

อย่างไรก็ตาม ผู้ปฏิบัติธรรมควรมีพื้นฐานเข้าใจถึง ความหมายที่ลึกซึ้งของคำว่า “**อวิชา ๔**” กับ “**อวิชา ๘**” [A: อวิชามีลักษณะ ๒๕ ประการ] และ “**ตัณหา ๓**” กับ “**ตัณหา ๖**” [B: ปิยรูป-สาตรูป ๑๐] เพิ่มเติม เพราะเป็นรากเหง้าแห่งทุกข์ทั้งปวง ที่ทำให้จิตใจแปรปรวนไปตามอารมณ์ทั้ง ๖ [อารมณ์ ๖: รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์] ที่ผ่านเข้ามาทางอินทรีย์ทั้ง ๖ [อินทรีย์ ๖: ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ] จนรวมถึงปัจจัยอะไรที่กุศลธรรมดังกล่าวนี้ต้องยึดเป็นที่พึ่งพาอาศัยให้เกิดขึ้นใน “**อุปาทานขั้น ๕ เป็นทุกข์**” ที่เรียกว่า “**อาหารปัจจัย**” นั่นคือ “**C: อาหาร ๔**” ที่ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงทั้งรูปธรรมกับนามธรรม [นามรูปแห่งขั้น ๕] ดังรายละเอียดต่อไปนี้

[A] “อวิชชา มีลักษณะ ๒๕ ประการ” [องค์แห่งอวิชชา] ได้แก่

- (๑) “อัญญาณ” คือ ความไม่หยั่งรู้ด้วยญาณ [ญาณ–ปริชาหยั่งรู้]
- (๒) “อทัสสนะ” คือ ความไม่เห็นด้วยญาณทัสสนะ [ทัสสนะ–ความเห็น]
- (๓) “อนภิสมัย” คือ ความไม่ตรัสรู้ [ภิสมัย–ความตรัสรู้]
- (๔) “อนนุโพทะ” คือ ความไม่ตรัสรู้ตาม [อนุโพทะ–ความตรัสรู้ตาม]
- (๕) “อสัมโพทะ” คือ ความไม่ตรัสรู้พร้อม [สัมโพทะ–ความตรัสรู้พร้อม]
- (๖) “อปปฎิวะระ” คือ การไม่แทงตลอด [ปฎิวะระ–การแทงตลอด]
- (๗) “อสังคาหณา” คือ ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง [สังคาหณา–ความถือเอาถูกต้อง]
- (๘) “อปริโยคาหณา” คือ ความไม่หยั่งโดยรอบคอบ [ปริโยคาหณา–ความหยั่งโดยรอบคอบ]
- (๙) “อสมเพกขนา” คือ ความไม่พินิจ [สมเพกขนา–ความพินิจ]
- (๑๐) “อปัจจเวกขณา” คือ ความไม่พิจารณา [ปัจจเวกขณา–ความพิจารณาทบทวน]
- (๑๑) “อปปัจจกักรम्म” คือ ความไม่รู้ในกรรมของตน [กัมมผลสัทธา–กฎแห่งกรรม]
- (๑๒) “ทุมมิชณะ” คือ ความทรมานปัญญา [สัมมาทิฏฐิ–ความเห็นชอบ อธิปัญญา–ปัญญาอันยิ่ง]
- (๑๓) “พาลยะ” คือ ความโง่เขลา [วิสารทะ–ฉลาดชำนาญ ปฏิภาณ–ความคิดทันการ]
- (๑๔) “อสัมปชัญญะ” คือ ความไม่รู้ทั่วพร้อม [สัมปชัญญะ–ความรู้ทั่วพร้อม]
- (๑๕) “โมหะ” คือ ความหลง [ปัญญา–ความรอบรู้–ความรู้ชัด = ญาณ]
- (๑๖) “ปิโมหะ” คือ ความลุ่มหลง [อวิกเขปะ–ความไม่ฟุ้งซ่าน เอกัคคตา–จิตตสมาธิ]
- (๑๗) “สัมโมหะ” คือ ความหลงไหล [อสัมโมหสัมปชัญญะ–รู้ชัดว่าไม่หลง]
- (๑๘) “อวิชา” คือ รู้สิ่งที่ไม่ควรรู้ [วิชา–ความรู้แจ้ง อภิญญา–ความรู้ยิ่งยวด]
- (๑๙) “อวิโชมะ” คือ โอะมะคืออวิชาให้จมลงในวิภูฏะ [วิภูฏะ–ความพ้นจากวิภูฏะ = วิภูฏะ]
- (๒๐) “อวิชาโยคะ” คือ โยคะคืออวิชาให้ประกอบไว้ในวิภูฏะ [วิราคะ–ความไม่ติดพันเป็นอิสระ]
- (๒๑) “อวิชานุสสัย” คือ อนุสัยคืออวิชาด้วยอำนาจการละยังไม่ได้ [นิโรธ–ความดับกิเลสและทุกข์]
- (๒๒) “อวิชาปริญญฐาน” คือ การก่อกำเนิดจิตคืออวิชา [อุปสมะ–ความสงบ สมตะ–การสงบระงับจิต]
- (๒๓) “อวิชาลังคิ” คือ กลอนเหล็กหรือลิ้มคืออวิชา [วิสังโยค–ความหมดเครื่องผูกมัด]
- (๒๔) “โทสะ” คือ ความคิดประทุษร้าย [อพยาบาท–ความไม่ขัดเคืองมีเมตตา]
- (๒๕) “โลภะ” คือ ความอยากได้ [อปยะ–ความไม่พอกพูนกิเลส]

[B] “ปิยรูป-ศาสตรรูป ๑๐” หมายถึง **สิ่งที่มีสภาวะน่ารักน่าชื่นใจ เป็นที่เกิดและเป็นที่ตั้งของตัณหา หรือมุ่งเอา ส่วนที่เป็นอิฏฐารมณ์ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งตัณหา** ซึ่งทำให้เกิด **“อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์”** [รูป-เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ] เพราะความไม่รู้แจ้งแห่ง **“อวิชชา”** ที่เรียกว่า **“วิถุญะ ๑”** [ปฏิจจสมุปปันนธรรม] หมายถึง **วงจร ๓ ส่วนประกอบแห่งองค์ ๑๒ อย่าง** ในปฏิจจสมุปบาท ซึ่งหมุนเวียนสืบทอดต่อๆ กันไป ทำให้มีการเวียนว่ายตายเกิด หรือวงจรแห่งทุกข์ นั่นคือ (๑) **“กิเลสวิถุญ์: อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน”** (๒) **“กรรมวิถุญ์: สังขาร-ภพ”** และ (๓) **“วิปากวิถุญ์: วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ชาติ-ชรา-มรณะ”** และพร้อมด้วยอกุศลวิบากผลที่ตามมา นั่นคือ **“โสกะ-ปริทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส”** ดังนี้

- (๑) **“อายตนะภายใน ๖”** ได้แก่ จักขุ-โสตตะ-ฆานะ-ชีวะหา-กาย-ใจ
- (๒) **“อายตนะภายนอก ๖”** ได้แก่ รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์
- (๓) **“วิญญาณ ๖”** ได้แก่ จักขุวิญญาณ-โสตวิญญาณ-ฆานวิญญาณ-ชีวะหาวิญญาณ-กายวิญญาณ-มโนวิญญาณ
- (๔) **“สัมผัส ๖”** ได้แก่ จักขุสัมผัส-โสตสัมผัส-ฆานสัมผัส-ชีวะหาสัมผัส-กายสัมผัส-มโนสัมผัส
- (๕) **“เวทนา ๖”** ได้แก่ จักขุสัมผัสสชาเวทนา-โสตสัมผัสสชาเวทนา-ฆานสัมผัสสชาเวทนา-ชีวะหาสัมผัสสชาเวทนา-กายสัมผัสสชาเวทนา-มโนสัมผัสสชาเวทนา
- (๖) **“สัญญา ๖”** ได้แก่ รูปสัญญา-สัททสัญญา-คันธสัญญา-รสสัญญา-โผฏฐัพพสัญญา-ธรรมสัญญา
- (๗) **“สัญญาเจตนา ๖”** ได้แก่ รูปสัญญาเจตนา-สัททสัญญาเจตนา-คันธสัญญาเจตนา-รสสัญญาเจตนา-โผฏฐัพพสัญญาเจตนา-ธรรมสัญญาเจตนา
- (๘) **“ตัณหา ๖”** ได้แก่ รูปตัณหา-สัททตัณหา-คันธตัณหา-รสตัณหา-โผฏฐัพพตัณหา-ธรรมตัณหา
- (๙) **“วิตก ๖”** ได้แก่ รูปวิตก-สัททวิตก-คันธวิตก-รสวิตก-โผฏฐัพพวิตก-ธัมมวิตก
- (๑๐) **“วิจาร์ ๖”** ได้แก่ รูปวิจาร์-สัททวิจาร์-คันธวิจาร์-รสวิจาร์-โผฏฐัพพวิจาร์-ธัมมวิจาร์

ในการเห็นความจริงใน **“สภาพแห่งทุกข์”** [นามรูปปริจเฉทญาณ] กับ **“เหตุแห่งทุกข์”** [ปัจจุยปริคคหญาณ] ได้นั้น ปัญญาเห็นธรรมใน องค์ประกอบ ๑๒ ประการ ในปฏิจจสมุปบาทเพียงเท่านั้น [ธัมมัญญิตินญาณ] ยังไม่เพียงพอ ผู้ปฏิบัติธรรมต้องเข้าใจรายละเอียดปลีกย่อยระหว่างองค์ธรรมย่อยเหล่านั้นด้วย คือ สภาวะธรรมที่ทำให้เกิดและดับในตัณหา ที่เรียกว่า **“ปิยรูป-ศาสตรรูป ๑๐”** นี้ด้วยเสมอ ให้ผู้ปฏิบัติธรรมทบทวนพิจารณาหลายๆ รอบ [โยนิโสมนสิการ] จนเจตนใจและขบได้ด้วยทฤษฎีอย่างแตกฉาน [ธัมมปฏิบัติสัมภิตา] เมื่อมนสิการกรรมฐานอยู่อย่างสม่ำเสมออยู่เนืองๆ ย่อมเกิด **“แสงสว่างแห่งปัญญา”** [อาโลกสัญญา] ไม่ตอนกลางหรือกลางคืนก็ตาม เพราะเกิดปัญญาเห็นสภาวะธรรมตามที่เป็นจริง [ยถาภูตญาณ-ธรรมลิตติ] ตามกำหนดธรรมดา [สัมมาสนะ] ตามกฏธรรมชาติ [ธรรมนิยาม] ความจริงอันสูงสุด โดยปรมาตถ์อันเป็นสากล [อริยสัจจ์ ๔] นอกจากนี้ คนที่ยังเป็นนักเรียนหรือนักศึกษาทั้งหลายนั้น ยิ่งต้องรีบเร่งทำการศึกษาให้เกิดปัญญาแตกฉานในธรรมให้เร็วที่สุด จะได้เป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและวงศ์ตระกูล ซึ่งดีกว่าจะชักชวนกันไปเที่ยวแดกเหล้าตอนกลางค่ำกลางคืน [คุณพระช่วยนี่กว่าไปนั่งสมาธิ] แล้วพาไปอ้วกเลี้ยงหมาตามถนน แต่อย่าคิดว่าที่ไป

กินไปเที่ยวเพื่อพิจารณาธรรมใน “อาหาร ๕” ก็แล้วกัน มันเป็นความคิดไม่งาม ถ้าอยากปฏิบัติธรรมดี ๆ ก็อย่าไปคบหากับพวกอโคจรเช่นนั้นดีกว่า แบบนี้บัณฑิตทั้งหลายท่านสรรเสริญมากกว่า พ่อแม่ได้ยินก็ดีใจ เป็นกุศลต่อวงศ์ตระกูลมากกว่า เจริญธรรมต่อดีกว่า

[C] “อาหาร ๕” หมายถึง *สภาพที่นำมาซึ่งผล โดยความเป็นปัจจัยจำจุนรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย-เครื่องจำจุนชีวิต-สิ่งที่หล่อเลี้ยงร่างกายและจิตใจ ทำให้เกิดกำลังเจริญเติบโตและวิวัฒนาการ* ได้อันหนึ่ง “ขันธ ๕” จะเกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัย “อาหารปัจจัย” เป็นพื้นฐานสำคัญ ได้แก่

- (๑) “**กวจิณการอาหาร**” คือ *อาหารคือคำข้าว* ได้แก่ อาหารสามัญที่กลืนกินดูดซึมเข้าไปหล่อเลี้ยงร่างกาย เมื่อกำหนดรู้ “กวจิณการอาหาร” ได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ “ราคะ” [ความกำหนัดติดใจ] ที่เกิดจาก “เบญจกามคุณ” ได้ด้วย
- (๒) “**ผัสสาหาร**” คือ *อาหารคือผัสสะ* ได้แก่ การบรรจบแห่ง *อายตนะภายใน* *อายตนะภายนอก* และ *วิญญาณ* เป็นปัจจัยให้เกิด “เวทนา” [การรับรู้ความรู้สึก] พร้อมทั้ง “เจตสิก” [เวทนา-สัญญา-สังขาร คือ อาการลักษณะย่อยของ จิต-วิญญาณ] ทั้งหมด ที่จะเกิดตามมา เมื่อกำหนดรู้ “ผัสสาหาร” ได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ “เวทนา ๓” ได้ด้วย
- (๓) “**มโนสัญเจตนาหาร**” คือ *อาหารคือมโนสัญเจตนา* ได้แก่ ความจงใจ เป็นปัจจัยแห่งการทำ พุค คิด ซึ่งเรียกว่า “กรรม” เป็นตัวชักนำมาซึ่ง “ภพ” [กรรมภพ] คือ ให้เกิดปฏิสนธิในภพทั้งหลาย [อุปตติภพ] เมื่อกำหนดรู้ “มโนสัญเจตนาหาร” ได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ “ตัณหา ๓” ได้ด้วย
- (๔) “**วิญญาณาหาร**” คือ *อาหารคือวิญญาณ* ได้แก่ “วิญญาณ” เป็นปัจจัยให้เกิด “นามรูป” เมื่อกำหนดรู้ “วิญญาณาหาร” ได้แล้ว ก็เป็นอันกำหนดรู้ “นามรูปแห่งขันธ ๕” ได้ด้วย

ฉะนั้น องค์ประกอบปัจจัยสำคัญแห่งขันธ ๕ นั้น จึงต้องทำความเข้าใจอย่างชัดเจนโดยพื้นฐาน เพื่อให้เกิดปัญญาที่รอบรู้คมชัด [สุตมยปัญญา] นั่นคือ “**อวิชา-ตัณหา-อาหาร** [รูปกับนาม]” เมื่อพิจารณาสภาวธรรมโดยหลักปฏิจกสมุปบาทที่มีองค์ประกอบ ๑๒ ประการ พร้อมด้วยสังกิลสทั้งหลาย ด้วยเหตุผลที่ว่า จะได้กำหนดรายละเอียดที่ฝังลึกลงไปใ้ในกระบวนการอีกขั้นหนึ่ง เห็นที่ตั้งแห่งธรรมที่ถูกต้องอย่างแท้จริง [ธัมมัญญิตติ] ผู้มีโอกาศได้ศึกษา [ไตรสิกขา] พระไตรปิฎกอย่างถูกต้อง จึงถือว่าโชคดีแห่งวาสนา เมื่อเรียนรู้เข้าใจเป็นอย่างดีแล้ว ก็อย่าลืมหายทอดองค์ความรู้ต่างๆ เหล่านี้ ให้แก่คนรอบข้าง เอามาตั้งเป็นหัวข้อสนทนากัน อย่าไปพูดคุยเรื่องไร้สาระ ไม่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตในบั้นปลายนี้ คนแต่ละคนมีอายุขัยสั้นยาวต่างกัน แต่การอยู่อย่างมีคุณค่าในความเป็นมนุษย์นี้ เป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ของสัตว์บุรุษ ไม่ใช่อยู่อย่างหมาหรือแมวไปวันๆ อย่งไรก็ตาม ให้ผู้ปฏิบัติธรรมให้ทบทวนหัวข้อ “**อธิบายปฏิจกสมุปบาท**” ที่เป็นสัมปยุตตธรรมกับปัจจัยธรรมทั้งหลาย เพื่อให้เห็นภาพรวมที่เป็นระบบโครงสร้างองค์รวม ใน “**ทุกขสมุทัยอริยสัจ**” อย่างชัดเจนดังต่อไปนี้

อธิบาย ปฏิจจนรูปบาท [ปัจฉัยธรรม]

(พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 124 -126 FILE 17)

ถามว่า: ก็ “ปฏิจจนรูปบาท” ทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วด้วยคำเพียงเท่านี้
อย่างไร

ตอบว่า: ก็ในคำว่า “**นฺนุทิ ทุกฺขสุตฺต มฺล**” นี้ มีอธิบายว่า ศัพท์ว่า (๑) “**นฺนุทิ**” [ความเพลิดเพลิน-ความยินดี] นี้ เป็นสังเขปที่ ๑ (๒) “**ทุกฺข**” เป็นสังเขปที่ ๒ เพราะพระบาลีว่า “**ทุกฺขสุตฺต**” (๓) “**ภพ**” เป็นสังเขปที่ ๓ เพราะพระบาลีว่า “**ภวา ชาติ**” (๔) “**ชาติ ชรา และ มรณะ**” เป็นสังเขปที่ ๔ ฟังทราบ “**สังเขป ๔**” ด้วยคำเพียงเท่านี้ ดังพรรณนามาจะนี้ [บทว่า สังเขป] อธิบายว่า ได้แก่ ส่วนทั้งหลาย (๑) ระหว่าง **ตมฺหา** กับ **ทุกฺข** เป็นสนธิที่ ๑ (๒) ระหว่าง **ทุกฺข** กับ **ภพ** เป็นสนธิที่ ๒ (๓) ระหว่าง **ภพ** กับ **ชาติ** เป็นสนธิที่ ๓ ฟังทราบ “**สนธิ ๓**” ระหว่าง “**สังเขป ๔**” ซึ่งเหมือนกับระหว่างนิ้วมือทั้ง ๔ ดังพรรณนามาจะนี้

ในปฏิจจนรูปบาทนั้น (๑) “**นฺนุทิ**” เป็น “**อดีตตฺธา**” [กาลที่เป็นอดีต] (๒) “**ชาติ ชรา และมรณะ**” เป็น “**อนาคตตฺธา**” [กาลที่เป็นอนาคต] (๓) “**ทุกฺขและภพ**” เป็น “**ปัจจุปฺนตฺธา**” [กาลที่เป็นปัจจุบัน] ฟังทราบ “**อิตฺธา ๓**” ดังพรรณนามาจะนี้แล

อนึ่ง ในอดีตตฺธา ในบรรดา “**อาการ ๕**” ด้วยคำว่า **นฺนุทิ** แล้ว **ตมฺหา** จึงมาแล้วหนึ่ง แม้ **ตมฺหา** นั้น จะยังไม่มา [อาการ ๔ คือ] **อวิชชา-สังขาร-อุปาทาน-และ-ภพ** ก็เป็นอันจัดเข้าแล้วทีเดียว ด้วยลักษณะที่เป็น **ปัจฉัย** [ปัจฉัยธรรม] อนึ่ง ด้วยคำว่า **ชาติ-ชรา-และ-มรณะ** เพราะเหตุที่อธิบายไว้ว่า: “**ขันธฺเหล่าใดมีชาติ ชราและมรณะนั้น ขันธฺเหล่านั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้แล้วทีเดียวในอนาคตตฺธา จึงเป็นอันรวมเอาวิญญาณนามรูป สฬายตนะ ผัสสะ และเวทนาเข้าไว้ด้วยเช่นกัน**”

ใน **กรรมภพ** ซึ่งเป็นภพแรกมีธรรม ๕ ประการนี้ คือ (๑) โมหะ-ความหลง ได้แก่ **อวิชชา** (๒) การประมวลมา [ตั้งสม-อายุหนา] ได้แก่ **สังขาร** (๓) ความใคร่ ได้แก่ **ตมฺหา** (๔) การเข้าไปยึดถือ ได้แก่ **อุปาทาน** (๕) เจตนา ได้แก่ **ภพ** เป็นปัจฉัยของปฏิสนธิในปัจจุปฺนตฺธา ในเพราะ **กรรมภพ** ซึ่งเป็นภพแรก

ในปัจจุปฺนตฺธา มีธรรม ๕ ประการนี้ คือ (๑) ปฏิสนธิ คือ **วิญญาณ** (๒) สิ่งที่กำลังวาง คือ **นามรูป** (๓) ปสาทรูป คือ **อายตนะ** [สฬายตนะ] (๔) อาการที่ถูกต้อง คือ **ผัสสะ** (๕) อาการที่เสวยอารมณ์ คือ **เวทนา** เป็นปัจฉัยของกรรมที่ทำไว้ก่อน ในเพราะ **อุปปัจฉิกภพ** ในปัจจุปฺนตฺธา

แต่เพราะในปัจจุปฺนตฺธา อายตนะทั้งหลายเจริญได้ที่แล้วจึงมีธรรม ๕ ประการเหล่านี้ คือ (๑) โมหะ คือ **อวิชชา** (๒) การประมวลมา คือ **สังขาร** (๓) ความใคร่ คือ **ตมฺหา** (๔) การเข้าไปยึดถือ คือ **อุปาทาน** (๕) เจตนา คือ **กรรมภพ** เป็นปัจฉัยของปฏิสนธิในอนาคตตฺธา ในเพราะกรรมภพในปัจจุปฺนตฺธา

ในอนาคัตตคามิธรรม ๕ ประการนี้ คือ (๑) ปฏิสนธิ คือ **วิญญาณ** (๒) สิ่งที่กำลัง [เกิดขึ้น] คือ **นามรูป** (๓) ปสาทรูป คือ **อายตนะ** (๔) อากาที่ถูกต้อง คือ **ผัสสะ** (๕) อากาที่เสวยอารมณ์ คือ **เวทนา** เป็นปัจจัยของกรรมที่ทำไว้แล้วในปัจจุบันนัตถา

ในเพราะอุปปัตติภพในอนาคัตตคา พึงทราบ “**อาการ ๒๐**” เหล่านี้ ในปฏิจสมุปบาทนี้ ซึ่งมีลักษณะดังแสดงไว้แล้วอย่างนี้ ด้วยประการฉะนั้นแล

ดังนั้น “**ปฏิจสมุปบาท**” ซึ่งมี [ปฏิจสมุปบันนธรรม-ปัจจัยธรรม] “**สังเขป ๔**” มี “**สนธิ ๓**” มี “**อัทธา ๓**” และมี “**อาการ ๒๐**” [รวมทั้ง วัฏฏะ ๓ และ มูล ๒] แม้ทั้งหมดพึงทราบว่าย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วด้วยพระคำรัสเพียงเท่านี้ว่า เพราะทราบอย่างนี้ว่า “**นันทิ**” [ความเพิลิเพลิน ความยินดี] เป็น “**รากเหง้าของทุกข์**” จึงทราบต่อไปว่า เพราะภพจึงมีชาติ สัตว์ที่เกิดมาแล้วย่อมมีชราและมรณะ ด้วยประการดังพรรณนามา ฉะนี้

จบ อธิบายปฏิจสมุปบาท -----

ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจตามนัยแห่งคำว่า “**ดวงตาเห็นธรรม**” ด้วยวาทีแห่งปัญญาที่เห็นธรรมทั้งปวงตามที่เป็นจริงว่า: “**สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงย่อมดับไปเป็นธรรมดา**” จึงให้ผู้ปฏิบัติธรรมพิจารณาแนวคิดใน ๓ ประการ ได้แก่ (๑) ภาวะแห่งความเกิดวัฏฏะ (๒) ภาวะแห่งความดับวัฏฏะ และ (๓) โลกียธรรม ฉะนี้

[A] ภาวะแห่งความเกิดวัฏฏะ [กิเลส-กรรม-วิบาก = อตตสัญญา] = สมุทัยสังข

อินทริย์ ๖: ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ

อารมณ์ ๖: รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์

การเกิดอวิชา [อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์]

(๑) “**อดีต**” = อวิชา-สังขาร [กรรมภพ]

(๒) “**ปัจจุบัน**” = วิญญาณ [วิญญาณ ๖]-นามรูป-สพายตนะ [อายตนะภายใน ๖-อายตนะ

ภายนอก ๖]-ผัสสะ [สัมผัส ๖]-เวทนา [เวทนา ๖-สัญญา ๖-สัญญาเจตนา ๖]-ตัณหา [ตัณหา ๖-วิตก ๖-วิจารณ์ ๖]-อุปาทาน-ภพ [อุปปัตติภพ]

(๓) “**อนาคต**” = ชาติ-ชรา มรณะ [สังกิเลส: โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส = อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์-สังสารทุกข์-ทุกข์]

วิญญะ ๓

- (๑) “**กิเลสวิญญ์**” คือ วงจรกิเลส ได้แก่ อวิชา-ตัณหา-และ-อุปาทาน
- (๒) “**กรรมวิญญ์**” คือ วงจรกรรม ได้แก่ สังขาร-และ-กรรมภพ [อภิสังขาร ๓ หรือ เจตนา ๖]
- (๓) “**วิปากวิญญ์**” คือ วงจรวิปาก ได้แก่ วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏ ที่เรียกว่า “**อุปปีตติภพ**” คือ ภพที่อุปบัติขึ้น ชาติ-ชรามรณะ-ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ

[B] ภาวะแห่งความดับวิญญะ [วิวิญญะ-นิพพาน-อมตธาตุ = อนัตตสัญญา (สุญญตะ)] = นิโรธสังขั

อินทริย์ ๖: ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ [อุเบกขาสัมโพชฌงค์]

อารมณ์ ๖: รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์ [อุเบกขาสัมโพชฌงค์]

การดับอวิชา [อาสวักขยญาณ-ดับอาสวะ ๔: กามาสวะ-ภวาสวะ-ทิฏฐาสวะ-อวิชาสวะ]

(๑) “**อดีต**” [ต้นเหตุ] = (๑) **อวิชา**- (๒) **สังขาร** [กรรมภพ]

(๒) “**ปัจจุบัน**” [ผลวิปากกับเหตุ] = (๑) **วิญญาณ** [วิญญาณ ๖ = วิญญาณาหาร] - (๔) **นามรูป**-

(๕) **สพายตนะ** [อายตนะภายใน ๖-อายตนะภายนอก ๖] - (๖) **ผัสสะ** [สัมผัส ๖ = ผัสสาหาร]

- (๗) **เวทนา** [เวทนา ๖-สัญญา ๖-สัญญาเจตนา ๖ = มโนสัญญาเจตนาหาร] - (๘) **ตัณหา** [ตัณหา ๖-

วิตก ๖-วิจาร์ ๖ = กวฬิงการาหาร (ราคะ-กามคุณ ๕)] - (๙) **อุปาทาน**- (๑๐) **ภพ** [อุปปีตติ

ภพ]

(๓) “**อนาคต**” [ปลายเหตุ] = (๑๑) **ชาติ**- (๑๒) **ชรา-มรณะ** [สังกิเลส: โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-

โทมนัส-อุปายาส = อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์-สังสารทุกข์-ทุกข์]

ดังนี้ ให้ถึงปัญญาหยั่งรู้ที่ว่า “**สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง-สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์-ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวตน**” [ธรรมนิยาม ๓-อนุปัสสนา ๓ [สติปัฏฐาน ๔]-อนุปัสสนา ๙-มหาวิปัสสนา ๑๘-วิปัสสนาญาณ ๑๐-สัญญา ๑๐]

วิญญะ ๓

- (๑) “**กิเลสวิญญ์**” คือ วงจรกิเลส ได้แก่ อวิชา-ตัณหา-และ-อุปาทาน
- (๒) “**กรรมวิญญ์**” คือ วงจรกรรม ได้แก่ สังขาร-และ-กรรมภพ [อภิสังขาร ๓ หรือ เจตนา ๖]
- (๓) “**วิปากวิญญ์**” คือ วงจรวิปาก ได้แก่ วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏ ที่เรียกว่า “**อุปปีตติภพ**” คือ ภพที่อุปบัติขึ้น ชาติ-ชรามรณะ-ความโศก-ความคร่ำครวญ-ทุกข์-โทมนัส-และ-ความคับแค้นใจ

[C] “โลกียธรรม–Mundane States” [สังขตธรรม–สุปาตินนธรรม–อุปาตินนธรรม–อุปาตินนกกสังขาร: สังขารที่กรรมยึดครองหรือเกาะกุม] คือ ธรรมอันเป็นวิสัยของโลก สถานะเนื่องในโลก ได้แก่ ชั้น ๕ ที่เป็น สาสวะทั้งหมด นั่นคือ ชั้น ๕–อายตนะ ๑๒–ธาตุ ๑๘–อินทรี ๒๒ ที่สัมปยุตต์ด้วย ปิยรูป–สาตรูป ๑๐ หมายถึง **สิ่งที่มีสถานะน่ารักน่าชื่นใจ เป็นที่เกิดและเป็นที่ตั้งของตัณหา หรือมุ่งเอาส่วนที่เป็นอภิวรรณซึ่ง เป็นบ่อเกิดแห่งตัณหา** ซึ่งทำให้เกิด “**อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข**” [รูป–เวทนา–สัญญา–สังขาร–วิญญาณ] เพราะความไม่รู้แจ้งแห่ง “**อวิชชา**” ที่เรียกว่า “**วิภูฏะ ๓**” [ปฏิจสมุปปีนนธรรม] หมายถึง วงจร ๓ ส่วนประกอบแห่งองค์ ๑๒ อย่าง ในปฏิจสมุปบาท ซึ่งหมุนเวียนสืบทอดต่อกันไป ทำให้มีการเวียนว่าย ตายเกิด หรือวงจรแห่งทุกข นั่นคือ (๑) “**กิเลสวิภูฏะ: อวิชชา–ตัณหา–อุปาทาน**” (๒) “**กรรมวิภูฏะ: สังขาร–ภพ**” และ (๓) “**วิปากวิภูฏะ: วิญญาณ–นามรูป–สพายตนะ–ผัสสะ–เวทนา–ชาติ–ชรามรณะ**” และพร้อมด้วย อกุศลวิบากผลที่ตามมา นั่นคือ “**โสกะ–ปริเทวะ–ทุกข–โทมนัส–อุปายาส**” ดังนี้

- (๑) “**อายตนะภายใน ๖**” ได้แก่ จักขุ–โสต–ฆานะ–ชีวหา–กาย–ใจ
- (๒) “**อายตนะภายนอก ๖**” ได้แก่ รูป–เสียง–กลิ่น–รส–โผฏฐัพพะ–ธรรมารมณ์
- (๓) “**วิญญาณ ๖**” ได้แก่ จักขุวิญญาณ–โสตวิญญาณ–ฆานวิญญาณ–ชีวหาวิญญาณ–กายวิญญาณ–มโน วิญญาณ
- (๔) “**สัมผัส ๖**” ได้แก่ จักขุสัมผัส–โสตสัมผัส–ฆานสัมผัส–ชีวหาสัมผัส–กายสัมผัส–มโนสัมผัส
- (๕) “**เวทนา ๖**” ได้แก่ จักขุสัมผัสสชาเวทนา–โสตสัมผัสสชาเวทนา–ฆานสัมผัสสชาเวทนา–ชีวหา สัมผัสสชาเวทนา–กายสัมผัสสชาเวทนา–มโนสัมผัสสชาเวทนา
- (๖) “**สัญญา ๖**” ได้แก่ รูปสัญญา–สัททสัญญา–คันธสัญญา–รสสัญญา–โผฏฐัพพสัญญา–ธรรมสัญญา
- (๗) “**สัญญาเจตนา ๖**” ได้แก่ รูปสัญญาเจตนา–สัททสัญญาเจตนา–คันธสัญญาเจตนา–รสสัญญาเจตนา–โผฏฐัพพ สัญญาเจตนา–ธรรมสัญญาเจตนา
- (๘) “**ตัณหา ๖**” ได้แก่ รูปตัณหา–สัททตัณหา–คันธตัณหา–รสตัณหา–โผฏฐัพพตัณหา–ธรรมตัณหา
- (๙) “**วิตก ๖**” ได้แก่ รูปวิตก–สัททวิตก–คันธวิตก–รสวิตก–โผฏฐัพพวิตก–ธัมมวิตก
- (๑๐) “**วិจาร ๖**” ได้แก่ รูปวិจาร–สัททวិจาร–คันธวิจาร–รสวิจาร–โผฏฐัพพวิจาร–ธัมมวิจาร

ในอันดับต่อไปนี้ ให้ผู้ปฏิบัติธรรม พึงพิจารณาแนวคิดความศรัทธาปสาทะในพระศาสนาเกี่ยวกับเรื่อง “**กรรม–วิบาก**” ที่คนส่วนใหญ่ผู้ไม่รู้จริง “**ชนผู้หลงทิศ**” มักสับสนประมาทในเรื่องนี้ กลายเป็นเรื่องตลกขำขัน จนเป็นเหตุแห่งความฉิบหายของชีวิต แล้วตายอย่างไรค่า ไม่มีเสียบัญญาติดตัวไป มีแต่ปัญญาหางอึ่ง เท่านั้น คือ จิตไม่เคลื่อนไปสู่ภพภูมิที่สูงขึ้นแห่งอริยทรัพย์ทั้ง ๘ ประการ [อริยทรัพย์ ๘: ศรัทธา–ศีล–hiri–โอตตปปะ–พาหุสัจจะ–จาคะ–ปัญญา เปรียบเทียบกับ **สัทธรรม ๘: ศรัทธา–hiri–โอตตปปะ–พหุสุต–วิริ ยารัมภะ–สติ–ปัญญา** (ข้อ ๓ ในจรรณะ ๑๕)] และประการสำคัญอยากทำบุญปฏิบัติบูชา ในบางครั้งยังโชค ร้าย ไม่พบไม่เจอพระอริยเจ้าอย่างแท้จริง ก็มีเช่นกัน ก็ให้แสวงหาสัจธรรมที่แท้จริง อย่าท้อถอยให้จำไว้ เสมอว่า “**ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน**” ศึกษาเอาเองบ้าง อย่าไปร่อเหมือนลูกนกกรอพ่อแม่หาเหยื่อมาป้อน มีดินมีมือ

หนึ่งมันสมอง ทำได้อย่างแน่นอน อย่ามัวแต่นอนให้มากเท่านั้นเอง ให้พิจารณาเรื่อง (๑) กฎแห่งกรรม กับ (๒) กัมมัฏฐกตา ดังนี้

ในอันดับต่อไป ให้พิจารณาในเรื่อง “กฎแห่งกรรม-กัมมัฏฐกตาปัญญา” ตามบทสวดมนต์ ดังนี้

กฎแห่งกรรม [The Law of Volitional Actions]

กฎข้อที่ ๑ **กัมมัฏสะโกมมะที** (เรามีกรรมเป็นของๆ คน)

กฎข้อที่ ๒ **กัมมะทายาทอ** (เราเป็นผู้รับผลของกรรม)

กฎข้อที่ ๓ **กัมมะโยนิ** (เรามีกรรมเป็นกำเนิด)

กฎข้อที่ ๔ **กัมมะพันธู** (เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์)

กฎข้อที่ ๕ **กัมมะประภูติสะระโณ** (เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย)

กฎข้อที่ ๖ **ยัง กัมมัง ะริสสามิ** (เราจักทำกรรมอันใดไว้)

กัลลยาณัง วา ปาปะกัง วา (ดีหรือชั่วก็ตาม)

ตัสสะ ทายาทอ ะริสสามิ (เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นๆ)

กล่าวโดยสรุป “กฎแห่งกรรม” มี ๖ ประการ ที่เกี่ยวข้องกับ “ความต่างกันแห่งกรรม” (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 228-233 FILE 75) ดังนี้

แม้ข้ออื่นอีก พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสไว้ว่า:

(๑) เพศย่อมเป็นไปเพราะกรรม (๒) สัญญาย่อมเป็นไปเพราะเพศ (๓) สัตว์ทั้งหลายย่อมลงความต่างกัน เพราะสัญญาว่า นี่เป็นหญิงหรือเป็นชาย (๔) สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม (๕) หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม (๖) สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน ดุจลิ่มสลักเพลาารถที่ไปอยู่ [ข้อ ๑ - ๖ เป็น กัมมสังขธา-วิปากสังขธา-กัมมัฏฐกตาสังขธา] (๗) บุคคลย่อมได้เกียรติ ได้การสรรเสริญก็เพราะกรรม [ทำดีย่อมได้ดี] (๘) ย่อมได้ความเสื่อมการถูกประหาร และการจองจำก็เพราะกรรม [ทำชั่วย่อมได้ชั่ว] บุคคลรู้ “ความต่างกันแห่งกรรม” นั้นแล้ว ไฉนเล่าจึงพูดว่า “กรรมไม่มีในโลก”

“กฎแห่งกรรม” มี ๖ ประการ ได้แก่

(๑) **สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน**

(๒) **สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม**

(๓) **สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นกำเนิด**

(๔) **สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์**

(๕) **สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นที่พึ่ง**

(๖) **กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายโดยให้เลวและประณีต**

เพราะฉะนั้น ความรู้ความเข้าใจในเรื่อง “กรรม-วิบาก” ในประเด็นนี้ ไม่ใช่เรื่องจะมาพูดกันเล่นๆ ฆ่าเวลาให้หมดสิ้นไปวันหนึ่งๆ เพราะทั้งหมดเกิดจากปัญญาเห็นธรรมโดย “จุดอุปาทาน-ทิพจักขุญาณ” กับ “ปัจจัยปริศนญาณ” [ปฏิจจนุปบาท-ปัจจัยการ = ธรรมัญญิตินญาณ] โดยให้พิจารณาถึงมิตติความสัมพันธ์แห่งปัจจัยทั้งหลายที่ต้องพึ่งพากันและกันในการเกิดและดับพร้อมๆ กัน ซึ่งเป็นปัญญาขั้นสูง ไม่ใช่ปัญญาทางอ้อมที่จะใช้ใน “การขบคิดเชิงทฤษฎี” [ทฤษฎีญา สุปฏิวิฑฐา = ทิฏฐสัมปทา] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักวิจัยในศาสตร์สาขาต่างๆ ต้องเข้าใจเรื่องนี้เป็นอย่างดี เพื่อจะอธิบายสภาวะการณ์แห่งตัวแปรทางสถิติ [Statistic Variables] ทั้งหลายอย่างถูกต้อง แล้วอย่าพากันสบประมาทพระธรรมในพระพุทธศาสนาอีกเลย แน่จริงเข้ามาศึกษาให้มันแตกฉานดู เพราะเป็นเรื่องนามธรรมขั้นสูง ที่ครอบงำจนถึงรูปธรรมทั้งหลายที่เป็นองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบัน อนึ่ง “ปัจจัย ๒๔” [มหาปฏิฐาน-มหาปรณ-คัมภีร์ปฏิฐาน = คัมภีร์ใหญ่ ฉบับเล่ม ๔๐-๔๕ จำนวน ๖ เล่ม คนที่อยากเสริมมงคลชีวิตอ่านคัมภีร์นี้ ขนาดงานสวดอภิธรรมยังใช้สวดให้ผู้เป็นสิริมงคลไปปรโลก] นั้น ซึ่งมีลักษณะกระบวนการคิดคล้ายคลึงกับ “ปฏิจจนุปบาท ๑๒” ซึ่งเป็นการอธิบายลักษณะมิตติความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ดังนี้

“ปัจจัย ๒๔” หมายถึง ลักษณะหรืออาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ที่สิ่งหนึ่งหรือสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง เป็นองค์ประกอบที่ช่วยเอื้อ เกื้อหนุน คำจุน เป็นเหตุ หรือเป็นเงื่อนไข ให้สิ่งอื่น หรือสภาวะธรรมอย่างอื่น เกิดขึ้น คงอยู่ หรือเป็น ไปอย่างใดอย่างหนึ่ง และย่อมเห็นผลแห่งอกุศลวิบากที่ตามมา คือ “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข-โทมนัส-อุปายาส” เช่นกัน ได้แก่

- (๑) “เหตุปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเหตุ
- (๒) “อาร์มมณปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นอารมณ์
- (๓) “อธิปติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเจ้าใหญ่
- (๔) “อนันตรปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่อง ไม่มีช่องระหว่าง
- (๕) “สมนันตรปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นภาวะต่อเนื่องทันที
- (๖) “สหชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดร่วมกัน
- (๗) “อัญญมัญญปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยอาศัยซึ่งกันและกัน
- (๘) “นิสสยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นที่อาศัย
- (๙) “อุปนิสสยปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นเครื่องหนุนหรือกระตุ้นเร้า
- (๑๐) “ปุเรชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดก่อน
- (๑๑) “ปัจฉาชาติปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเกิดทีหลัง
- (๑๒) “อาเสวนปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยการเข้าไปบ่มหรือทำให้ชิน
- (๑๓) “กรรมปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นกรรมคือเจตจำนง
- (๑๔) “วิปากปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นวิบาก
- (๑๕) “อาหารปัจจัย” คือ ปัจจัยโดยเป็นอาหาร หรือเป็นเครื่องหล่อเลี้ยง

- (๑๖) “**อินทริยปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นเจ้าของ
- (๑๗) “**ฉานปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยภาวะจิตที่เป็นฉาน
- (๑๘) “**มรรคปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยเป็นมรรค
- (๑๙) “**สัมปยุตตปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยประกอบกัน
- (๒๐) “**วิปยุตตปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยแยกต่างหากกัน
- (๒๑) “**อตฺถิปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยต้องมีอยู่
- (๒๒) “**นตฺถิปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่มีอยู่
- (๒๓) “**วิคตปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยต้องปราศไป
- (๒๔) “**อวิคตปัจจัย**” คือ ปัจจัยโดยต้องไม่ปราศไป

นอกจากนี้ ในส่วนที่เป็น “**ทุกขสมุทัยอริยสังข์**” นี้ ก็เปรียบเสมือนผู้ปฏิบัติธรรมได้บรรลุปัญญาแตกฉานในหัวข้อ “**ธัมมปฏิสัมภทา**” (ข้อ ๒ ในปฏิสัมภทา ๔) คือ ปัญญาแตกฉานในธรรม ปรีชาแจ้งในหลัก เห็นอรรถาธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การเกิดปัญญาเห็นธรรม เห็นอาณาจักรธรรม [ธรรมจักร] นั่นคือ ย่อมได้ “**ดวงตาเห็นธรรม**” [ทิพพจักขุญาณ-กัณหาวิตรณญาณ-ธัมมัญญุตินิยาม = **หลักปฏิจจนูปบาท**] ก็ให้พึงพิจารณาถึงองค์ประกอบสำคัญในการเจริญภาวนา คือ (๑) **ฉานปัจจัย** [สมถะ] กับ (๒) **มรรคปัจจัย** [วิปัสสนา] ดังนี้ จะนั้น ให้พิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับ คำว่า “**ธรรมจักร**” ในฝ่ายของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังต่อไปนี้

ว่าด้วย **ธรรมจักร**ในพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

(พระอภิธรรมปิฎก วิกังค เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 626-627 FILE 78)

แต่ในที่นี้ “**จักกะ**” ศัพท์บัณฑิตทราบแล้วว่าจักร คือ “**พระธรรมทั้งหลาย**” สำหรับ คำว่า “**จักร**” หมายถึง พระธรรม [**ธรรมจักร**] (จักร คือ พระธรรม) อันมาแล้วในคำว่า “**มยา ปวตฺตติตฺ จกุกัม**” นี้ (แปลว่า จักร คือ พระธรรมอันเราให้เป็นไปแล้ว) นั้นมี ๒ อย่าง ได้แก่

- (๑) “**ปฏิเวธญาณ**” [ญาณในการแทงตลอด]
- (๒) “**เทศนาญาณ**” [ญาณในเทศนา]

ในญาณ ๒ อย่างนั้น “**ปฏิเวธญาณ**” อันนำมาซึ่งอริยผลของตนอัน “**ปัญญา**” อบรมแล้ว [**อตฺถหิตสมวัตติ**] คือ ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน ทรงบำเพ็ญประโยชน์ส่วนพระองค์เองเสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว พระคุณข้อนี้มุ่งเอา **พระปัญญา** เป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จ **พุทธภาวะ** คือ **ความเป็นพระพุทธเจ้า** และ **ความเป็นอตฺตนาถะ** คือ **พึ่งตนเองได้** ส่วน “**เทศนาญาณ**” อันนำมาซึ่งอริยผลของพระสาวกทั้งหลายซึ่งเพิ่มพูนแล้ว

ด้วย “กรรม” [ปรหิตปฏิบัติ คือ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นพระคุณขื่อนี้มุ่งเอา พระกรรม เป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จ พุทธกิจ คือ หน้าที่ของพระพุทธเจ้า และ ความเป็นโลกนาถ คือ เป็นที่พึ่งของชาวโลกได้]

บรรดาญาณเหล่านั้น “ปฏิเวธญาณ” จำแนกออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่

- (๑) “อุปปัชชมานะ” [ปฏิเวธญาณ-อันกำลังเกิดขึ้น]
- (๒) “อุปปันนะ” [ปฏิเวธญาณ-อันเกิดขึ้นแล้ว]

จริงอยู่ (๑) “ปฏิเวธญาณ-อันกำลังเกิดขึ้น” นับจำเดิมตั้งแต่การออกมหาภิเนษกรรมของพระพุทธเจ้า จนถึงอรหัตตมรรค และในขณะที่แห่งพระอรหัตตผล ชื่อว่า “ปฏิเวธญาณ-อันเกิดขึ้นแล้ว”

อีกอย่างหนึ่ง (๒) “ปฏิเวธญาณ” ชื่อว่า “อันกำลังเกิด” นับจำเดิมแต่เสด็จอยู่ภพกุสิต จนถึงพระอรหัตตมรรคที่มหาโพธิบัลลังก์ และในขณะที่แห่งพระอรหัตตผล “ปฏิเวธญาณ” ชื่อว่า “เกิดขึ้นแล้ว”

อีกอย่างหนึ่ง (๓) นับจำเดิมแต่การทรงพยากรณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า “ทีปังกร” จนถึงพระอรหัตตมรรค “ปฏิเวธญาณ” ชื่อว่า “อันกำลังเกิดขึ้น” และในขณะที่แห่งพระอรหัตตผล “ปฏิเวธญาณ” ชื่อว่า “อันเกิดขึ้นแล้ว”

แม้ “เทศนาญาณ” ก็จำแนกออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่

- (๑) “ปวัตตนานะ” [เทศนาญาณ-อันกำลังเป็นไป]
- (๒) “ปวัตตะ” [เทศนาญาณ-อันเป็นไปแล้ว]

จริงอยู่ “เทศนาญาณ” นั้น ชื่อว่า “กำลังเป็นไป” นับจำเดิมแต่ “โสดาปัตติมรรค” ของพระอัญญาโกณฑัญญะ [นั่นคือ ปฐมสาวก เมื่อท่านฟังปฐมเทศนา “ธรรมจักร-ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ของพระพุทธเจ้า และได้ธรรมจักร-ดวงตาเห็นธรรม ด้วยปัญญาเห็นธรรมตามเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) ที่ว่า: “สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงย่อมดับไปเป็นธรรมดา” หลังจากนั้น ได้สดับฟัง “อนัตตลักขณสูตร” จึงได้บรรลุพระอรหัตต์ ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางรัตตัญญู นั่นคือ ผู้รู้ราตรินาน คือ บวชนาน รู้เห็นเหตุการณ์มากมาแต่ต้น นั่นเอง] และในขณะที่แห่ง “โสดาปัตติผล” ของพระอัญญาโกณฑัญญะ “เทศนาญาณ” ชื่อว่า “เป็นไปแล้ว”

ใน “เทศนาญาณ” เหล่านั้น “ปฏิเวธญาณ” เป็น โลกุตตระ [แบบโลกๆ] “เทศนาญาณ” เป็น โลกิยะ [เหนือวิสัยโลก] ก็ญาณแม้ทั้งสองนั้น เป็น “โอรสญาณ” [ญาณที่เกิดขึ้นในพระอุระ] ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ไม่ทั่วไปกับชนเหล่านั้น [บรรดาญาณทั้ง ๒ นั้น ปฏิเวธญาณ เป็น โลกุตระ เทศนาญาณ เป็น โลกิยะ] ก็ญาณทั้งสองนั้น ไม่ทั่วไปกับสาวกเหล่านั้น เป็น โอรสญาณ อันทำให้เกิด โอรส นั่นคือ พระสาวก สำหรับพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น]

ทุกขนิโรธอริยสังข์

(๓) “**นิโรธ-นิโรธสังข์-ทุกขนิโรธ-ทุกขนิโรธอริยสังข์**” หมายถึง ความดับทุกข์ นั่นคือ ภาวะที่ดับดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา ตำรอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกข้อม ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ “**นิพพาน**” ซึ่งตรงกับ คำว่า “**สังขิกิริยา**” (ข้อ ๓ ในกิจในอริยสังข์ ๔) หมายถึง การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ ตามหลักว่า “**ทุกขนิโรธ อริยสังข์ สขุภิกขาตพฺพ**” นิโรธควรทำให้แจ้ง คือ เข้าถึง หรือบรรลุ ได้แก่ การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ ที่เรียกว่า “**จุดสังข์ปฏิเวธ**” คือ การแทงตลอดอริยสังข์ธรรมทั้ง ๔ ประการ ได้แก่ (๑) **อริยมผล ๔** [วิมุตติญาณทัสสนชั้น] (๒) **ปัจจบเวกขณญาณ** [ญาณทัสสนะ ๑๕ มีอาการ ๑๒ = วิมุตติญาณทัสสนชั้น] (๓) **อาสวักขยญาณ** [มีอาการ ๖๔ = วิมุตติญาณทัสสนชั้น] และ (๔) **นิพพาน ๒** [วิมุตติชั้น] ดังนี้

[A] “**อริยมผล ๔-สามัญญผล ๔**” หรือ “**ผลญาณ**” หมายถึง **ผลที่เกิดสืบเนื่องจากการละกิเลสได้ด้วยมรรค** **ธรรมารมณ์อันพระอริยะพึงเสวย ที่เป็นผลเกิดเองในเมื่อกิเลสสิ้นไปด้วยอำนาจมรรคนั้นๆ** ที่เรียกว่า “**สัมมาญาณ**” นั่นคือ **ญาณในอริยมผล** นั่นคือ ความหยั่งรู้ที่เป็นผลสำเร็จของพระอริยะบุคคลชั้นนั้นๆ = “**โลกุตตรผล** [ผล ๔-ผลสมังคี-ผลญาณแห่งมรรค ๘]” ได้แก่ **โสดาปัตติผล-สกทาคามีผล-อนาคามีผล-อรหัตตผล = โลกุตตรญาณ** ดังนี้

(๑) “**โสดาปัตติผล**” คือ ผลแห่งการเข้าถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน ผลอันพระโสดาบันพึงเสวย

(๒) “**สกทาคามีผล**” คือ ผลอันพระสกทาคามีพึงเสวย

(๓) “**อนาคามีผล**” คือ ผลอันพระอนาคามีพึงเสวย

(๔) “**อรหัตตผล**” คือ ผลคือความเป็นพระอรหันต์ ผลอันพระอรหันต์พึงเสวย

[B] “**ปัจจเวกขณะญาณ**” [โลกียญาณ] คือ **ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน** ที่เรียกว่า “**ญาณทัสสนะมี** **ปรีวัฏฐ์ ๓ มีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒**” หรือ มีอาการ ๑๕ ประการ นั่นคือ (๑) **สำรวจมรรค** (๒) **สำรวจผล** (๓) **สำรวจกิเลสที่ละแล้ว** (๔) **สำรวจกิเลสที่เหลืออยู่** และ (๕) **สำรวจนิพพาน** เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ ซึ่งสุดท้ายทำให้เกิด “**อาสวักขญาณ**” [โลกุตระญาณ] = “**ปัญญา** **ตรัสรู้**” [สัมโพธิ-สัมโพธิญาณ-นิพพาน ๒] อันมีอาการ ๖๔ แห่งอินทรีย์ ดังรายละเอียดข้างล่างนี้

ปัจจเวกขณะวิธี	มัคควิถี	จำนวน
ปัจจเวกขณะวิธีที่เกิดภายหลัง	โศคาปัตติมัคควิถี	มี ๕ ประการ
ปัจจเวกขณะวิธีที่เกิดภายหลัง	สกทาคามีมัคควิถี	มี ๕ ประการ
ปัจจเวกขณะวิธีที่เกิดภายหลัง	อนาคามีมัคควิถี	มี ๕ ประการ
ปัจจเวกขณะวิธีที่เกิดภายหลัง	อรหัตตมัคควิถี	มี ๔ ประการ
รวม		๑๕ ประการ
อาสวักขญาณ [มีอาการ ๖๔] ได้แก่ อินทรีย์ ๓ และ อินทรีย์ ๘ ประการ ในแต่ละขั้นของ มรรค ๔-ผล ๔		

- (๑) “**อินทรีย์ ๓**” ได้แก่ **อัญญาตัญญูสามินทรีย์ ๑ อัญญินทรีย์ ๑ อัญญาตาวินทรีย์ ๑**
- (๒) “**อินทรีย์ ๘ ประการ**” ได้แก่ **สัทธินทรีย์ ๑ วิริยินทรีย์ ๑ สตินทรีย์ ๑ สมาธินทรีย์ ๑ ปัญญินทรีย์ ๑ มนินทรีย์ ๑ โสมนัสสินทรีย์ ๑ ชีวิตินทรีย์ ๑** โดยมีนัยแสดงความเป็นบรivar ดังต่อไปนี้
- (๑) “**สัทธินทรีย์**” ซึ่งมีความน้อมใจเชื่อเป็นบรivar (๒) “**วิริยินทรีย์**” มีการประคองไว้เป็นบรivar (๓) “**สตินทรีย์**” มีความตั้งมั่นเป็นบรivar (๔) “**สมาธินทรีย์**” มีความไม่ฟุ้งซ่านเป็นบรivar (๕) “**ปัญญินทรีย์**” มีความเห็นเป็นบรivar (๖) “**มนินทรีย์**” มีความรู้แจ้งเป็นบรivar (๗) “**โสมนัสสินทรีย์**” มีความยินดีเป็นบรivar และ (๘) “**ชีวิตินทรีย์**” ความเป็นอธิบดี

[C] “การตรัสรู้-สัมโพธิ” คือ อาสวัภยญาณ ฉะนั้น “มรรค ๔” = “อาสวัภยญาณ มีอาการ ๑๒” กับ “ผล ๔” = “อาสวัภยญาณ มีอาการ ๑๒” รวมจำนวนอินทรีย์ทั้งหมดเป็น “มีอาการ ๖๔” = โลกุตตรญาณ

(๑) โสดาบัน-ผู้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว	
(๑) ตำรวจมรรค	โสดาปัตติมรรค-สมุจเฉทนิโรธ = อนัญญาตัณญุตสามิตินทรีย์ [อินทรีย์ ๘]
(๒) ตำรวจผล	โสดาปัตติผล-ปฏิบัติสัทธินิโรธ = อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ ๘]
(๓) กิเลสละแล้ว	กิเลสที่ตั้งอยู่ร่วมกันกับทิวฐิ [สักกายทิวฐิ-วิจิจจน-สีลพพตปรามาส-ทิวฐานุสสัย-วิจิจจนุสสัย]
(๔) กิเลสเหลืออยู่	กิเลสหยาบๆ-กิเลสละเอียด-กิเลสทั้งหลาย
(๕) นิพพาน	ผู้ถึงกระแส [ยังไม่ถึงนิพพาน]

(๒) สกทาคามี-ผู้บรรลุสกทาคามีผลแล้ว	
(๑) ตำรวจมรรค	สกทาคามีมรรค-สมุจเฉทนิโรธ = อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ ๘]
(๒) ตำรวจผล	สกทาคามีผล-ปฏิบัติสัทธินิโรธ = อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ ๘]
(๓) กิเลสละแล้ว	กิเลสหยาบๆ [กามราคสังโยชน์-ปฏิฆสังโยชน์อย่างหยาบ-กามราคานุสสัย-ปฏิฆานุสสัยอย่างหยาบ]
(๔) กิเลสเหลืออยู่	กิเลสละเอียด-กิเลสทั้งหลาย
(๕) นิพพาน	ผู้กลับมาอีกครั้งเดียว [ยังไม่ถึงนิพพาน]

(๓) อนาคามี-ผู้บรรลุอนาคามีผลแล้ว	
(๑) ตำรวจมรรค	อนาคามีมรรค-สมุจเฉทนิโรธ = อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ ๘]
(๒) ตำรวจผล	อนาคามีผล-ปฏิบัติสัทธินิโรธ = อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ ๘]
(๓) กิเลสละแล้ว	กิเลสละเอียด [กามราคสังโยชน์-ปฏิฆสังโยชน์อย่างละเอียด-กามราคานุสสัย-ปฏิฆานุสสัยอย่างละเอียด]
(๔) กิเลสเหลืออยู่	กิเลสทั้งหลาย
(๕) นิพพาน	ผู้ไม่เวียนกลับมาอีก [ยังไม่ถึงนิพพาน]

(๔) อรหันต์-ผู้บรรลุอรหัตผลแล้ว	
(๑) ตำรวจมรรค	อรหัตตมรรค-สมุจเฉทนิโรธ = อัญญินทรีย์ [อินทรีย์ ๘]
(๒) ตำรวจผล	อรหัตตผล-ปฏิบัติสัทธินิโรธ-นิสสรณนิโรธ [นิพพาน] = อัญญาตาวินทรีย์ [อินทรีย์ ๘]
(๓) กิเลสละแล้ว	กิเลสทั้งหลาย [รูปราคะ-อรุปราคะ-มานะ-อุททังจะ-อวิชชา-มานานุสสัย-ภวราคานุสสัย-อวิชชานุสสัย]
(๔) กิเลสเหลืออยู่	[ไม่มีการพิจารณา]
(๕) นิพพาน	ผู้หักห้ามแห่งสงสารแล้ว [บรรลุถึงนิพพานแล้ว-วิวิญญะ]

[D] “นิพพาน ๒” หมายถึง *สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว—ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะ ไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์* ได้แก่ = *โลกุตตรญาณ* ดังนี้

(๑) “*สตูปาทิเสสนิพพาน*” หมายถึง *นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ* โดยดับกิเลส ยังมีเบญจขันธ์เหลือ นั่นคือ “*กิเลสปรินิพพาน*” ซึ่งเป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังเสวยอารมณ์ที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจทางอินทรีย์ ๕ รับรู้สุขทุกข์อยู่ [บุคคลผู้ยังต้องเจริญ “*เสขปฏิบัติทา—จรณะ ๑๕*” นั่นคือ ทางดำเนินของพระเสขะ ข้อปฏิบัติของพระเสขะ ได้แก่ สีสัมปทา ๑ อปัณณกปฏิบัติทา ๑ ตัทธธรรม ๗ และฉาน ๔] ท่านผู้บรรลुरुชिमรรณนี้ เรียกว่า “*สตูปาทิเสสบุคคล = พระเสขะ*” [พระอรหันต์ผู้ปราศจาก โสกะ—ปริเทวะ—ทุกข์—โทมนัส—อุปายาส เป็นธรรมคา แต่ยังรักษาชีวิตินทรีย์อยู่ เพื่อดับขันธ์ ๕ ที่เหลือ นั่นคือ สัญญาและเวทนา อันเป็นจิตสังขารที่เหลืออยู่ ไม่ส่งผลแห่งกรรมซึ่งเป็นกิริยาจิตแห่งพระอรหันต์ผู้นั้น] หรือได้ชื่อว่า “*เสขบุคคล*” หมายถึง บุคคลที่ยังต้องศึกษาอยู่ ผู้อยู่ใน “*เสขภูมิ*” คือ ภูมิของพระเสขะ ระดับจิตใจและคุณธรรมของพระอริยบุคคลที่ยังต้องศึกษา ที่เรียกว่า “*เสขปฏิบัติทา—จรณะ ๑๕*” ดังกล่าวนั้น เพื่อก้าวสู่ภูมิแห่งพระอเสขะ อันเป็นการดับจิตดวงสุดท้ายแห่งพระนิพพาน ซึ่งก็เริ่มในธรรม ๕ อย่าง ได้แก่ (๑) *มัคคญาณ—*อรหัตตมรรค (๒) *ผลญาณ—*อรหัตตผล (๓) *ปัจจเวกขณญาณ* [เฉพาะ อรหัตตมรรค—อรหัตตผล] (๔) *อาสาวัชยญาณ* [เฉพาะ *อัญญินทรีย์—*อัญญาปัญญาอันรู้ทั่วถึง—*อรหัตตมัคคญาณ* กับ *อัญญาตาวินทรีย์—*อินทรีย์แห่งท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้วแห่งปัญญาของพระอรหันต์—*อรหัตตผลญาณ*] (๕) *อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ—*ชีวิสมสี่สี [ชี—วิค—สะ—มะ—สี—สี] อย่างไรก็ตาม พระอรหันต์อาจเจริญสมาบัติ ๘ [ฉานสมาบัติ] เพื่อต่อยอดฉานจิตตสมาธิให้เป็นความละเอียดประณีตตามลำดับ ที่เรียกว่า “*อนุปพพวิหาร ๕—อนุปพพ นิโรธ ๕*” [นิโรธสมาบัติ] = *โลกียญาณ* ดังนี้

(๑) “*รูปฉาน ๔*” หมายถึง จิตที่เป็นไปในรูปภูมิ โดยจำแนกเป็นปัญจฉาน ได้แก่

- (๑) ปฐมฉานกุศลจิต—วิปากจิต—กิริยาจิต ที่ประกอบด้วย วิตก—วิจาร—ปีติ—สุข—เอกัคคตา
- (๒) ทุตติยฉานกุศลจิต—วิปากจิต—กิริยาจิต ที่ประกอบด้วย วิจาร—ปีติ—สุข—เอกัคคตา
- (๓) ตติยฉานกุศลจิต—วิปากจิต—กิริยาจิต ที่ประกอบด้วย ปีติ—สุข—เอกัคคตา
- (๔) จตุตถฉานกุศลจิต—วิปากจิต—กิริยาจิต ที่ประกอบด้วย สุข—เอกัคคตา
- (๕) ปัญจฉานกุศลจิต—วิปากจิต—กิริยาจิต ที่ประกอบด้วย อุเบกขา—เอกัคคตา

(๒) “*อรูปฉาน ๔*” หมายถึง จิตที่เป็นไปในอรูปภูมิ ได้แก่

- (๑) อรูปาวจรกุศลจิต—วิปากจิต—กิริยาจิต ประกอบด้วยอากาสาณัญญาตนฉาน
- (๒) อรูปาวจรกุศลจิต—วิปากจิต—กิริยาจิต ประกอบด้วยวิญญาณัญญาตนฉาน
- (๓) อรูปาวจรกุศลจิต—วิปากจิต—กิริยาจิต ประกอบด้วยอากิญจัญญาตนฉาน
- (๔) อรูปาวจรกุศลจิต—วิปากจิต—กิริยาจิต ประกอบด้วยเนวสัณญานาสัณญาตนฉาน

(๑) “**สัตตัญญาเวทิตนโรธ ๑**” หมายถึง การเข้านโรธ คือ ดับสัตตัญญาความจำได้หมายรู้ และดับเวทนาการเสวยอารมณ์ โดยผู้เข้านโรธสมาบัตินี้ ก็คือ การดับสังขาร ๓ [สภาพปรุงแต่งแห่งสังขตธรรม] = โลกุตตญาณ ได้แก่

(๑) วจีสังขาร-วิตกกับวิจารณ์ [ความตรึกกับความตรอง]

(๒) กายสังขาร-ลมหายใจอัสสาสะกับลมหายใจปัสสาสะ

(๓) จิตตสังขาร-สัตตัญญากับเวทนา ย่อมดับไปตามลำดับ

(๒) “**อนุปาทิสถนิพพาน**” หมายถึง **นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ** โดยดับกิเลส ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ นั่นคือ “**ขั้นธปรินิพพาน**” ซึ่งเป็นนิพพานของพระอรหันต์ผู้ระงับการเสวยอารมณ์ทั้งปวงแล้ว ท่านผู้บรรลุอุทิมมธรรมนี้ เรียกว่า “**อนุปาทิสถบุคคล = พระอเสขะ**” สำหรับ “**จิตดวงสุดท้าย**” [สติ-ญาณทัสสนะ = ปัญญาในสมาธิ กับ **สัมปชัญญะ**-ญาณในวิปัสสนา = ปัญญาในวิปัสสนา ซึ่งหมายถึง “**อานันตริกสมาธิญาณ**” นั่นคือ ปัญญาในการตัดอาสวะขาด เพราะความบริสุทธิ์แห่งสมาธิอันเป็นเหตุไม่ฟุ้งซ่าน] ซึ่งจะดับไปเมื่อพระอรหันต์ปรินิพพานด้วย “**อนุปาทิสถนิพพานธาตุ**” [อันเป็นขั้นตอน ที่เรียกว่า “**การดับขั้นธปรินิพพาน**” คือ ดับสัตตัญญาและเวทนา-**จิตตสังขาร** (มโนสังขาร) ที่ประกอบด้วย “**ชีวิตินทรีย์-ปวัตตสีสะ**” กับ “**อวิชาสวะ-กิเลสสีสะ**” = ที่เรียกว่า “**ชีวิตสมสีสี**” อันเป็น “**อรหัตตผลวิมุตติ-สัมมาวิมุตติ**” (ข้อ ๑๐ ในสัมมัตตะ ๑๐)] ซึ่งเรียกว่า “**ปรินิพพานจิต-จริมกจิต-จริมกวิญญาณ**” [วิมุตตานุตตริยะ-การพ้นอันเยี่ยม (ข้อ ๓ ในอนุนตตริยะ ๓)]

หมายเหตุ: ในขั้นตอนนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมที่เกิดปัญญาเห็นธรรมอย่างแท้จริง ประจักษ์แจ่มแจ้งคมชัดยิ่ง คือ การเห็นนิพพาน [ทัสสนานุตตริยะ-การเห็นอันเยี่ยม (ข้อ ๑ ในอนุนตตริยะ ๓)] แต่ถ้ายังไม่แม่นยำในธรรมทั้งหลาย ก็ให้ทำความเข้าใจไปเรื่อยๆ จนกว่าอินทรีย์จะแก่กล้า แต่อย่าลดความพยายามก็แล้วกัน เพราะขั้นตอนการปฏิบัติธรรมในพระศาสนานี้ เป็นเรื่อง “**ปฏิบัติ**” ที่เรียกว่า “**ทุกขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญญา**” (ข้อ ๑ ในปฏิบัติ ๔) หมายถึง “**ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ชั่ว**” เพราะคนส่วนใหญ่มีกิเลสชนิดหนาเป็นพื้นฐาน จึงต้องใช้เวลามากหน่อยเป็นพิเศษ

นอกจากนี้ ยังมีคำที่เป็นไวพจน์กับ คำว่า “**นิพพาน**” มีอยู่ ๒๖ คำ ที่อธิบายถึงสัจภาวะแห่งนิพพานได้ ดังนี้

ธรรมที่เป็นไวยากรณ์พระนิพพาน

(พระอภิธรรมปิฎก วิกังค์ เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 356-357 FILE 77)

ความจริง พระนิพพานมีอย่างเดียวกันนั้น แต่พระนิพพานนั้น มีชื่อเรียกแทนพระนิพพานเป็นอนก ด้วยสามารถแห่งชื่อที่เป็นปฏิปักษ์แห่งสังขตธรรมทั้งหมด ได้แก่

- (๑) “อเสสวiraโค” คือ คลายกำหนดโดยไม่มีเหลือ
- (๒) “อเสสนิโรธ” คือ ดับโดยไม่มีเหลือ
- (๓) “จาโค” คือ ความสละ
- (๔) “ปฏินิสสสุโค” คือ ความสละกิน
- (๕) “มุตติ” คือ ความหลุดพ้น
- (๖) “อนาลโย” คือ ความไม่อาลัย
- (๗) “รากุขโย” คือ ความสิ้นราคะ
- (๘) “โทสกุขโย” คือ ความสิ้นโทสะ
- (๙) “โมหกุขโย” คือ ความสิ้นโมหะ
- (๑๐) “ตณฺหกุขโย” คือ ความสิ้นตัณหา
- (๑๑) “อนุปฺปาโท” คือ ความไม่เกิด
- (๑๒) “อปฺปวตฺต” คือ ความไม่เป็นไป
- (๑๓) “อนิมิตฺต” คือ ความไม่เป็นไป
- (๑๔) “อปฺปณฺหิต” คือ ความไม่มีที่ตั้ง
- (๑๕) “อนายูหน” คือ ความไม่มีกรรมเป็นเหตุปฏิสนธิ
- (๑๖) “อปฺปปฏิสนฺธิ” คือ ความไม่สืบต่อ
- (๑๗) “อนุปฺปตฺติ” คือ ความไม่อุบัติ
- (๑๘) “อคฺติ” คือ ความไม่มีคติ
- (๑๙) “อชาต” คือ ความไม่เกิด
- (๒๐) “อชร” คือ ความไม่แก่
- (๒๑) “อพฺยาธิ” คือ ความไม่เจ็บ
- (๒๒) “อมต” คือ ความไม่ตาย
- (๒๓) “อโสภ” คือ ความไม่โสภ
- (๒๔) “อปฺริเทว” คือ ความไม่ร้องไห้คร่ำครวญ
- (๒๕) “อนุปฺยาสา” คือ ความไม่เหือดแห้งใจ
- (๒๖) “อสงฺกิลฺลัญ” คือ ความไม่เศร้าหมอง

นอกจากนี้ ในส่วนที่เป็น “ผลญาณ-ทุกขนิโรธอริยสังข์” นี้ ก็เปรียบเสมือนผู้ปฏิบัติธรรมได้บรรลุปัญญา
แตกฉานในหัวข้อ “อตลปฏิสัมภทา” (ข้อ ๑ ในปฏิสัมภทา ๔) คือ ปัญญาอรอบรู้ในผลที่เป็นความหมายแห่ง
การปฏิบัติธรรม กับ “นิรุตติปฏิสัมภทา” (ข้อ ๓ ในปฏิสัมภทา ๔) คือ ปัญญาอรอบรู้ในภาษาทั้งฝ่าย “สมมติ
สังข์จะ” กับ “ปรหมัตตสังข์จะ” นั่นคือ มีความรู้ความเข้าใจที่สามารถถ่ายทอดเป็นภาษาได้อย่างดีและชำนาญ

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์

(๔) “มรรค-มรรคสังข์-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์” หมายถึง ปฏิปทาที่
นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ซึ่งตรงกับ “ภาวนา” ได้แก่ “อริยอัฏฐังคิกมรรค”
หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” แปลว่า “ทางสายกลาง” ส่วน “อริยอัฏฐังคิกมรรค-มรรคมืองค์
๘” นี้ สรุปลงใน “ไตรสิกขา” คือ ศีล-สมาธิ-ปัญญา และ คำว่า “ภาวนา” (ข้อ ๔ ในกิจในอริยสังข์ ๔)
หมายถึง การเจริญ หรือการบำเพ็ญเพียรฝึกตน [ทมะ] เป็นกิจในมรรค ตามหลักว่า “ทุกขนิโรธคามินี
ปฏิปทา อริยสังข์ ภาเวตพุทฺธี” มรรคควรเจริญ คือ ควรฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่
จุดหมาย ได้แก่ การลงมือแก้ไขปัญหานอกจากนี้ ใน “อริยมรรค” ยังรวมเอากระบวนการชำระไตรสิกขาให้
บริสุทธิ์ใน “วิสุทธิ ๗” ใน ข้อ ๕-ข้อ ๖-ข้อ ๗ ดังนี้

(๑) “มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ” (ข้อ ๕ ในวิสุทธิ ๗) หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็น
เป็นทางหรือมิใช่ทาง คือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณากาลาป [กาลาปสัมมสนะ] จน
มองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย อันเรียกว่า “อุทฺทยัพพยานุปัสสนา”
ถือเป็น “ตรุณวิปัสสนา” คือ วิปัสสนาญาณอ่อนๆ แล้วมี “วิปัสสนูปกิเลส ๑๐” เกิดขึ้น กำหนดได้
ว่า “อุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั้นแล เป็นทาง
ถูกต้อง” เตรียมที่จะประกอบจิตไว้ในวิถี คือ “วิปัสสนาญาณ” นั้นต่อไป ข้อนี้จัดเป็นขั้นกำหนด
มัคคสังข์

(๒) “ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ” (ข้อ ๖ ในวิสุทธิ ๗) หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทาง
ดำเนิน คือ ประกอบความเพียรในวิปัสสนาญาณทั้งหลายเริ่มแต่อุทฺทยัพพยานุปัสสนาญาณที่พ้น
จากอุปกิเลสดำเนินเข้าสู่วิถีทางแล้วนั้น เป็นต้นไป จนถึง “สัจจานุโลมิกญาณ” หรือ “อนุโลม
ญาณ” อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นี้ก็จะเกิด “โคตรกฺขญาณ” คั่นระหว่างวิสุทธิข้อนี้กับข้อ
สุดท้าย เป็นหัวข้อแห่ง “ความเป็นปุถุชน” กับ “ความเป็นอริยบุคคล” โดยสรุป วิสุทธิข้อนี้ก็คือ
“วิปัสสนาญาณ ๕” ได้แก่ อุทฺทยัพพญาณ-ภังคญาณ-ภยญาณ-อาทีนวญาณ-นิพพิทาญาณ-มูญฺจ
ตุกัมยตาญาณ-ปฏิสังขญาณ-สังขารุเปกขญาณ-อนุโลมญาณ หรือจะเป็นการเจริญ “มหา
วิปัสสนา ๑๘” ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา-ทุกขานุปัสสนา-อนัตตานุปัสสนา-นิพพิทานุปัสสนา-วิ
ราคานุปัสสนา-นิโรธานุปัสสนา-ปฏินิสสัคคานุปัสสนา-ขยานุปัสสนา-วยานุปัสสนา-วิปริณา

มานุสปีตสนา-อนิมิตตานุสปีตสนา-อัปปณิหิตานุสปีตสนา-สุญญตานุสปีตสนา-อริปัญญาธรรม
วิปีตสนา-ขถากุตตญาณทัสสนะ-อาทีนวานุสปีตสนา-ปฏิสังขานุสปีตสนา-วิวัฏฏณานุสปีตสนา
ตามลำดับ

(๓) “**ญาณทัสสนวิสุทธิ**” (ข้อ ๗ ในวิสุทธิ ๗) หมายถึง ความหมดจดแห่งญาณทัสสนะ คือ ความรู้ใน
“**อริยมรรค ๘**” [มรรค ๘] หรือ “**มรรคญาณ**” อันเกิดถัดจาก “**โคตรกญาณ**” เป็นต้นไป เมื่อมรรค
เกิดแล้วผลจิตแต่ละอย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจาก “**มรรคญาณ**” นั้นๆ “**ความเป็น
อริยบุคคล**” ย่อมเกิดขึ้นโดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือ ไตรสิกขา
หรือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ฉะนั้น เพื่อให้เห็นรายละเอียดใน “**อริยมรรค ๘**” ในรายละเอียดเฉพาะมรรคในแต่ละขั้น ที่จะต่อยอดก้าว
ไปสู่ “**อริยผล ๘**” [ผลญาณ] คือ ผลแต่ละขั้น ดังนี้

“**อริยมรรค ๘**” หรือ “**มัลลคญาณ**” หมายถึง ทางเข้าถึงความเป็นอริยบุคคล ญาณที่ทำให้ละสังโยชน์ได้ขาด
นั่นคือ **ญาณในอริยมรรค** นั่นคือ ความหยั่งรู้ที่ทำให้สำเร็จ “**ภาวะอริยบุคคล**” แต่ละขั้น ซึ่งทำให้เห็น
“**อริยสังข์ ๘**” ทั้งหมด = “**โลกุตตรมรรค** [มรรค ๘-มัลลคสังข์-มัลลคญาณแห่งมรรค ๘]” ได้แก่ **โสดาปัตติ
มรรค-สกทาคามีมรรค-อนาคามีมรรค-อรหัตตมรรค = โลกุตตรญาณ** ดังนี้

(๑) “**โสดาปัตติมรรค**” คือ มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก มรรคอันให้ถึงความ
เป็นพระโสดาบัน เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ได้แก่ “**สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพทปรามาส**”
และย่อมกำจัด “**กิเลสที่ตั้งอยู่ร่วมกันกับทิฏฐิ**” (สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพทปรามาส-ทิฏฐา
นุสัย-วิจิกิจฉานุสัย) ได้

(๒) “**สกทาคามีมรรค**” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระสกทาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น
ได้แก่ “**สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพทปรามาส**” กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง และ
ย่อมกำจัด “**กิเลสหยาบๆ**” (กามราคะสังโยชน์-ปฏิฆสังโยชน์อย่างหยาบ-กามราคานุสัย-ปฏิฆา
นุสัยอย่างหยาบ) ได้

(๓) “**อนาคามีมรรค**” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอนาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์เบื้องต้นได้ทั้ง ๕
ได้แก่ “**สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพทปรามาส-กามราคะ-ปฏิฆะ**” และย่อมกำจัด “**กิเลส
ละเอียด**” (กามราคะสังโยชน์-ปฏิฆสังโยชน์อย่างละเอียด-กามราคานุสัย-ปฏิฆานุสัยอย่าง
ละเอียด) ได้

(๔) “**อรหัตตมรรค**” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอรหันต์ เป็นเหตุละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐
ได้แก่ “**สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลพทปรามาส-กามราคะ-ปฏิฆะ-รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-
อุทธัจจะ-อวิชชา**” และย่อมกำจัด “**กิเลสทั้งหลาย**” (รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-อุทธัจจะ-
อวิชชา-มานานุสัย-ภวราคานุสัย-อวิชชานุสัย) ได้หมด

อนึ่ง ให้ผู้ปฏิบัติธรรมย้อนกลับไปทบทวนในหัวข้อ (๓) “**นิโรธ-นิโรธสังข-ทุกขนิโรธ-ทุกขนิโรธอริยสังข**” อีกครั้ง นอกจากนี้ ในส่วนที่เป็น “**มรรคญาณ-มคคญาณ**” นี้ ก็เปรียบเสมือนผู้ปฏิบัติธรรมได้บรรลุปัญญา แดกฉานในหัวข้อ “**สัมมปฏิสัมภทา**” (ข้อ ๒ ในปฏิสัมภทา ๔) คือ ปัญญาอรบรูในหลักธรรมทั้งหลาย กับ “**ปฏิกภาพปฏิสัมภทา**” (ข้อ ๔ ในปฏิสัมภทา ๔) คือ มีปัญญาอรบรูใน (๑) *ความคิดริเริ่ม* (๒) *ความคิดสร้างสรรค์* (๓) *ความคิดประยุกต์คัดแปลง* นั่นเอง นอกจากนี้ จะพบได้ว่า แหล่งกำเนิดแห่งธรรมทั้งปวงของมนุษย์นั้น ก็คือ (๑) ร่างกายของมนุษย์ กับ (๒) จิตใจของมนุษย์ ซึ่งเป็นสมบัติของตนเอง ไม่ใช่ธรรมชาติที่อยู่ภายนอกร่างกายและจิตใจ การใช้เหตุผลด้วยความเข้าใจที่ประกอบด้วยความรู้และปัญญา และด้วยจิตที่ปราศจากนิเวศน์ คือ แนวทางที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งหลาย ซึ่งหมายถึงโลกแห่งวัฏฏะนี้ได้ โดยการหลีกออกจากเบญจขันธ์ [กิเลส-อวิชชา] และดับชีวิตินทรีย์ [ปวัตตีสีสะ] นั่นคือ “**ชีวิตสมสสิ**” ซึ่งเป็นการเข้าถึงภาวะที่เป็นนิพพาน [วิวัฏฏะ] ที่เรียกว่า “**บรมธรรม-อมตธรรม-อมตธาตุ**” ในการค้นพบตัวตนของตนเอง แล้วเห็นเป็น “**อนัตตา-สูญญตา**” [ความไม่ใช่ตัวตน-ความเป็นของว่าง] เมื่อจิตใจได้รับการเติมเต็มด้วย “**ความเป็นของว่าง**” [เอกัคคตาแห่งสมาธิ-จิตประภัสสร-ยถาภูตญาณทัตสนะ] ปัญญาส่วนเป็นสติสัมปชัญญะ [อุเบกขา-ยถาภูตญาณ] ก็ย่อมระลึกถึงตัวอย่างความว่างที่เป็นธรรม [กฎธรรมชาติ] ไม่ผูกยึดเหนี่ยวเกี่ยวข้องกับ “**กิเลส-กรรม-วิบาก**” [ราคะ-โทสะ-โมหะ] ไม่ยอมเป็นทาสธรรมชาติ แต่อยู่เหนือโลกแห่งธรรมชาติ อันเป็น (๑) ชื่อตามโลก-**โลกสมัญญา** (๒) ภาษาชาวโลก-**โลกนิรุตติ** (๓) โวหารของชาวโลก-**โลกโวหาร** หรือ (๔) สิ่งที่ชาวบัญญัติคำขึ้นกันเอง-**โลกบัญญัติ** [สมมติบัญญัติ] อันเป็นธรรมไม่เกี่ยวข้องกับ “**สังขธรรมแห่งปรมาต-ปรมาตสังขจะ**” ที่เป็นปัญญาความรู้อย่างแท้จริง ที่จะสื่อความเข้าใจในกระบวนการเจริญจิตตภาวนาแห่งสมาธิ กับปัญญาภาวนาแห่งญาณในวิปัสสนา อันเป็นความจริงที่เหนือบัญญัติ [โลกุตตระ-ความเหนือวิสัยโลก-ข้ามขึ้นจากโลก-ไม่ถูกปรุงแต่ง = วิวัฏฏะ] ที่ทวนกระแสนิยมทางวิสัยโลก [โลกียะ-แบบโลกๆ หรือ สังขตะ = ถูกปรุง-ถูกคิด-ถูกตรึก-ถูกตรอง-ถูกรวบรวมไว้-ถูกให้เกิด-อันผู้เข้าถึง-พึงเข้าถึง = วัฏฏะ]

อย่างไรก็ตาม ในกระบวนการปฏิบัติธรรมนั้น จัดเป็นการฝึกอบรมด้าน “**กระบวนการทางความคิด-ทักษะการคิด**” [การประมวลผล-การจำแนกหมวดหมู่-การหาข้อสรุป] ที่เกี่ยวข้องกับ “**ระบบสมอง**” [ความนึกคิด: ประมวลผลด้วย จิตวิญญาณ = **จิต ๘๕**] และ “**ระบบประสาท**” [ความรู้สึกร่วมผัส: ประมวลผลด้วย เวทนา-สัญญา-สังขาร = **เจตสิก ๕๒**] จะนั้น สมองกับกล้ามเนื้อทั้งหมด [อาการ ๓๒] ประมวลผลด้วย **รูป ๒๘** [มหาภูตรูป ๔-อุปาทายรูป ๒๔] เมื่อพิจารณาในภาพองค์รวม ก็คือ “**นามรูปขันธ์ ๕-เบญจขันธ์**” ดังนั้น ในการปฏิบัติสมถสมาธินั้น ก็คือ การควบคุมอารมณ์ใน “**สังขาร ๓**” [สภาพที่ปรุงแต่ง] ให้สงบปัสสัทธิและเป็นสุขด้วยปราโมทย์กับ ราเริงสไต นั่นคือ เฟงฟินิจด้วยมานสมาบัติ [รูปฌาน ๔: ปฐมเน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน = อารัมมณูปนิชฌาน] ซึ่งกำหนดรู้ในองค์ฌาน ๖ อย่าง [วิจก-วิจาร-ปีติ-สุข-อุเบกขา-เอกัคคตา] ดังนี้

“สังขาร ๓” หมายถึง **สภาพที่ปรุงแต่ง** ได้แก่

- (๑) “**กายสังขาร**” คือ ลมอัสสาสะกับลมปัสสาสะ ฝึกควบคุมตนด้วย **ศีลวัตร-วินัย-สังวร-อวิปปฏิสาร**
- (๒) “**วจีสังขาร**” คือ วิตกกัมบิจาร ฝึกควบคุมตนด้วย **ปราโมทย์-ปีติ-ปัสสัทธา-สุข**
- (๓) “**จิตตสังขาร**” คือ สัจญญากับเวทนา ฝึกควบคุมตนด้วย **สมาธิ-ยถาภูตญาณทัสสนะ** [วิชา ๓-อภิญา ๖]

แต่ในด้านวิปัสสนานั้น ให้พิจารณาถึงอาการลักษณะของ “สังขาร ๓” ดังนี้

“สังขาร ๓” หมายถึง **สภาพที่ปรุงแต่ง-ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งการกระทำ-สัจเจตนาหรือเจตนาที่แต่งกรรม** นั่นคือ การเพ่งพิจารณาด้วยหลักปฏิจสมุปบาท [ลักษณะปนิชฌาน] ได้แก่

- (๑) “**กายสังขาร**” คือ สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางกาย ฝึกควบคุมตนด้วย **ศีลวัตร-วินัย-สังวร-อวิปปฏิสาร** ได้แก่ **กายสัจเจตนา** คือ ความจงใจทางกาย
- (๒) “**วจีสังขาร**” คือ สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางวาจา ฝึกควบคุมตนด้วย **ปราโมทย์-ปีติ-ปัสสัทธา-สุข** ได้แก่ **วจีสัจเจตนา** คือ ความจงใจทางวาจา
- (๓) “**จิตตสังขาร-มโนสังขาร**” คือ สภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางใจ ฝึกควบคุมตนด้วย **สมาธิ-ยถาภูตญาณทัสสนะ** [วิชา ๓-อภิญา ๖] ได้แก่ **มโนสัจเจตนา** คือ ความจงใจทางใจ นอกจากนี้ยังต้องเพ่งพิจารณาใน “**มโนวิญญูณ**” ทั้งหมด ด้วยปัญญาเห็นธรรมตามเป็นจริง [ยถาภูตญาณ-ธัมมัญญิตติญาณ] โดยฝึกควบคุมตนด้วยวิปัสสนา ได้แก่ (๑) “**นิพพิทา**” [ความเบื่อหน่าย] (๒) “**วิราคะ**” [ความสํารอกกิเลส-มรรคญาณ] (๓) “**วิมุตติ**” [ความหลุดพ้น-ผลวิมุตติ] (๔) “**วิมุตติญาณทัสสนะ**” [ความรู้เห็นความหลุดพ้น-ผลญาณ-ปัจจเวกขณญาณ] (๕) “**อนุปาทาปรีนิพพาน**” [ความดับสนิทหาเชื้อมิได้-อัสวักขยญาณ]

เพราะฉะนั้น จิตของมนุษย์ทั้งหลายนั้น จึงประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วน ได้แก่ (๑) “**อัสสุตวาปูลุชน**” คือ “**ชนผู้ไร้การศึกษาพระธรรม**” หรือจะเรียกว่า “**ชนผู้หลงทิศ**” จิตนั้นสทรคตด้วย “**ภวังคจิต-วิถิจิต-ตกภวังค์**” กับ (๒) “**อริยบุคคล**” คือ ผู้ประเสริฐด้วยการเจริญภาวนากรรมฐานทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ **กายภาวนา-สีลภาวนา-จิตตภาวนา-ปัญญาภาวนา** หรือเรียกว่า “**พระอรหันต์-ภาวิตตต์**” จิตนั้นสทรคตด้วยจิตปราศจากนิเวรณ คือ “**จิตประภัสสร: อุเบกขา-เอกกคตาแห่งสมาธิ**” ที่เรียกว่า “**อธิจิตต์**” [สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ] ให้ผู้ปฏิบัติธรรมพิจารณารายละเอียดต่อไปนี้

สหชาตธรรมระหว่างภวังคจิตกับจิตประภัสสรในผู้ปฏิบัติธรรม [อัจฉริยบุคคล-ปฏิสัมภิทัปปัตตะ]

[A] ภวังคจิต [ความเป็นปุถุชน]

มโนวิญญาณธาตุ [จิตสามัญ-วิถิจิต] สังกิเลส: ความเศร้าหมองมลทิน

สติสัมปชัญญะ [ขณิกสมาธิ-อุปจารสมาธิ]

ความเชี่ยวชาญ: ทักษะการสื่อสาร [ศิลป์]-ทักษะการคิดขั้นพื้นฐาน [สมาธิ]-ทักษะการคิดขั้นสูง [ปัญญา]

สุดมยปัญญา-จินตามยปัญญา [วิธีทางวิทยาศาสตร์-ศาสตร์สาขาที่ศึกษา-ปรัชญา]

(๑) โปรโตโมสะ-โยนิโสมนสิการ [โลกิยะ-วิภูณะ] = อกุศลกรรม-กุศลกรรม [อันธ์ปุถุชน-อวิชา]

[C] ----- **สุดเขตพรหมแดน ภูมิรู้-ภูมิธรรม-ภูมิปัญญา** ----- มัชฌิมาปฏิปทา [อนัตตา] -----

(๒) โปรโตโมสะ-โยนิโสมนสิการ [โลกุตตระ-วิภูณะ] = กุศลกรรม-อภัยกฤต [พระอรหันต์-วิชา]

สุดมยญาณ-จินตามยญาณ [ปฏิจสงฆบาท-พุทธศาสนา-พุทธปรัชญา-พุทธศาสตร์]

ความเชี่ยวชาญ: ภาวนามยญาณ [ไตรสิกขา: ปัญญาในศีล-ปัญญาในสมาธิ-ปัญญาในวิปัสสนา = พระไตรปิฎก]

สติสัมปชัญญะ [อุปจารสมาธิ-อัปนาสมาธิ]

มโนธาตุ [อธิจิตต์-จิตอันยิ่ง] โวทาน: ความฟ่องแผ้วบริสุทธิ

[B] จิตประภัสสร [ความเป็นอริยบุคคล]

ธัมมานุธัมมปฏิปทา

อาโลกัญญา [ดับระงับถิ่นมิทระ = ชาคริยานุโยค]

วิปัสสนูปกิเลส ๑๐ ในสมณะกับวิปัสสนา:

โอภาส-ญาณ-ปีติ-ปีตัสสัทธิ-สุข-อิโมกข์-ปีคคาหะ-อุปภู

ฐาน-อุเบกขา-นิกันติ

[การเปรียบเทียบสมองมนุษย์กับหุ่นยนต์: Mental Mind against Digital Mind]

คำนิยามเฉพาะ

(๑) ขณิกสมาธิ = สมาธิช่วงขณะ

(๒) อุปจารสมาธิ = สมาธิจนจะแน่วแน่

(๓) อัปนาสมาธิ = สมาธิแน่วแน่

[รู้อยู่ที่ใจ คุยอยู่ที่ใจ เห็นอยู่ที่ใจ ฟังอยู่ที่ใจ กำหนดอยู่ที่ใจ ให้ความแจ่มแจ้ง ความสว่าง ความสงบ ขึ้นในใจ]

ฉะนั้น กล่าวโดยสรุป ปัญญาในสมณะกับวิปัสสนาที่สำคัญอย่างยิ่ง ได้แก่ (๑) ฝ่ายสมณะ: วิชา ๓-อภิญญา ๖-ญาณ ๓ [กาล ๓] -โพธิปักขิยธรรม ๓๘ [อภิญญาเทสิตธรรม-เอกายนมรรค] กับ (๒) ฝ่ายวิปัสสนา: อนุปัสสนา ๗-มหาวิปัสสนา ๑๘-ญาณ ๑๖ นั่นคือ อริยสัจ ๔ [โมณะ]-ปฏิบัติสมุปปาต ๑๒ [ปัจฉัยธรรม = อนุโลม-ปฏิโลม คือ ธรรมจักขุแห่งธรรมจักร ด้วยปัญญาเห็นความเกิดและดับแห่งธรรมทั้งปวง] -ไตรลักษณ์ [สามัญลักษณ์-ปัจฉัตถลักษณ์ = กลาปสัมมสนะ] ซึ่งในธรรมทั้งหมดนี้ มาประชุมลงที่ “ขั้น ๕-เบญจขั้น” [อภิญญาธรรม ๒๒] คือ กองแห่ง “ชีวิตินทรีย์” กับ “อวิชาสวะ” [วัตตสีสะ-กิเลสสีสะ = การดับกิเลสขั้นด้วยชีวิตสมสีสี-อนุปาทีเสสนิพพานธาตุ] อันเป็นดวงจิตสุดท้ายที่เรียกว่า “จรมกจิต” หมายถึง จิตดวงสุดท้าย ซึ่งจะดับไปเมื่อพระอรหันต์ดับขันธปรินิพพานเพื่อให้เข้าถึงพระบรมธรรมแห่งนิพพาน ด้วย “อนุปาทีเสสนิพพานธาตุ” ได้แก่ “ปรินิพพานจิต-จรมกวิญญาณ” ซึ่งเป็น **ขั้นตอนการวิวัฒน์ปัญญาแห่งมวลมนุษยชาติ** ที่กลับเข้าสู่ “ธรรมชาติแห่งโลกุตตรภูมิ” หมายถึง **ขั้นที่พ้นจากโลก-ระดับแห่งโลกุตตรธรรม** [มรรค ๔-ผล ๔-นิพพาน ๑ ถ้าเป็น **อสังขตะ-อสังขตธรรม** คือ นิพพาน-อมตธาตุ-อมตธรรม-บรมธรรม] -ระดับจิตใจของพระอริยเจ้าอันพ้นแล้วจากโลกียภูมิ ๓ ข้างต้น [กามาจรภูมิ-รูปาจรภูมิ-อรูปาจรภูมิ] อนึ่ง ข้อนี้ในบาลีที่เรียกว่า “**อปริยาปนภูมิ**” หมายถึง **ขั้นที่ไม่นับเนื่องในวิญญะ-ระดับที่ไม่ถูกจำกัด-ภูมิปราศจากขั้น** [ขันธวินิมุต-วิวิญญะ] ในพระพุทธศาสนานั้น สำหรับอรรถแห่งคำศัพท์บัญญัติว่า “อริยะ” หมายถึง ประเสริฐ-ความเป็นสากล-ธรรมชาติบริสุทธิ์-โลกุตระ เพราะฉะนั้น พระธรรมคำสอนของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเกี่ยวข้องกับนัยแห่งคำศัพท์ต่อไปนี้

ว่าด้วย โลกุตระ [อาชาจนสูตร]

(พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 141-142 FILE 13)

ในบททั้งหลายเหล่านั้น (๑) บทว่า “**อริโค**” คือ ทางตลอดแล้ว บรรลุแล้ว [อริคม: การบรรลุ-การเข้าถึง-ปฏิเวธ-การลุผลปฏิบัติ เช่น บรรลุมรรคผล] (๒) บทว่า “**ธมโม**” ได้แก่ ธรรมคืออริยสัจ ๔ [ธรรมจักร] (๓) บทว่า “**คมุฏีโร**” นี้ เป็นชื่อของการปฏิเสธความเป็นของต้น [เกินประมาณ-ล่วงประมาณ-ลึกซึ้งยิ่งนัก] (๔) บทว่า “**ทุททโส**” ความว่า เป็นธรรมที่เห็นได้ยาก คือ เป็นธรรมอันบุคคลเห็นโดยยาก คือ ไม่สามารถเห็นง่าย เพราะเป็นธรรมลึกซึ้ง เพราะเป็นธรรมที่เห็นได้ยาก จึงเป็นธรรมที่รู้ตามยากอันบุคคลพึงตรัสรู้โดยยาก [ทุกขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญญา = ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า] คือ ไม่สามารถตรัสรู้ได้โดยง่าย หรืออีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าเห็นได้ยาก [สุทฺทสสะ: ธรรมที่เห็นได้แสนยาก] คือ เห็นได้โดยลำบากอันใครๆ ไม่อาจเห็นได้สะดวกเพราะลึกซึ้ง ชื่อว่ารู้ตามได้ยาก คือ พึงหยั่งรู้ได้โดยลำบาก เพราะเห็นได้โดยยาก ใครๆ ไม่อาจจะหยั่งรู้ได้สะดวก (๕) บทว่า “**สนฺโต**” คือ ดับสนิทแล้ว [อุปสมะ-สันติ คือ ความระงับดับไปแห่งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนวุ่นวุ่นในนิพพาน = ไม่มีต้นเหตุเครื่องร้อยรัด นั่นคือ อนัตตะ: ปราศจากทุกข์ หรือ อนัตตะธรรม: ธรรมปราศจากทุกข์เป็นสภาวะ หรือ นิปปัญญะ: ไม่มีกิเลสเครื่องเน้นซ้ำคือคณฺหามานะและทิฏฐิ] (๖) บทว่า “**ปถิมิโค**” คือ ไม่เร่าร้อน ไม่รู้จักอ้อม [ประณีต: ดีมาก-ดียิ่ง-ละเอียดสูงสุด] ทั้งสองบทนี้ ท่านกล่าวหมายถึง “**โลกุตระ**” นั่นเอง

ว่าด้วย โลกียะ [อายุจันสูตร]

(พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม ๒ ภาค ๑ - หน้าที่ 142 FILE 13)

บทว่า (๑) “อตกถาวโร” ความว่า ไม่ควรคาดคะเน คือ ไม่ควรหยั่งลงด้วยการตรึก [สมาธิ] ควรคาดคะเน ด้วยญาณ [วิปัสสนา] เท่านั้น หรือ จะพึงค้นพิงหยั่งลงโดยการตรึกไม่ได้ พึงค้นได้ด้วยญาณเท่านั้น บทว่า (๒) “นิปุโณ” คือ นิปุณะ-ละเอียด (๓) บทว่า “ปณฺฑิตเวทนีโย” ความว่า อันบัณฑิตผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบ [วิญญูชน-สัมมาปฏิบัติ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘] พึงรู้ได้ (๔) บทว่า “อาลยรามา” ความว่า สัตว์ทั้งหลายย่อม คิดใน “กามคุณ ๕” [วัตถุกาม: วัตถุอันน่าใคร่-สิ่งที่น่าปรารถนา-สิ่งที่อยากได้ ได้แก่ รูป-เสียง-รส-กลิ่น- โผฏฐัพพะ] เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้น ท่านกล่าวว่า (๕) “อาลยา” สัตว์ทั้งหลายย่อมอยู่กับความพัวพัน วิปริตของ “ตัณหา ๑๐๘” [ความทะยานอยาก] เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า “อาลยา” สัตว์ทั้งหลายย่อมยินดี ด้วยอาลัยเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “อาลยรามา” คือ มีอาลัยเป็นที่ยินดี สัตว์ทั้งหลายยินดีแล้วในอาลัย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า (๖) “อาลยรตา” คือ ยินดีแล้วในอาลัย สัตว์ทั้งหลายเบิกบานแล้วด้วยดีในอาลัย ทั้งหมด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า (๗) “อาลยสมมุทิตา” คือ เบิกบานแล้วในอาลัย สัตว์ทั้งหลายย่อมยินดีด้วย **อาลัยในกาม** และ **อาลัยในตัณหา** แม้เหล่านี้ เป็นผู้เบิกบาน **กระสันในสังสารวัฏ** อยู่เหมือนพระราชเสด็จ ประพาสพระราชอุทยาน อันสมบุรณ์ด้วยรุกขชาติที่เต็มไปด้วยดอกและผล เป็นต้น ซึ่งตกแต่งไว้เป็นอย่างดี ทรงรื่นรมย์เบิกบานชื่นชมเพลิดเพลินด้วยสมบัตินั้นๆ ไม่ทรงเบื่อหน่าย ไม่ทรงพระประสงค์จะเสด็จกลับแม้ เย็นแล้วจะนั้น ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงความอาลัยแม้ ๒ อย่าง ดุจภาคพื้นอุทยานแก่ สัตว์เหล่านั้น จึงตรัสว่า “อาลยรามา” คือ มีอาลัยเป็นที่ยินดี ดังนี้ เป็นต้น

ดังนั้น ในการปฏิบัติธรรมจึงไม่แตกต่างจากกระบวนการแสวงหาความรู้เพื่อกำจัดกิเลสและทุกข์ทั้งหลาย ก็ ไม่ใช่เพียงแค่เพื่อการดำรงชีพอย่างสุจริตเท่านั้น ภาวะอันเป็นธรรมชาติทั้งจะหาเลี้ยงชีพและปฏิบัติธรรมนั้น จึงเกิดการคละกำในชีวิตร ไม่ได้อัดขาดจากกันอย่างแน่ชัด ยกเว้น บุคคลนั้นจะมุ่งไปสู่การถือเพศเป็นสมณะ [เนกขัมมะ: การออกบวช-การละเว้นจากเสพเมถุน = สมณธรรม] แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะป็นฝ่ายฆราวาส หรือสมณะก็ตาม เมื่อเป็นชาวพุทธแล้ว ก็ให้ถือปฏิบัติด้วยศีล [สัมมาวาจา-สัมมากรรม-สัมมาอาชีวะ] ฉะนั้น ความรู้ที่เกิดขึ้นจากระบบการศึกษาในทางโลก [วิญญู] ก็มาจากการประพฤติปฏิบัติด้วยปฏิบัติยังงในการเจริญภาวนาเพื่อโลกุตระ [วิวิญญู] นั้น เป็นองค์ความรู้ที่สร้างคนให้เป็นบุคคลผู้เป็นอริยะ เป็นสัตบุรุษ หรือ กัลยาณปุณฺชนเป็นอย่างต่ำ วิญญูชนผู้เจริญแล้วจึงไม่ควรละทิ้งโอกาสทองในชีวิต ที่จะทำการศึกษาค้นคว้าความรู้ทั้งในทางโลกและทางธรรม [พาหุสัจจะ] เพื่อวิวัฒนาการพัฒนาตน ไปสู่ผู้ที่เจริญแล้วด้วย “ภาวนา ๔” คือ พัฒนาตนใน ๔ ด้าน ได้แก่ กายภาวนา-สติภาวนา-จิตภาวนา-ปัญญาภาวนา ซึ่งประมวลมาประชุมลงใน “ไตรสิกขา” [ศีล-สมาธิ-ปัญญา] โดยถือประพฤติปฏิบัติด้วยอริยมรรค ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘- อริยสัจ ๔-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา [มัลลคุณ-มรรค ๔] ในเส้นทางของผู้เจริญแล้วนี้ ให้ถือปฏิบัติตามทางสายกลางแห่งปัญญา ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” [เริ่มด้วยปัญญา-ดำเนินด้วยปัญญา-นำไปสู่ปัญญา]

หลักการคิดเชิงทฤษฎีไม่ได้มีอะไรจะลึกซึ้งมากนัก แต่เวลาน้อมนำมาใส่ตนนั้น ต้องไตร่ตรองพิจารณาอย่างละเอียดประณีตที่สุด ใ้ว่าใครๆ จะปฏิบัติตามแล้วบรรลุปฏิเวธแห่งตลอดในอริยสังขธรรมดังกล่าวนี้ได้ง่ายๆ ก็มีทั้ง เป็นบ้ากว่าเดิมก็มี บ้าเสียดิพอแนะนำได้ก็มี มีสติสัมปชัญญะครอบตนได้ดีตลอดก็มี จนถึงเป็นพระอริยสงฆ์ก็มี เช่นกัน ที่ท่านทั้งหลายถือครองอาการเช่นนี้ เพราะเกิดจากระดับปัญญาที่เห็นธรรมตามเป็นจริง [ยถาภูตญาณทัสสนะ-ยถาภูตญาณ-ธัมมัญญัตติญาณ] ที่มีหรือสัมปยุตต์ด้วย “ความต่างแห่งกรรม” [อภิสังขาร ๓: บุญ-บาป-ฉานสมาบัติ (อานนุชา)] เป็นตัวกำหนดภูมิคติของบุคคลนั้นๆ ลองให้พิจารณาถึงความเป็นพรหมจรรย์ [ตบะแห่งความเพียรวิริยารัมภะ-พรหมจรรย์แห่งเนกขัมมะ-สังญะแห่งสัมมัปปธาน-ตบะแห่งการเจริญภาวนา = พรหมวิหาร ๔-อัปปมัญญา ๔: เมตตา-กรุณา-มุทิตา-อุเบกขา] คือ **ความเป็นผู้ประเสริฐ** [สัตบุรุษ-อุดมบุรุษ-โสภณบุรุษ ผู้เกษมจากโยกธรรมทั้งหลายดีแล้ว] แล้วพัฒนาตนเองด้วยพลังแห่งสมณะกับวิปัสสนา อย่างจริงจัง และถูกต้องตามพระสัทธสาสน์คำสอนของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ การดำเนินชีวิตตามคลองธรรม [ธัมมานุธรรมปฏิบัติ] เพราะฉะนั้น แหล่งกำเนิดปัญญาความรู้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดจึงอยู่ที่ “ใจ” [มโน] หรือที่เรียกว่า “จิตวิญญาณ” [มโนวิญญาณ] ของตนเองในทุกคน ที่ตนเองจะลงมือค้นคว้าวิจัยให้เกิดปัญญาเห็นธรรมและปัญญาตรัสรู้ธรรมได้มากแค่ไหน ไม่ต้องไปเกี่ยวข้องกับใจของคนอื่นให้เป็นความอาลัยแห่งวิญญู่อีกต่อไป พระธรรมอันเป็นอริยสังขธรรมของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ไม่มีวันเปิดทำการและวันปิดทำการ เป็นธรรมที่อยู่เหนือกาลเวลาใดๆ ทั้งสิ้น ลงมือปฏิบัติในสมัยใด ก็ได้เห็นปาฏิหาริย์ตามคำสอนของพระศาสดาในสมัยนั้น ถ้าไม่เริ่มต้น ก็ไม่เห็นอะไร อันเป็นปัญญาขาดสูญ อันไม่ใช่ ปัญญาแห่งสูญญตา หรือ ปัญญาแห่งอนัตตตา ซึ่งได้ชื่อว่า “ภาวะธรรมชาติแห่งพระนิพพาน” [ชื่อว่า “อมตะ” เพราะไม่มีความตาย ชื่อว่า “ประณีต” เพราะอรธว่าสูงสุด ชื่อว่า “อิสระ” เพราะอรธว่ามีความเอือกเย็น ชื่อว่า “เขมะ” เพราะปราศจากอันตราย ชื่อว่า “ตัดหลักขยะ” เพราะเป็นปัจจัยให้สิ้นค้นหา ชื่อว่า “อัจฉริยะ” เพราะควรปรบมือให้ เพราะอรธว่าตั้งมั่นมาแต่สมาธิ เรื่องที่ไม่เคยมีเคยเป็นนั่นแหละ ชื่อว่า “อภภูตะ” ควรจะกล่าววว่า ไม่เกิดแล้วมีอยู่ ชื่อว่า “อนัตติกะ” เพราะปราศจากทุกข์ ชื่อว่า “อนัตติกรรมมะ” เพราะเป็นธรรมปราศจากทุกข์ และเป็นสภาวะ ชื่อว่า “นิพพาน” เพราะไม่มีค้นหาเครื่องร้อยรัด] ถ้าบรรยายมาถึงขั้นนี้แล้ว ท่านทั้งหลายยังเป็นงงฟุ้งซ่านกับอาลัยในโลกเน่าๆ ไบนี้ นิยมชื่นชอบมุดหัวอยู่ในวิญญู่ ก็ขอถือโอกาสเรียนเชิญตามสบายตามใจ เพราะเวลาชีวิตมันเหลือน้อยแล้ว ตัวใครตัวมัน ด้วยเพราะวาทะสำคัญอันเป็นโพธิสมภาร [คุณสมบัติที่เกื้อกูลความตรัสรู้สัมโพธิญาณ] นอกจาก “กรุณา” คือ “ปัญญา” ตามนัยที่ว่า “ความเป็นอัตตนาละ” คือ ฟังตนเองได้ นั่นคือ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” นั่นเอง และขอให้สวัสดีจึงมีแต่ท่านทั้งหลาย.

